Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
LYRASIS members and Sloan Foundation

http://www.archive.org/details/titiliviipatavin06livy

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS SEXTUS

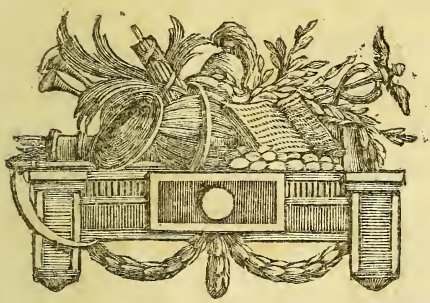

MANNHEMII
Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXX

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM AB URBE CONDITA LIBER XXVI

EPITOME

HANNIBAL ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. Ipse vero cum duobus millibus equitum usque ad ipsam Capenam portam, ut urbis situm exploraret, obequitavit. Et quum per triduum in aciem utrimque exercitus omnis descendisset, certamen tempestas diremit: nam quum in castra rediissent, statim serenitas erat. Capua capta est a Q. Fulvio & Ap. Claudio consulibus. Principes Campanorum veneno sibi consciverunt mortem. Quum senatus Campanorum deligatus esset ad palos, ut

ſecuri feriretur ; literas a ſenatu miſſas Q. Fulvius conſul , quibus jubebatur parcere, antequam legeret, in ſinu poſuit, & lege agi juſſit, & ſupplicium peregit. Quum in comitiis apud populum quæreretur , cui mandaretur Hiſpaniarum imperium ; nullo id volente ſuſcipere , P. Scipio , P. filius , qui in Hiſpania ceciderat, profeſſus eſt ſe iturum : &, ſuffragio populi conſenſuque omnium miſſus , novam Carthaginem uno die expugnavit , quum ageret vigeſimum quartum annum , videreturque divina ſtirpe creatus : quoniam & ipſe, poſtquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat , & in cubiculo matris ejus anguis ſæpe numero videbatur. Res præterea in Sicilia geſtas continet , & amicitiam cum Ætolis junctam , bellumque geſtum adverſus Acarnanas & Philippum Macedoniæ regem.

I.

CN. FULVIUS Centumalus, P. Sulpicius Galba consules, quum idibus Martiis magistratum iniissent, senatu in Capitolium vocato, de republica, de administratione belli, de provinciis exercitibusque Patres consuluerunt. Q. Fulvio, Ap. Claudio, prioris anni consulibus, prorogatum imperium est; atque exercitus, quos habebant, decreti: adjectumque, ne a Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non ab ira tantum, quæ in nullam umquam civitatem justior fuit, quam quod urbs tam nobilis ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta, inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperii respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Junio in Etruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum est imperium. Prorogatum & M. Marcello, ut pro consule in Sicilia reliqua (*a*) belli perficeret eo exercitu, quem haberet. Si supplemento opus esset, suppleret de legionibus,

U. c. 541. a. C. 211.

Cn Fulvio, P. Sulpicio Coss.

Provinciæ & exercitus.

(a) *reliquias* Gron. Crev.

V. c. 541. a. C. 211. quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset : dum ne quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpicio, cui Sicilia evenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ : & supplementum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apulia fœde cæsus fugatusque erat. Huic generi militum senatus eumdem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ : additum etiam utrorumque ignominiæ est, ne in oppidis hibernarent, neve hiberna propius ullam urbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mucius præfuerat. Supplementum, si opus esset, consules scribere jussi. T. Otacilio & M. Valerio Siciliæ Græciæque ora cum legionibus classibusque, quibus præerant, decretæ. Quinquaginta Græci cum legione una, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naves. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra marique est gestum.

23 Legiones.

Literæ L. Marcii. II. PRINCIPIO ejus anni quum de literis L. Marcii referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ : titulus honoris (quod, imperio

non populi jussu, non ex auctoritate Patrum dato, « Prætor senatui, » scripserat) magnam partem hominum obfendebat. « Rem » mali exempli esse, imperatores legi ab exer- » citibus : & sollemne auspicatorum comi- » tiorum in castra & provincias, procul ab » legibus magistratibusque, ad militarem te- » meritatem transferri. » Et, quum quidam referendum ad senatum censerent, melius visum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Marcio literas adtulerant. Rescribi de frumento & vestimentis exercitus placuit : « eam utramque » rem curæ fore senatui. » Adscribi autem, « Prætori L. Marcio, » non placuit : ne id ipsum, quod consultationi reliquerant, pro præjudicato ferret. Dimissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt, omniumque in unum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis esse, primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta promulgataque est. Sed aliud certamen occupaverat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fulvium,

U. c. 542. a. C. 211.

Cn. Fulvius accusatur.

V. c. 541. a. C. 211. ob exercitum in Apulia amissum, in concionibus vexabat: « multos imperatores temeri» tate atque inscientia exercitum in locum » præcipitem perduxisse» dictitans: « nemi» nem, præter Cn. Fulvium, ante conrupisse » omnibus vitiis legiones suas, quam prode» ret. Itaque vere dici posse, prius eos perisse, » quam viderent hostem; nec ab Hannibale, » sed ab imperatore suo, victos esse. Nemi» nem, quum suffragium ineat, satis cernere, » cui imperium, cui exercitum permittat. » Quid interfuisse inter Ti. Sempronium? » Quum ei servorum exercitus datus esset, » brevi effecisse disciplina atque imperio, ut » nemo eorum generis ac sanguinis sui me» mor in acie esset, præsidio sociis, hostibus » terrori essent: Cumas, Beneventum, alias» que urbes eos velut e faucibus Hannibalis » ereptas populo Romano restituisse. Cn. Ful» vium Quiritium Romanorum exercitum, » honeste genitos, liberaliter educatos, ser» vilibus vitiis inbuisse. Ergo effecisse, ut » feroces & inquieti inter socios, ignavi & » inbelles inter hostes essent, nec inpetum » modo Pœnorum, sed ne clamorem quidem » sustinere possent. Nec, Hercule, mirum esse,

» milites in acie non ſtetiſſe, quum primus » omnium imperator fugeret. Magis mirari » ſe, aliquos ſtantes cecidiſſe, & non omnes » comites Cn. Fulvii fuiſſe pavoris ac fugæ. » C. Flaminium, L. Paullum, L. Poſtumium, » Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluiſſe, » quam deſerere circumventos exercitus. Cn. » Fulvium prope unum nuncium deleti exer- » citus Romam rediſſe. Facinus indignum » eſſe, Cannenſem exercitum, quod ex acie » fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius » inde dimittatur, quam hoſtis ex Italia de- » ceſſerit, & hoc idem in Cn. Fulvii legio- » nibus nuper decretum : Cn. Fulvio fugam » ex prœlio, ipſius temeritate commiſſo, in- » punitam eſſe : & eum in ganea luſtrisque, » ubi juventam egerit, ſenectutem acturum : » milites, qui nihil aliud peccaverint, quam » quod imperatoris ſimiles fuerint, relegatos » prope in exſilium, ignominioſam pati mili- » tiam. Adeo inparem libertatem Romæ diti » ac pauperi, honorato atque inhonorato eſſe. »

U. c. 541. a. C. 211.

III. Reus ab ſe culpam in milites transferebat : « Eos ferociter pugnam poſcentes » productos in aciem, non eo, quo voluerint, » (quia ſerum diei fuerit) ſed poſtero die, &

Se defendit.

U. c. 541. a. C. 211. » tempore & loco æquo instructos, seu famam, » seu vim hostium non sustinuisse. Quum effuse » omnes fugerent, se quoque turba ablatum; » ut Varronem Cannensi pugna, ut multos » alios imperatores. Qui autem solum se re- » stantem prodesse reipublicæ, nisi si mors » sua remedio publicis cladibus futura esset, » potuisse? Non se inopia commeatus, non » in loca iniqua incaute deductum, non agmine » inexplorato euntem insidiis circumventum. » Vi aperta, armis, acie victum: nec suo- » rum animos, nec hostium, in potestate » habuisse. Suum cuique ingenium audaciam » aut pavorem facere. » Bis est accusatus, pecuniaque anquisitum. Tertio, testibus datis, quum, præterquam quod omnibus probris onerabatur, jurati permulti dicerent, « fugæ » pavorisque initium a prætore ortum; ab » eo desertos milites, quum haud vanum » timorem ducis crederent, terga dedisse; » tanta ira accensa est, ut capite anquirendum concio subclamaret. De eo quoque novum certamen ortum. Nam, quum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret; tribuni plebis adpellati, « col- » legæ, » negarunt, « se in mora esse, quo

» minus, quod ei more majorum permiſſum » eſſet, ſeu legibus, ſeu moribus mallet, » anquireret, quoad vel capitis, vel pecu- » niæ judicaſſet privato. » Tum Sempronius, « perduellionis ſe judicare Cn. Fulvio, » dixit, diemque comitiis ab C. Calpurnio prætore urbis petit. Inde alia ſpes ab reo tentata eſt : ſi adeſſe in judicio Q. Fulvius frater poſſet, florens tum & fama rerum geſtarum, & propinqua ſpe Capuæ potiundæ. Id quum per literas miſerabiliter pro fratris capite ſcriptas petiſſet Fulvius, negaſſentque Patres e republica eſſe, abſcedi a Capua; poſtquam (*b*) dies comitiorum aderat, Cn. Fulvius exſulatum Tarquinios abiit. Id ei juſtum exſilium eſſe, ſcivit plebs. *U. c. 541. a. C. 211.*

Exſulatum abit.

IV. Inter hæc vis omnis belli verſa in Capuam erat. Obſidebatur tamen acrius, quam obpugnabatur : nec aut famem tolerare ſervitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Hannibalem per cuſtodias tam artas. Inventus eſt Numida, qui, acceptis literis, evaſurum ſe profeſſus, ut promiſſum præſtaret, per media Romana caſtra nocte egreſſus, ſpem accendit Campanis, dum aliquid virium ſupereſſet, ab omni parte eruptio- *Capuæ artior obſidio.*

(b) *priuſquam* Gron.

U. c. 541. a. C. 211. nem tentandi. Ceterum in multis certaminibus equeſtria prœlia ferme proſpera faciebant: pedites ſuperabantur. Sed nequaquam tam lætum vincere, quam triſte vinci ulla parte erat ab obſeſſo & prope expugnato hoſte. Inita tandem ratio eſt, ut, quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi ſunt juvenes, maxime vigore ac levitate corporum veloces: eis parmæ breviores, quam equeſtres, & ſeptena jacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale haſtis velitaribus ineſt. Eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites adſuefecerunt, & vehi poſt ſeſe, & deſilire perniciter, ubi ſignum datum eſſet. Poſtquam adſuetudine quotidiana ſatis intrepide viſum eſt fieri, in campum, qui medius inter caſtra murumque erat, adverſus inſtructos Campanorum equites proceſſerunt. Et (c), ubi ad conjectum teli ventum eſt, ſigno dato velites deſiliunt. Pedeſtris inde acies ex equitatu repente in hoſtium equites incurrit: jaculaque cum impetu alia ſuper alia emittunt. Quibus plurimis in equos virosque paſſim conjectis permultos vulneraverunt: pavoris tamen plus

(c) *Et* del. *Gron. Crev.*

ex re nova atque inopinata injectum est : & in perculsum hostem equites invecti, fugam stragemque eorum usque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque superior Romana res (*d*) fuit. Institutum, ut velites in legionibus essent. Auctorem peditum equiti inmiscendorum centurionem Q. Navium ferunt, honorique id ei apud imperatorem fuisse. *U. c. 541. a. C. 211.*

V. Quum in hoc statu ad Capuam res essent, Hannibalem diversum Tarentinæ arcis potiundæ Capuæque retinendæ trahebant curæ. Vicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiumque conversos videbat animos; documento futuræ, qualemcumque eventum defectio ab Romanis habuisset. Igitur, magna parte inpedimentorum relicta in Bruttiis, & omni graviore armatu, cum delectis peditum equitumque, quam poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit. Secuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. In valle occulta post Tifata montem inminentem Capuæ consedit. Adveniens quum castellum Galatiam, præsidio (*e*) vi pulso, cepisset, *Hannibal in Campaniam redit.*

(d) *acies* Gron. Crev.

(e) add. *inde* Gron.

U. c. 541. a. C. 211. in circumſedentes Capuam ſe vertit. Præmiſſis ante nunciis Capuam, quo tempore caſtra Romana adgreſſurus eſſet, ut eodem & illi, ad eruptionem parati, portis omnibus ſeſe effunderent (f), ingentem præbuit terrorem. Nam alia parte ipſe adortus eſt; alia Campani omnes, pedites equitesque, & cum iis Pœnicum præſidium, cui Boſtar & Hanno præerant, erupit. Romani, ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid indefenſi relinquerent, ita inter ſe copias partiti ſunt. Ap. Claudius Campanis, Fulvius Hannibali eſt obpoſitus. C. (g) Nero proprætor cum equitibus ſextæ legionis via, quæ Sueſſulam fert; C. Fulvius Flaccus legatus cum ſociali equitatu conſtitit e regione Vulturni amnis. Prœlium non ſolito modo clamore ac tumultu eſt cœptum, ſed, ad alium virorum, equorum, armorumque ſonum, diſpoſita in muris Campanorum inbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ ſilenti nocte cieri ſolet, edidit clamorem, ut averteret etiam pugnantium animos.

Caſtra Romana adgreditur. Campani quoque erumpunt.

(f) *effunderent.* add. *res nec explorata Romanis ingentem* &c. Gron.

(g) *C. l. Claudius* Gron.

Campanos facile a vallo Appius arcebat. Major vis ab altera parte Fulvium, Hannibal & Pœni, urguebant. Legio ibi sexta loco cessit: qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis usque ad vallum pervasit: ruperatque mediam aciem Romanorum, & in ancipiti spe ac (*h*) periculo erat, utrum in castra perrumperet, an intercluderetur a suis. Quem pavorem legionis periculumque castrorum Fulvius ubi vidit, Q. Navium primoresque alios centurionum hortatur, « ut co- » hortem hostium sub vallo pugnantem inva- » dant (*i*): in summo discrimine rem verti: » aut viam dandam iis esse, & minore co- » natu, quam condensam aciem inrupissent, in » castra inrupturos: aut conficiendos sub vallo » esse. Nec magni certaminis rem fore: dum » paucos esse, & ab suis intercluſos; & quæ, » dum paveat Romanus (*k*), interrupta acies » videatur, eam, si se utrimque in hostem ver- » tat, ancipiti pugna medios circumventu- » ram. » Navius ubi hæc imperatoris dicta accepit, secundi hastati signum ademtum

U. c. 541. a. C. 211.

(h) & Gron. Crev.

(i) add. *ac trucident* Gron. Crev.

(k) *paveat Romanis* Gron.

U. c. 541. a. C. 211. signifero in hostes infert; jacturum in medios eos minitans, ni se propere sequantur milites, & partem capessant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honestabant; & sublatum alte signum converterat ad spectaculum cives hostesque. Ceterum, postquam jam ad signa pervenerat Hispanorum, tum undique in eum tragulæ conjectæ, & prope tota in unum acies versa: sed neque hostium multitudo, neque telorum vis arcere inpetum ejus viri potuerunt.

VI. Et M. Atilius legatus, primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortem Hispanorum coëgit. Et, qui castris præerant, L. Porcius Licinus & T. Popillius (*l*) legati pro vallo acriter propugnant, elephantosque transgredientes in ipso vallo conficiunt. Quorum corporibus quum obpleta esset fossa, velut aggere aut ponte injecto, transitum hostibus dedit. Ibi per stragem jacentium elephantorum atrox edita cædes. *Repulsi in urbem Campani.* Altera in parte castrorum jam inpulsi erant Campani Punicumque præsidium, & sub ipsa porta Capuæ, quæ Vulturnum fert, pugnabatur: neque tam armati inrumpentibus Romanis resistebant, quam quod porta,

(1) *Popilius* Gron. Crev. balli-

balliſtis (*m*) ſcorpionibusque inſtructa, miſſilibus procul hoſtes arcebat. Et ſubpreſſit inpetum Romanorum vulnus imperatoris Ap. Claudii : cui, ſuos ante prima ſigna adhortanti, ſub lævo humero ſummum pectus gæſo ictum eſt. Magna tamen vis hoſtium ante portam eſt cæſa : ceteri trepidi in urbem compulſi. Et Hannibal, poſtquam cohortis Hiſpanorum ſtragem vidit, ſummaque vi caſtra hoſtium defendi, omiſſa obpugnatione, recipere ſigna, & convertere agmen peditum, objecto a tergo equitatu, ne hoſtis inſtaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hoſtem inſequendum fuit : ſed Flaccus receptui cani juſſit; ſatis ad utrumque profectum ratus, ut & Campani, quam haud multum in Hannibale præſidii eſſet, & ipſe Hannibal ſentiret. Cæſa eo die, qui hujus pugnæ auctores ſunt, octo millia hominum de Hannibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt : ſignaque Carthaginienſibus quindecim ademta, duodeviginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ inveni (*n*), plusque pavoris, quam certaminis, fuiſſe : quum

U. c. 548 a. C. 206.

Hannibal recipit ſigna.

(m) *baliſtis* Gron.

(n) *invenio* Gron. Crev.

U. c. 541. a. C. 211. inopinato in castra Romana Numidæ Hispanique cum elephantis inrupissent; elephanti, per media castra vadentes, stragem tabernaculorum ingenti sonitu ac fugam abrumpentium vincula jumentorum facerent; fraudem quoque super tumultum adjectam, inmissis ab Hannibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ juberent consulum verbis, quoniam amissa castra essent, pro se quemque militum in proximos montes fugere: sed eam celeriter cognitam fraudem, obpressamque magna cæde hostium; elephantos igni e castris exactos. Hoc ultimum (utcumque initum finitumque est) ante deditionem Capuæ prœlium fuit. Medixtuticus, qui summus magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro tenuique fortuna ortus. Matrem ejus quondam, pro pupillo eo procurantem familiare ostentum, quum respondisset aruspex, summum quod esset imperium Capuæ, perventurum ad eum puerum, nihil ad eam spem agnoscentem, dixisse ferunt, «Næ tu perditas res Campa» norum narras, ubi summus honos ad filium » meum perveniet!» Ea ludificatio veri, & ipsa in verum vertit. Nam quum fame ferro-

Seppius Lesius Medixtuticus Capuæ.

que urguerentur, nec ſpes ulla ſupereſſet, iis, qui nati in ſpem honorum erant, honores detrectantibus; Leſius, querendo deſertam ac proditam a primoribus Capuam, ſummum magiſtratum ultimus omnium Campanorum cepit. *U. c. 541. a. C. 211.*

VII. Ceterum Hannibal, ut nec hoſtes elici amplius ad pugnam vidit, nec per caſtra eorum perrumpi ad Capuam poſſe, ne ſuos quoque (*o*) commeatus intercluderent novi conſules, abſcedere irrito incepto, & movere a Capua ſtatuit caſtra. Multa ſecum, quonam (*p*) inde ire pergeret, volventi ſubiit animum inpetus, caput ipſum belli Romam petendi: cujus rei ſemper cupitæ prætermiſſam occaſionem poſt Cannenſem pugnam & alii vulgo fremebant, & ipſe non diſſimulabat. *Hannibal Romam petere ſtatuit.* « Necopinato pavore ac tumultu, non » eſſe deſperandum, aliquam partem urbis » occupari poſſe. Et, (*q*) ſi Roma in diſcri» mine eſſet, Capuam extemplo omiſſuros » aut ambo (*r*) imperatores Romanos, aut

(o) *quoque* del. *Gron.*

(p) *quo jam* Gron. Crev.

(q) *Et, ſi* l. *Eo ſi* Gron.

(r) *ambos* Crev.

U. c. 541. a. C. 211. » alterum ex iis : &, si divisissent copias ; » utrumque infirmiorem factum aut sibi, aut » Campanis, bene gerendæ rei fortunam » daturos esse. » Una ea (s) cura angebat, ne, ubi abscessissent, extemplo dederentur Campani. Numidam promtum ad omnia audenda donis perlicit, ut, literis acceptis, specie transfugæ castra Romana ingressus, altera parte Capuam clam pervadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. « Profectio- » nem suam, quæ salutaris illis foret, ab- » stracturam ad defendendam Romam ab ob- » pugnanda Capua duces atque exercitus Ro- » manos. Ne desponderent animos : tolerando » paucos dies, totam soluturos obsidionem. » Inde naves in flumine Vulturno comprehensas subigi ad id, quod jam ante præsidii causa fecerat, castellum jussit. Quarum ubi tantam copiam esse, ut una nocte trajici posset exercitus, adlatum est, cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluvium legiones ante lucem trajecit.

VIII. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis, Fulvius Flaccus senatui Romam quum scripsisset, varie homi-

(s) *ea* del. *Crev.*

num animi pro cujuſque ingenio adfecti ſunt. Ut in re tam trepida, ſenatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Aſinæ cognomen erat, omnes duces exercitusque ex tota Italia, neque Capuæ, neque ullius alterius rei memor, ad urbis præſidium revocabat. Fabius Maximus, abſcedi a Capua, terrerique & circumagi ad nutus comminationesque Hannibalis, flagitioſum ducebat. « Qui ad » Cannas victor ire tamen ad urbem auſus » non eſſet, eum, a Capua repulſum, ſpem » potiundæ urbis Romæ cepiſſe? Non ad Ro» mam obſidendam, ſed ad Capuæ liberan» dam obſidionem ire (*t*). Romam cum eo » exercitu, qui ad urbem eſſet, Jovem, fœ» derum ruptorum ab Hannibale teſtem, Deos» que alios defenſuros eſſe. » Has diverſas ſententias media ſententia P. Valerii Flacci vicit : qui, utriuſque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam eſſent, ſcribendum cenſuit, « Quid ad urbem præſidii eſſet, quan» tas autem Hannibal copias duceret, aut » quanto exercitu ad Capuam obſidendam opus » eſſet, ipſos ſcire. Si & Romam e ducibus

U. c. 541. a. C. 211.

Variæ in ſenatu ſententiæ.

(*t*) *ad Capuam liberandam obſidione ire* Gron. Crev.

V. c. 541. a. C. 211.

» alter, & exercitus pars mitti posset, ut ab » reliquo & duce & exercitu Capua recte » obsideretur; inter se compararent Claudius » Fulviusque, utri obsidenda Capua, utri, » ad prohibendam obsidione patriam, Romam » veniundum esset. » Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fulvius proconsul, cui, collega ex vulnere ægro, eundum Romam erat, e tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites, Vulturnum traducit. Inde quum Hannibalem Latina via iturum satis comperisset; ipse per Appiæ municipia, quæque propter eam viam sunt, Setiam, Coram, Lanuvium præmisit, ut commeatus paratos & in urbibus haberent, & ex agris deviis in viam proferrent, præsidiaque in urbes contraherent, ut sua cuique respublica in manu esset.

Fulvius a Capua Romam evocatur.

IX. HANNIBAL, quo die Vulturnum est transgressus, haud procul a flumine castra posuit. Postero die præter Cales in agrum Sidicinum pervenit. Ibi diem unum populando moratus, per Suessulam Allifanumque & Casinatem agrum via Latina ducit. Sub Casinum biduo stativa habita & passim populationes factæ. Inde, præter Interamnam Aqui-

numque, in Fregellanum agrum ad Lirim fluvium ventum: ubi interciſum pontem a Fregellanis morandi itineris cauſſa invenit. Et Fulvium Vulturnus tenuerat amnis, navibus ab Hannibale incenſis, rates ad trajiciendum exercitum, in magna inopia materiæ, ægre comparantem. Trajecto ratibus exercitu, reliquum Fulvio expeditum iter, non per urbes modo, ſed circa viam, expoſitis benigne commeatibus, erat: alacresque milites alius alium, ut adderet gradum, memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuncius, diem noctemque itinere continuato, ingentem adtulit terrorem. Tumultuoſius, quam adlatum erat, curſus hominum, adfingentium vana auditis, totam urbem conciverat. Ploratus mulierum non ex privatis ſolum domibus exaudiebatur; ſed undique matronæ, in publicum effuſæ, circa Deum delubra diſcurrunt, crinibus paſſis aras verrentes, nixæ genibus, ſupinas manus ad cœlum ac Deos tendentes, orantesque, ut urbem Romanam e manibus hoſtium eriperent; matresque Romanas & liberos parvos inviolatos ſervarent. Senatus magiſtratibus in foro præſto eſt, ſi quid conſulere velint,

U. c. 541. a. C. 211.

Tumultus Romæ.

V. c. 541. a. C. 211. Alii accipiunt imperia, discedunt que ad suas quisque officiorum partes : alii obferunt se, si quo usus operæ sit. Præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam Albano atque arce Æsulana ponuntur. Inter hunc tumultum, Q. Fulvium proconsulem profectum cum exercitu a Capua adfertur; cui ne minueretur imperium, si in urbem veniisset, decernit senatus, ut Q. Fulvio par cum consulibus imperium esset. Hannibal, infestius perpopulato agro Fregellano propter interciscos pontes, per Frusinatem Ferentinatemque & Anagninum agrum in Lavicanum venit. Inde Algido Tusculum petiit: nec receptus mœnibus, infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. Inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum ab Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo major cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis : pluresque omnium generum atque ætatium capiebantur.

Fulvius cum exercitu Romam ingreditur. X. In hoc tumultu Fulvius Flaccus, porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media urbe per Carinas Esquilias contendit. Inde egressus, inter Esquilinam Collinamque portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum

eo comportarunt. Consules senatusque in castra venerunt. Ibi de summa republica consultatum. Placuit, consules (u) circa portas Collinam Esquilinamque ponere castra : C. Calpurnium prætorem urbanum Capitolio atque arci præesse : & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Hannibal ad Anienem fluvium, tria millia passuum ab urbe, castra admovit. Ibi stativis positis, ipse cum duobus millibus equitum a porta Collina usque ad Herculis templum est progressus; atque, unde proxime poterat, mœnia situmque urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque otiose facere, Flacco indignum visum est. Itaque inmisit equites, submoverique atque in castra redigi hostium equitatum jussit. Quum commissum prœlium esset, consules transfugas Numidarum, qui tum in Aventino ad mille & ducentos erant, media urbe transire Esquilias jusserunt ; nullos aptiores, inter convalles tectaque hortorum & sepulcra aut cavas undique vias, ad pugnandum futuros rati. Quos quum ex arce Capitolioque clivo publico in equis decur-

U. c. 541. a. C. 211.

Hannibal tria millia passuum ab urbe castra locat.

(u) *Placuit Consulibus* Gron.

U. c. 541. a. C. 211.

rentes quidam vidiſſent, captum Aventinum conclamaverunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut, niſi caſtra Punica extra urbem fuiſſent, effuſura ſe omnis pavida multitudo fuerit. Tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagosque in viis ſuos pro hoſtibus lapidibus telisque inceſſebant. Nec comprimi tumultus aperirique error poterat, refertis itineribus agreſtium turba pecorumque, quæ repentinus pavor in urbem compulerat. Equeſtre prœlium ſecundum fuit, ſubmotique hoſtes ſunt: &, quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes, qui dictatores, conſules, cenſoresve fuiſſent, cum imperio eſſe, donec receſſiſſet a muris hoſtis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte inſequenti, multi temere excitati tumultus ſunt, compreſſique.

Submotus Hannibal.

XI. Postero die tranſgreſſus Anienem Hannibal in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus conſulesque certamen detrectavere. Inſtructis utrimque exercitibus in ejus pugnæ caſum, in qua urbs Roma victori præmium eſſet, imber ingens grandine mixtus ita utramque aciem turbavit, ut vix armis retentis in

Inſtructas utrimque acies tempeſtas dirimit.

castra sese receperint, nullius rei minore, quam hostium, metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. Ubi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est : auditaque vox Hannibalis fertur, « Potiundæ sibi urbis Ro- » mæ modo mentem non dari, modo for- » tunam. » Minuere etiam spem ejus & aliæ, parva magnaque, res : magna illa, quod, quum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audivit : parva autem, quod per eos dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet, venisse, nihil ob id deminuto pretio, cognitum ex quodam captivo est. Id vero adeo superbum atque indignum visum, ejus soli, quod ipse bello captum possideret habereturque, inventum Romæ emtorem ; ut, extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, jusserit venire. His motus ad Tutiam fluvium castra retulit, sex millia passuum ab urbe. Inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclitum divitiis. Capenates aliqui adcolæ ejus

U. c. 541. a. C. 211.

Recedit Hannibal.

U. c. 541. a. C. 211.

erant; primitias frugum eo donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum. Æris acervi, quum rudera milites religione inducti jacerent, post profectionem Hannibalis magni inventi. Hujus populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius, Romam euntem ab Ereto divertisse eo Hannibalem, tradit: iterque ejus ab Reate, Curiliisque, & ab Amiterno ordiri: ex Campania in Samnium, inde in Pelignos perveniſſe; præterque oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse; inde Albensi agro in Marsos, hinc Amiternum, Forulosque vicum veniſſe. Neque ibi error est, quod tanti exercitus vestigia intra tam brevis ævi memoriam potuerint confundi; isse enim ea constat. Tantum id interest, veneritne eo itinere ad urbem, an ab urbe in Campaniam redierit.

It Rhegium.

XII. CETERUM non quantum pertinaciæ ad premendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Hannibali. Namque ex Lucanis in Bruttium agrum, ad fretum vero ac Rhegium eo cursu contendit, ut prope repentino adventu incautos obpresserit,

Capua etsi nihilo (x) segnius obsessa per eos dies fuerat, tamen adventum Flacci sensit : & admiratio orta est, non simul regressum Hannibalem. Inde per conloquia intellexerunt, relictos se desertosque, & spem Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex senatusconsulto propositum, vulgatumque apud hostes : « ut, qui civis Campanus ante certam » diem transisset, sine fraude esset. » Nec ulla facta est transitio, metu magis eos, quam fide continente; quia majora in defectione deliquerant, quam quibus ignosci posset. Ceterum quemadmodum nemo privato consilio ad hostem transibat, ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas rempublicam deseruerat, neque in senatum cogi poterant. (y) In magistratu autem erat, qui non sibi honorem adjecisset, sed indignitate sua vim ac jus magistratui, quem gerebat, demsisset. Jam ne in foro quidem, aut publico loco, principum quisquam adparebat : domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio in dies exspectabant. Summa curæ omnis in Ba-

U. c. 541. a. C. 211.

Campanorum torpor & desperatio.

(x) *nihil* Gron.

(y) *poterat* Gron. Crev.

U. c. 541 a. C. 211.

Literæ Bastoris & Hannonis ad Hannibalem.

storem Hannonemque præfectos præsidii Punici versa erat, suo, non sociorum, periculo sollicitos. Hi, conscriptis ad Hannibalem literis, non libere modo, sed etiam aspere, quibus, « non Capuam solam (z) traditam » in manum hostibus, sed se quoque & præ» sidium in omnes cruciatus proditos, » incusabant : « abiisse eum in Bruttios, velut » avertentem sese, ne Capua in oculis ejus » caperetur. At, Hercule, Romanos ne ob» pugnatione quidem urbis Romanæ abstrahi » ab Capua obsidenda potuisse : tanto con» stantiorem inimicum Romanum, quam ami» cum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bel» lumque omne eo vertat, & se & Campa» nos paratos eruptioni fore. Non cum Rhe» ginis, neque Tarentinis bellum gesturos » transisse Alpes. Ubi Romanæ legiones sint, » ibi & Carthaginiensium exercitus debere » esse. Sic ad Cannas, sic ad Trasimenum rem » bene gestam ; coëundo, conferendo cum » hoste castra, fortunam tentando. » In hanc sententiam literæ conscriptæ Numidis, proposita mercede jam profectis operam, dantur. Hi specie transfugarum quum ad Flaccum in

(z) *solum* Gron. Crev.

castra venissent, ut inde tempore capto abirent, famesque, quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabilem caussam transitionis faceret; mulier repente Campana in castra venit, scortum transfugarum unius, indicatque imperatori Romano, Numidas fraude composita transisse, literasque ad Hannibalem ferre. Id unum ex iis, qui sibi rem aperuissent, arguere sese paratam esse. Productus primo satis constanter ignorare se mulierem simulabat: paullatim dein convictus veris, quum tormenta posci & parati videret, fassus id ita esse, literæque prolatæ; & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios specie transfugarum Numidas vagari in castris Romanis. Hi supra septuaginta comprehensi, & cum transfugis novis mulcati (a) virgis, manibusque præcisis, Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. *U. c. 541. a. C. 211.*

XIII. Concursus ad curiam populi factus coëgit Lesium senatum vocare: & primoribus, qui jam diu publicis consiliis aberant, propalam minabantur, nisi venirent in senatum, circa domos eorum ituros se, & in *Senatus Campanus convocatur.*

(a) *multati* Gron. *mulctati* Crev.

U. c. 541. a. C. 211. publicum omnes vi extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi quum ceteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent, Vibius Virrius (*b*), qui defectionis ab Romanis auctor fuerat, interrogatus sententiam, negat, « eos, qui » de legatis & de pace ac deditione loquan- » tur, meminisse, nec quid facturi fuerint, si » Romanos in potestate habuissent; nec quid » ipsis patiendum sit. Quid vos, [inquit] » eam deditionem fore censetis, qua quon- » dam, ut adversus Samnites auxilium impe- » traremus, nos nostraque omnia Romanis » dedidimus? Jam e memoria excessit, quo » tempore, & in qua fortuna a populo Ro- » mano defecerimus? jam, quemadmodum in » defectione præsidium, quod poterat emitti, » per cruciatum & ad contumeliam necarimus? » quoties in obsidentes, quam inimice erupe- » rimus, castra obpugnarimus? Hannibalem » vocaverimus ad obprimendos eos? hoc » quod recentissimum est, ad obpugnandam » Romam hinc eum miserimus? Age contra, » quæ illi infeste in nos fecerint, repetite: » ut ex eo, quid speretis, habeatis. Quum » hostis alienigena in Italia esset, & Hanni-

Vibii Virrii oratio.

(b) *Virius* Gron. Crev.

bal

» bal hostis, & cuncta bello arderent; omissis » omnibus, omisso ipso Hannibale, ambo » consules & duo consulares exercitus ad » Capuam obpugnandam miserunt. Alterum » annum circumvallatos inclusosque nos fame » macerant, & ipsi nobiscum ultima pericula » ac gravissimos labores perpessi, circa val- » lum ac fossas sæpe trucidati, & prope ad » extremum castris exuti. Sed omitto hæc. » Vetus atque usitata res est, in obpugnanda » hostium urbe labores ac pericula pati. Illud » iræ atque odii exsecrabilis indicium est, » Hannibal ingentibus copiis peditum equi- » tumque castra obpugnavit, & ex parte cepit: » tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. » Profectus trans Vulturnum, peruastat Cale- » num agrum: nihil tanta sociorum clade avo- » cati sunt. Ad ipsam urbem Romam infesta » signa ferri jussit: eam quoque tempestatem » inminentem spreverunt. Transgressus Anie- » nem, tria millia passuum ab urbe castra » posuit; postremo ad mœnia ipsa & ad portas » accessit; Romam se ademturum eis, nisi » omitterent Capuam, ostendit: non omise- » runt. Feras bestias, cæco impetu ac rabie » concitatas, si ad cubilia & catulos earum

U. c. 541. a. C. 211.

U. c. 541. a. C. 211. » ire pergas, ad opem ſuis ferendam avertas.
» Romanos Roma circumſeſſa, conjuges,
» liberi, quorum ploratus hinc (c) prope
» exaudiebantur, aræ, foci, Deum delubra,
» ſepulcra majorum temerata ac violata, a
» Capua non averterunt: tanta aviditas ſup-
» plicii expetendi, tanta ſanguinis noſtri hau-
» riendi eſt ſitis. Nec injuria forſitan: nos
» quoque idem feciſſemus, ſi data fortuna
» eſſet. Itaque quando aliter Diis inmortali-
» bus viſum eſt, quum mortem ne recuſare
» quidem debeam; cruciatus contumeliasque,
» quas ſperat hoſtis, dum liber, dum mei
» potens ſum, effugere morte, præterquam
» honeſta, etiam leni, poſſum. Non videbo
» Ap. Claudium & Q. Fulvium, victoria in-
» ſolenti ſubniſos: neque vinctus per urbem
» Romanam triumphi ſpectaculum trahar, ut
» deinde in carcere, aut ad palum deligatus,
» lacerato virgis tergo, cervicem ſecuri Ro-
» manæ ſubjiciam: nec dirui incendique pa-
» triam videbo: nec rapi ad ſtuprum matres
» Campanas, virginesque, & ingenuos pue-
» ros. Albam, unde ipſi oriundi erant, a fun-
» damentis proruerunt, ne ſtirpis, ne memo-

(c) inſ. *quoque* Gron.

» ria originum ſuarum exſtaret : nedum eos » Capuæ parſuros credam, cui infeſtiores, » quam Carthagini, ſunt. Itaque quibus ve- » ſtrum ante fato cedere, quam hæc tot tam » acerba videant, in animo eſt; iis apud me » hodie epulæ inſtructæ paratæque ſunt. Sa- » tiatis vino ciboque poculum idem, quod » mihi datum fuerit, circumferetur : ea potio » corpus ab cruciatu, animum a contumeliis, » oculos, aures, a videndis audiendisque » omnibus acerbis indignisque, quæ manent » victos, vindicabit. Parati erunt, qui magno » rogo in propatulo ædium accenſo corpora » exanima injiciant. Hæc una via & honeſta » & libera ad mortem. Et ipſi virtutem mira- » buntur hoſtes, & Hannibal fortes ſocios » ſciet ab ſe deſertos ac proditos eſſe. »

U. c. 541. a. C. 211.

XIV. HANC orationem Virrii plures audierunt cum adſenſu, quam forti animo id, quod probabant, exſequi potuerunt. Major pars ſenatus, multis ſæpe bellis expertam populi Romani clementiam haud diffidentes ſibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreverunt, miſeruntque. Vibium Virrium ſeptem & viginti ferme ſenatores domum ſecuti ſunt, epulati-

Legati ad Romanos miſſi.

U. c. 541. a. C. 211.

Virrius cum 27 senatoribus venenum bibit.

que cum eo, &, quantum facere potuerant, alienatis mentibus vino ab inminentis senſu mali, venenum omnes ſumſerunt: indè miſſo convivio, dextris inter ſe datis, ultimoque complexu, conlacrimantes ſuum patriæque caſum, alii, ut eodem rogo cremarentur, manſerunt; alii domos digreſſi ſunt. Impletæ cibis vinoque venæ minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt. Itaque noctem totam plerique eorum, & diei inſequentis partem quum animam egiſſent; omnes tamen, priuſquam aperirentur hoſtibus portæ, exſpirarunt. Poſtero die porta Jovis, quæ adverſus caſtra Romana erat, juſſu proconſulis aperta eſt. Ea intromiſſa legio una & duæ alæ, cum C. Fulvio legato. Is, quum omnium primum arma telaque, quæ Capuæ erant, ad ſe conferenda curaſſet, cuſtodiis ad omnes portas diſpoſitis, ne quis exire aut emitti poſſet, præſidium Punicum comprehendit, ſenatum Campanum ire in caſtra ad imperatores Romanos juſſit. Quo quum veniſſent, extemplo his omnibus catenæ injectæ, juſſique ad quæſtores deferre, quod auri argentique haberent. Auri pondo ſeptuaginta fuit, argenti tria millia pondo &

Capuam ingrediuntur Romani.

du-

centa. Senatores quinque & viginti Cales in custodiam, duodetriginta Teanum missi: quorum de sententia maxime desciturn ab Romanis constabat. *U. c. 541. a. C. 211.*

XV. De supplicio Campani senatus haudquaquam inter Fulvium Claudiumque conveniebat. Facilis impetrandæ veniæ Claudius, Fulvio (*d*) durior sententia erat. Itaque Appius Romam ad senatum arbitrium ejus rei totum rejiciebat: percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri Patribus, num communicassent consilia cum aliquibus sociorum Latini nominis municipiorum: & num ope eorum in bello forent & municipiorum adjuti. « Id vero minime committendum esse, » Fulvius dicere, « ut sollicitarentur criminibus » dubiis sociorum fidelium animi: & subji» cerentur indicibus, queis, neque quid fa» cerent, neque quid dicerent, quidquam » umquam pensi fuisset. Itaque se eam quæstio» nem obpressurum exstinctumque. » Ab hoc sermone quum digressi essent, & Appius, quamvis ferociter loquentem collegam, non dubitaret, tamen literas super tanta re ab Roma exspectaturum; Fulvius, ne id ipsum

(d) *Fulvii* Gron. Crev.

U. c. 541. a. C. 211.

inpedimentum incepto foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis ſocium imperavit, uti duobus millibus equitum delectis denunciarent, ut ad tertiam buccinam præſto eſſent. Cum hoc equitatu nocte Teanum profectus, prima luce portam intravit, atque in forum perrexit: concurſuque ad primum equitum ingreſſum facto, magiſtratum Sidicinum citari juſſit, imperavitque, ut produceret Campanos, quos in cuſtodia haberet. Producti omnes, virgisque cæſi, ac ſecuri percuſſi. Inde citato equo Cales percurrit: ubi quum in tribunali conſediſſet, productique Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit, literasque a C. Calpurnio prætore Fulvio & ſenatusconſultum tradidit. Murmur ab tribunali totam concionem pervaſit, differri rem integram ad Patres de Campanis. Et Fulvius, id ita eſſe ratus, acceptas literas, neque reſolutas, quum in gremio repoſuiſſet, præconi imperavit, ut lictorem lege agere juberet. Ita de iis quoque, qui Calibus erant, ſumtum ſupplicium. Tum literæ lectæ ſenatusque conſultum, ſerum ad inpediendam rem actam; quæ ſumma ope adproperata erat, ne inpe-

Senatores Campani ſecuri percutiuntur.

diri posset. Consurgentem jam Fulvium Taurea Jubellius Campanus; per mediam vadens urbem turbamque, nomine inclamavit: &, quum, mirabundus quidnam sese vellet, resedisset Flaccus, « Me quoque, » [inquit] jube occidi, ut gloriari possis, » multo fortiorem, quam ipse es, virum abs » te occisum esse. » Quum Flaccus negaret, « profecto satis compotem mentis esse, » modo, « prohiberi etiam se, si id vellet, » senatusconsulto, » diceret: tum Jubellius, « Quandoquidem, [inquit] capta patria, pro- » pinquis amicisque amissis, quum ipse manu » mea conjugem liberosque interfecerim, ne » quid indigni paterentur, mihi ne mortis » quidem copia eadem est, quæ his civibus » meis; petatur a virtute invisæ hujus vitæ » vindicta. » Atque ita gladio, quem veste texerat, per adversum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. *U. c. 541. a. C. 211.*

XVI. Quia, & quod ad supplicium adtinet Campanorum, & pleraque alia, de Flacci unius sententia acta erant; mortuum Ap. Claudium sub ditionem Capuæ, quidam tradunt. Hunc quoque ipsum Tauream neque sua sponte venisse Cales, neque sua manu

U. c. 541. a. C. 211.

interfectum; sed, dum inter ceteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent, quæ vociferabatur, silentium fieri Flaccum jussisse : tum Tauream illa, quæ ante memorata sunt, dixisse, « virum se fortissimum ab nequaquam pari ad virtutem occidi. » Sub hæc dicta, jussu proconsulis præconem ita pronunciasse : « Lictor, viro forti adde virgas, & in eum primum lege age. » Lectum quoque senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam auctores sunt. Sed, quia adscriptum in senatusconsulto fuerit, « si ei videretur, integram rem ad senatum rejiceret, » interpretatum esse, quid magis e republica duceret, æstimationem sibi permissam. Capuam a Calibus reditum est, Atellaque & Calatia in deditionem acceptæ. Ibi quoque in eos, qui capita rerum erant, animadversum. Ita ad septuaginta (e) principes senatus interfecti; trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi : alii, per sociorum Latini nominis urbes in custodias dati, variis casibus interierunt : multitudo alia civium Campanorum venumdata. De urbe agroque reliqua

Cives Campani venumdati : urbs servata.

(e) *octoginta* Gron. Crev.

consultatio fuit, quibusdam delendam censentibus urbem prævalidam, propinquam, inimicam. Ceterum præsens utilitas vicit. Nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse, urbs servata est, ut esset aliqua aratorum sedes. Urbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumque & institorum opificumque retenta: ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Ceterum habitari tantum, tamquam urbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse: sine consilio publico, sine imperio multitudinem, nullius rei inter se sociam, ad consensum inhabilem fore: præfectum ad jura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ, consilio ab omni parte laudabili. Severe & celeriter in maxime noxios animadversum: multitudo civium dissipata in nullam spem reditus: non sævitum incendiis ruinisque in tecta innoxia murosque: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species, incolumitate urbis nobilissimæ opulentissimæque, cujus ruinis omnis Campania, omnes, qui Campa-

U. c. 542. a. C. 211.

sed ita ut nullum in ea esset corpus civitatis.

U. c. 541. a. C. 211. niam circa adcolunt, populi ingemuiſſent: confeſſio expreſſa hoſti, quanta vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus ſociis, & quam nihil in Hannibale auxilii ad receptos in fidem tuendos eſſet.

XVII. ROMANI Patres, perfuncti, quod ad Capuam adtinebat, cura, C. Neroni ex iis duabus legionibus, quas ad Capuam habuerat, ſex millia peditum, & trecentos equites, quos ipſe legiſſet, & ſocium Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naves inpoſitum Nero in Hiſpa-

Nero it in Hiſpaniam. niam tranſportavit. Quum Tarraconem navibus veniſſet, expoſitisque ibi copiis, & navibus ſubductis, ſocios quoque navales multitudinis augendæ cauſſa armaſſet; profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Marcio accepit. Inde pergit ad hoſtes ire. Haſdrubal Hamilcaris ad Lapides atros caſtra habebat in Auſetanis. Is locus eſt inter oppida Illiturgin & Mentiſſam. Hujus ſaltus

Hoſdrubal circumventus fraude elabitur. fauces Nero occupavit. Haſdrubal, ne in arto res eſſet, caduceatorem miſit, qui promitteret, ſi inde miſſus foret, ſe omnem exercitum ex Hiſpania deportaturum. Quam

rem quum læto animo Romanus accepiſſet, diem poſterum Haſdrubal conloquio petivit, ut Romani leges conſcriberent de tradendis arcibus urbium, dieque ſtatuenda, ad quam præſidia deducerentur, ſuaque omnia ſine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetravit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod graviſſimum exercitus erat, Haſdrubal, quacumque poſſet, evadere e ſaltu juſſit. Data ſedulo opera eſt, ne multi ea nocte exirent, ut ipſa paucitas, quum ad hoſtem ſilentio fallendum aptior, tum ad evadendum per artas ſemitas ac difficiles eſſet. Ventum inſequenti die ad conloquium eſt: ſed loquendo plura ſcribendoque, dedita opera, quæ in rem non eſſent, die conſumto, in poſterum dilatum eſt. Addita inſequens nox ſpatium dedit & alios emittendi: nec poſtero die res finem invenit. Ita aliquot dies diſceptando palam de legibus, noctesque emittendis clam e caſtris Carthaginienſibus, abſumtæ: &, poſtquam major pars emiſſa exercitus erat, jam ne iis quidem, quæ ultro dicta erant, ſtabatur: minusque ac minus (cum timore ſimul fide decreſcente) conveniebat. Jam ferme pedeſtes omnes copiæ evaſerant

U. c. 541. a. C. 211.

U. c. 541. a. C. 211. e saltu : quum prima luce densa nebula saltum omnem camposque circa intexit. Quod ubi sensit Hasdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem conloquium differret. Illum diem religiosum Carthaginiensibus ad agendum quidquam rei feriæ esse. Ne tum quidem suspecta fraus. Quum data esset venia ejus diei, extemplo Hasdrubal, cum equitatu elephantisque castris egressus, sine ullo tumultu in tutum evasit. Hora ferme quarta dispulsa sole nebula aperuit diem, vacuaque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius, Punicam fraudem agnoscens, ut se dolo captum sensit, proficiscentem institit sequi, paratus confligere acie : sed hostis detrectabat pugnam, levia tamen prœlia inter extremum Punicum agmen præcursoresque Romanorum fiebant.

XVIII. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec ulli novi deficiebant. Et Romæ senatui populoque, post receptam Capuam, non Italiæ jam major, quam Hispaniæ, cura erat. Et exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. Nec tamen, quem mitterent, satis constabat, quam illud, ubi

duo ſummi imperatores intra dies triginta cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deligendum eſſe. Quum alii alium nominarent, poſtremum eo decurſum eſt, ut populi proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet: diemque comitiis conſules edixerunt. Primo exſpectaverant, ut, qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. Quæ ut deſtituta exſpectatio eſt, redintegratus luctus acceptæ cladis, deſiderium queimperatorum amiſſorum. Mœſta itaque civitas, prope inops conſilii, comitiorum die tamen in campum deſcendit: atque in magiſtratus verſi circumſpectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntque, adeo perditas res deſperatumque de republica eſſe, ut nemo audeat in Hiſpaniam imperium accipere. Quum ſubito P. Cornelius, Publii, qui Hiſpania ceciderat, filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profeſſus ſe petere, in ſuperiore, unde conſpici poſſet, loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora converſa ſunt, clamore ac favore ominati extemplo ſunt felix fauſtumque imperium. Juſſi deinde inire (*f*)

U. c. 541. a. C. 211.

Comitia proconſuli creando in Hiſpaniam.

(f) add. *conſuſum* Gron. Crev.

U. c. 541. a. C. 211.

Deligitur P. Scipio annos 24 natus.

suffragium, ad unum omnes non centuriæ modo, sed etiam homines, P. Scipioni imperium esse in Hispania jusserunt. Ceterum post rem actam, ut jam resederat inpetus animorum ardorque, silentium subito ortum & tacita cogitatio, quidnam egissent, num favor plus valuisset, quam ratio (*g*). Ætatis maxime pœnitebat: quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenque, ex funestis duabus familiis, in eas provincias, ubi inter sepulcra patris patruique res gerendæ essent, proficiscentis.

XIX. Quam ubi ab re tanto inpetu acta solicitudinem curamque hominum animadvertit, advocata concione, ita de ætate sua imperioque mandato, & bello, quod gerundum esset, magno elatoque animo differuit, ut ardorem eum, qui resederat, excitaret rursus novaretque; & impleret homines certioris spei, quam quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subjicere solet.

Scipionis artes apud multitudinem.

Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis, sed arte quoque quadam ab juventa in ostentationem earum compositus: pleraque

(g) *quidnam egissent novi, quod favor* &c. Gron. Crev.

apud multitudinem ; aut per nocturnas visa *U. c. 541. a. C. 211.*
ſpecies , aut velut divinitus mente monita , agens : ſive & ipſe capti quadam ſuperſtitione animi , ſive ut imperia conſiliaque , velut ſorte oraculi miſſa , ſine cunctatione exſequerentur (*h*). Ad hoc jam inde ab initio præparans animos , ex quo togam virilem ſumſit , nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit , quam in Capitolium iret , ingreſſusque ædem conſideret : & plerumque ſolus in ſecreto ibi tempus tereret (*i*). Hic mos , qui per omnem vitam ſervabatur , ſeu conſulto , ſeu temere , vulgatæ opinioni fidem apud quoſdam fecit , ſtirpis eum divinæ virum eſſe ; retulitque famam , in Alexandro Magno prius vulgatam , & vanitate & fabula parem , anguis inmanis concubitu conceptum , & in cubiculo matris ejus perſæpe viſam prodigii ejus ſpeciem , interventuque hominum evolutam repente atque ex oculis elapſam. His miraculis numquam ab ipſo eluſa fides eſt : quin potius aucta arte quadam , nec abnuendi tale quidquam , nec palam adfirmandi. Multa

Divina ſtirpe ſatus creditur.

(h) *aſſequeretur* Gron. Crev.

(i) *& plerumque tempus ſolus in ſecreto ibi tereret* Gron. Crev.

U. c. 541. a. C. 211. alia ejuſdem generis, alia vera, alia adſimulata, admirationis humanæ in eo juvene exceſſerant modum: quibus freta tunc civitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumque imperium permiſit. Ad eas copias, quas ex vetere exercitu Hiſpania habebat, quæque a Puteolis cum C. (k) Nerone trajectæ erant, decem millia militum & mille equites adduntur: & M. Junius Silanus prætor adjutor ad res gerendas datus eſt. Ita cum triginta navium claſſe (omnes autem quinqueremes erant) oſtiis Tiberinis profectus præter oram Tuſci maris, Alpes atque Gallicum ſinum, & deinde Pyrenei (l) circumvectus promontorium, Emporiis urbe Græca (oriundi & ipſi a Phocæa ſunt) copias expoſuit: inde ſequi navibus juſſis, Tarraconem pedibus profectus, conventum omnium ſociorum (etenim legationes ad famam adventus ejus ex omni ſe provincia effuderant) habuit. Naves ibi ſubduci juſſit, remiſſis quatuor triremibus Maſſilienſium, quæ officii cauſſa ab domo proſecutæ fuerant. Reſponſa inde legationibus ſuſpenſis varietate tot caſuum dare cœpit, ita elato ab ingenti

Venit in Hiſpaniam.

(k) *C.* l. *Claudio* Gron. Crev.

(l) *Pyrenes* Gron. Crev.

virtu-

virtutum ſuarum fiducia animo, ut nullum ferox verbum excideret; ingensque omnibus, quæ diceret, quum majeſtas ineſſet, tum fides. U. c. 541. a. C. 211.

XX. Profectus ab Tarracone, & civitates ſociorum & hiberna exercitus adiit: conlaudavitque milites, quod, duabus tantis cladibus deinceps icti, provinciam obtinuiſſent: nec fructum ſecundarum rerum ſentire hoſtes paſſi, omni cis Iberum agro eos arcuiſſent, ſociosque cum fide tutati eſſent. Marcium ſecum habebat cum tanto honore, ut facile adpareret, nihil minus, quam vereri, ne quis obſtaret gloriæ ſuæ. Succeſſit inde Neroni Silanus, & in hiberna novi milites deducti. Scipio, omnibus, quæ adeunda agendaque erant, mature aditis peractisque, Tarraconem conceſſit. Nihilo minor fama apud hoſtes Scipionis erat, quam apud cives ſociosque; & divinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat oborti temere, majorem inferens metum. In hiberna diverſi conceſſerant: Haſdrubal Giſgonis uſque ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea, maxime ſupra Caſtulonenſem ſaltum: Haſdrubal Hamilcaris filius proximus Ibero circa Sagun-

U. c. 541. a. C. 211.

tum hibernavit. Æstatis ejus extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam venit, Punica classis, ex Sicilia Tarentum adcita ad arcendos commeatus præsidii Romani, quod in arce Tarentina erat, clauserat quidem omnes ad arcem a mari aditus; sed adsidendo diutius artiorem annonam sociis, quam hosti, faciebat. Non enim tantum subvehi oppidanis per pacata litora apertosque portus præsidio navium Punicarum poterat, quantum frumenti classis ipsa turba navali mixta ex omni genere hominum absumebat: ut arcis præsidium etiam sine invecto (quia pauci erant) ex ante præparato sustentari posset; Tarentinis classique ne invectum quidem subficeret. Tandem majore gratia, quam venerat, classis dimissa est. Annona haud multum laxaverat: quia, remoto maritimo præsidio, subvehi frumentum non poterat.

Punica classis ad Tarentum.

XXI. Ejusdem æstatis exitu, M. Marcellus ex Sicilia provincia quum ad urbem veniisset, a C. Calpurnio prætore senatus ei ad ædem Bellonæ datus est. Ibi quum de rebus a se gestis differuisset, questus leniter non suam magis, quam militum, vicem, quod provincia confecta exercitum deportare non licuisset,

U. c. 545. a. C. 211.

postulavit, ut triumphanti urbem inire liceret. Id non impetravit. Quum multis verbis actum esset, utrum minus conveniret, cujus nomine absentis, ob res prospere ductu ejus gestas, supplicatio decreta foret, & Diis immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triumphum; an, quem tradere exercitum successori jussissent, (quod, nisi manente in provincia bello, non decerneretur) eum quasi debellato triumphare, quum exercitus, testis meriti atque inmeriti triumphi, abesset; medium visum, ut ovans urbem iniret. Tribuni plebis ex auctoritate senatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ovans iniret, imperium esset. Pridie, quam urbem iniret, in monte Albano triumphavit. Inde ovans multam præ se prædam in urbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum, catapultæ ballistæque, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæque opulentiæ ornamenta, argenti ærisque fabrefacti vis, alia suppellex, pretiosaque vestis, & multa nobilia signa, quibus inter primas Græciæ urbes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ quoque victoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuit spectaculum

Marcellus ovans urbem init.

U. c. 541. a. C. 211. cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus, & Mericus Hispanus : quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat; alter Nasum, quodque ibi præsidii erat, prodiderat. His ambobus civitas data, & quingena jugera agri. Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Romani fuisset, & ædes Syracusis cujus vellet eorum, in quos belli jure animadversum esset : Merico Hispanisque, qui cum eo transierant, urbs agerque in Sicilia ex iis, qui a populo Romano defeciissent, jussa dari. Id M. Cornelio mandatum, ut, ubi ei videretur, urbem agrumque eis adsignaret. In eodem agro Belligeni, per quem inlectus ad transitionem Mericus erat, quadringenta jugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli, Punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgantinæ desciverunt terræ. (*l*) Secutæ defectionem earum Hybla & Macella sunt, & ignobiliores quædam aliæ. Et Numidæ, præfecto Mutine, vagi per totam Siciliam, sociorum populi Romani agros urebant. Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quod cum imperatore non devectus ex provincia esset, par-

(l) *Ad eos Murgantini desciverе* Gron. Crev.

tim quod in oppidis hibernare vetiti erant, *U. c. 541 a. C. 211.* segni fungebantur militia: magisque eis auctor ad seditionem, quam animus, deerat. Inter has difficultates M. Cornelius prætor & militum animos, nunc consolando, nunc castigando, sedavit, & civitates omnes, quæ defecerant, in ditionem redegit: atque ex his Murgantiam Hispanis, quibus urbs agerque debebatur, ex senatusconsulto adtribuit.

XXII. Consules, quum ambo Apuliam provinciam haberent, minusque jam terroris a Pœnis & Hannibale esset, sortiri jussi Apuliam Macedoniamque provincias. Sulpicio Macedonia evenit, isque Lævino successit. Fulvius, Romam comitiorum caussa arcessitus, quum comitia consulibus rogandis haberet, prærogativa Veturia juniorum declaravit T. Manlium Torquatum & T. Otacilium. Manlius, qui præsens erat, gratulandi caussa quum turba coïret, nec dubius esset consensus populi, magna circumfusus turba ad tribunal consulis venit; petitque, ut pauca sua verba audiret, centuriamque, quæ tulisset suffragium, revocari juberet. Erectis omnibus exspectatione, quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem excusavit. «Inpuden-

Manlius consulatum recusat.

V. c. 541. a. C. 211. » tem & gubernatorem & imperatorem esse; » qui, quum alienis oculis ei omnia agenda » sint, postulet sibi aliorum capita ac fortu- » nas committi. Proinde, si videretur, & re- » dire in suffragium Veturiam juniorum ju- » beret, & meminisset in consulibus creun- » dis belli quod in Italia sit, temporumque » reipublicæ. Vixdum requiesse aures a stre- » pitu & tumultu hostili, quo paucos ante » menses adsederint prope mœnia Romana. » Post hæc cum centuria frequens subclamas- set, « nihil se mutare sententiæ, eosdemque » consules dicturos esse; » tum Torquatus, « Neque ego vestros, [inquit] mores consul » ferre potero, neque vos imperium meum. » Redite in suffragium, & cogitate bellum » Punicum in Italia, & hostium ducem Han- » nibalem esse. » Tum centuria, & auctori- tate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit a consule, ut Veturiam seniorum cita- ret : « Velle se cum majoribus natu conloqui, » & ex auctoritate eorum consules dicere. » Citatis Veturiæ senioribus, datum secreto in Ovili cum his conloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse, duobus jam plenis honorum, Q. Fabio & M. Mar-

cello, &, si utique novum aliquem adversus Pœnos consulem creari vellent, M. Valerium Lævinum egregie adversus Philippum regem terra marique res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, juniores suffragium ineunt. M. Claudium Marcellum, fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentes consules dixerunt. Auctoritatem prærogativæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. Non equidem, si qua sit sapientium civitas, quam docti fingunt magis, quam norunt, aut principes graviores temperantioresque a cupidine imperii, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. Centuriam vero juniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret, vix ut verisimile sit, parentum quoque hoc seculo vilis levisque apud liberos auctoritas fecit.

U. c. 541. a. C. 211.

Alii consules creantur.

XXIII. Prætoria inde comitia habita. P. Manlius Vulso, & L. Manlius Acidinus, & C. Lætorius, & L. Cincius Alimentus creati sunt. Forte ita incidit, ut comitiis perfectis nunciaretur, T. Otacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur po-

U. c. 541. a. C. 211.

Ludi Apollinares voti in perpetuum.

pulus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, &, eo anno ut fierent, referente Calpurnio prætore, senatus decrevit, ut in perpetuum voverentur. Eodem anno prodigia aliquot visa nunciataque sunt. In æde Concordiæ Victoria, quæ in culmine erat, fulmine icta decussaque, ad Victorias, quæ in antefixis erant, hæsit, neque inde procidit. Et Anagnia & Fregellis nunciatum est, murum portasque de cœlo tactas: & in foro Sudertano sanguinis rivos per diem totum fluxisse, & Ereti lapidibus pluisse, & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostiis majoribus sunt procurata, & obsecratio in unum diem populo indicta, & novemdiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno demortui sunt, novique subfecti: in locum Manii (*m*) Æmilii Numidæ decemviri sacrorum M. Æmilius Lepidus: in locum M'. Pomponii Mathonis pontificis C. Livius: in locum Sp. Carvilii Maximi auguris M. Servilius. T. Otacilius Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum ejus non est facta. C. Clau-

(m) *M. Gron. Crev.*

dius flamen Dialis, quod exta perperam dederat, flaminio abiit. *U. c. 543 a. C. 211.*

XXIV. Per idem tempus M. Valerius Lævinus, tentatis prius per secreta conloquia principum animis, ad indictum ante ad id ipsum concilium Ætolorum classe expedita venit. Ubi quum Syracusas Capuamque captam (*n*), in fidem in Sicilia Italiaque rerum secundarum, ostentasset, adjecisset, «jam »inde a majoribus traditum morem Romanis »colendi socios, ex quibus alios in civita- »tem atque æquum secum jus accepissent, »alios in ea fortuna haberent, ut socii esse, »quam cives, mallent. Ætolos eo in majore »futuros honore, quod gentium transmari- »narum in amicitiam primi venissent. Philip- »pum eis & Macedonas graves adcolas esse; »quorum se vim ac spiritus & jam fregisse, »& eo redacturum esse, ut non his modo »urbibus, quas per vim ademissent Ætolis, »excedant, sed ipsam Macedoniam infestam »habeant. Et Acarnanas, quos ægre ferrent »Ætoli a corpore suo diremtos, restitutu- »rum se in antiquam formulam jurisque ac »ditionis eorum. » Hæc dicta promissaque *Valerii oratio apud Ætolos.*

(n) *captas* Gron. Crev.

U. c. 541. a. C. 211.

Fœdus cum Ætolis.

ab Romano imperatore, Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorymachus, princeps Ætolorum, adfirmaverunt auctoritate sua, minore cum verecundia & majore cum fide vim majestatemque populi Romani extollentes. Maxime tamen spes potiundæ movebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones, quibus in amicitiam societatemque populi Romani venirent: additumque, « ut, si » placeret vellentque, eodem jure amicitiæ » Elei, Lacedæmoniique, & Attalus, & Pleu» ratus, & Scerdilædus essent.» (Asiæ Attalus, hi Thracum & Illyriorum reges.) Bel» lum ut extemplo Ætoli cum Philippo terra » gererent. Navibus ne minus viginti quin» queremibus adjuvaret Romanus. Urbium » Corcyræ tenus ab Ætolia incipienti solum, » tectaque, & muri cum agris, Ætolorum; » alia omnis præda populi Romani esset. Da» rentque operam Romani, ut Acarnaniam » Ætoli haberent. Si Ætoli pacem cum Philip» po facerent; fœderi adscriberent, ita ratam » eorum pacem, si Philippus arma ab Roma» nis sociisque, quique eorum ditionis essent, » abstinuisset. Item, si populus Romanus fœ» dere jungeretur regi, ut caveret, ne jus ei

» belli inferendi Ætolis sociisque eorum esset.» Hæc convenerunt, conscriptaque biennio post Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Ætolorum. Nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. Et Ætoli extemplo moverunt adversus Philippum bellum, & Lævinus Zacynthum (parva insula est propinqua Ætoliæ : urbem unam eodem, quo ipsa est, nomine habet; eam præter arcem vi cepit) & Œniadas, Nasumque Acarnanum captas Ætolis contribuit. Philippum quoque satis inplicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosque & pacta cum Hannibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit. *U. c. 541. a. C. 211.*

Res gestæ ab Ætolis & a Valerio.

XXV. Philippo Ætolorum defectio Pellæ hibernanti adlata est. Itaque, quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasque eis (o) urbes alterno metu quietas ut Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatium fines fecit : egressosque Apolloniatas, cum magno terrore atque pavore, compulit intra muros. Vastatis proximis Illyrici, in Pelagoniam *Philippi Macedonum regis expeditiones.*

(o) *ei* Gron.

U. c. 541. a. C. 211. eadem celeritate vertit iter : inde Dardanorum urbem, ſitam in Macedonia, tranſitum Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor Ætolici junctique cum eo Romani belli, per Pelagoniam, & Lyncum, (*p*) Bottiæam, in Theſſaliam deſcendit. Ad bellum ſecum adverſus Ætolos capeſſendum incitari poſſe homines credebat : &, relicto ad fauces Theſſaliæ Perſeo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Ætolos, ipſe, priuſquam majoribus occuparetur rebus, in Macedoniam, atque inde in Thraciam exercitum ac Mædos duxit (*q*). Incurrere ea gens in Macedoniam ſolita erat; ubi regem occupatum externo bello, ac ſine præſidio eſſe regnum ſenſiſſet. Ad Phragandas igitur vaſtare agros, & urbem Jamphorinam, caput arcemque Mædicæ, obpugnare cœpit. Scopas, ubi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audivit, armata omni juventute Ætolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Adverſus quod (*r*) Acarnanum gens & viribus inpar, & jam Œniadas Naſumque amiſſa

Acarnanum ſtupenda conjuratio.

(p) add. & Gron. Crev.

(q) *eduxit* Gron. Crev.

(r) *quos* Gron.

cernens, Romanaque insuper arma ingruere, ira magis instruit, quam consilio, bellum. Conjugibus liberisque & senioribus supra sexaginta annos in propinquam Epirum missis, ab quindecim ad sexaginta annos conjurant, nisi victores, se non redituros. Qui victus acie excessisset, eum ne quis urbe, tecto, mensa, lare reciperet, diram exsecrationem in populares, obtestationem quam sanctissimam potuerunt, adversus hospites, composuerunt: precatique simul Epirotas sunt, ut, qui suorum in acie cecidissent, eos uno tumulo contegerent, adhiberentque humatis titulum: HIC SITI SUNT ACARNANES, QUI, ADVERSUS VIM ATQUE INJURIAM ÆTOLORUM PRO PATRIA PUGNANTES, MORTEM OBCUBUERUNT. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis obvia (*s*) hosti posuerunt. Nunciis ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset, omittere Philippum, id quod in manibus erat, coëgerunt bellum, Jamphorina per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Ætolorum inpetum tardaverat primo conjurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi adventus, regredi

U. c. 541 a. C. 211.

(*s*) *obviam* Gron.

U. c. 541. a. C. 211. etiam in intimos coëgit fines. Nec Philippus, quamquam, ne obprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat, ultra Dium eſt progreſſus. Inde, quum audiſſet reditum Ætolorum ex Acarnania, & ipſe Pellam rediit.

XXVI. LÆVINUS, veris principio a Corcyra profectus navibus, ſuperato Leucata (*t*) promontorio, quum veniſſet Naupactum, Anticyram inde ſe petiturum edixit, ut præſto ibi Scopas Ætolique eſſent. Sita Anticyra eſt in Locride læva parte ſinum Corinthiacum intrantibus. Breve terra iter eo, brevis navigatio ab Naupacto eſt. Tertio ferme poſt die utrimque obpugnari cœpta eſt. Gravior a mari obpugnatio erat; quia & tormenta machinæque omnis generis in navibus erant, & Romani inde obpugnabant. Itaque intra paucos dies recepta urbs per deditionem Ætolis traditur, præda ex pacto Romanis ceſſit. Literæ Lævino redditæ, conſulem eum abſentem declaratum, & ſucceſſorem venire P. Sulpicium. Ceterum, diuturno ibi morbo inplicitus, ſerius ſpe omnium Romam venit. M. Marcellus, quum Idibus Martiis conſulatum iniſſet, ſenatum eo die, moris modo cauſſa,

Anticyram obpugnat Lævinus.

U. c. 542. a. C. 210.

M. Claudio Marcello IV. M. Valerio Lævino II. Coſſ.

(t) *Leucate* Gron. Crev.

habuit : profeſſus, « nihil ſe, abſente colle- *U. c. 542. a. C. 210.*
» ga, neque de republica, neque de provin-
» ciis, acturum. Scire ſe, frequentes Sicu-
» los prope urbem in villis obtrectatorum
» ſuorum eſſe. Quibus, tantum abeſſe, ut
» per ſe non liceat palam Romæ crimina edita
» fictaque ab inimicis vulgare, ut, ni ſimu-
» larent aliquem ſibi timorem, abſente col-
» lega, dicendi de conſule eſſe, ipſe eis ex-
» templo daturus ſenatum fuerit. Ubi quidem
» collega veniſſet, non paſſurum quidquam
» prius agi, quam ut Siculi in ſenatum intro-
» ducantur. Delectum prope a M. Cornelio
» per totam Siciliam habitum, ut quamplurimi
» queſtum de ſe Romam venirent. Eumdem
» literis falſis urbem impleſſe, bellum
» in Sicilia eſſe, ut ſuam laudem minuat. »
Moderati animi gloriam eo die adeptus conſul, ſenatum dimiſit ; ac prope juſtitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter conſul ad urbem veniſſet. Otium, ut ſolet, *Querelæ P. R.*
excitavit plebis rumores : « belli diuturnitate,
» & vaſtatos agros circa urbem, qua infeſto
» agmine iſſet Hannibal, & exhauſtam delecti-
» bus Italiam, & (*u*) prope quotannis exer-

(u) & del. *Gron. Crev.*

U. c. 542. a. C. 210. » citus cæsos » querebantur; « & consules » bellicosos ambo, viros acres nimis & fero» ces, creatos, qui vel in pace tranquilla » bellum excitare possent, nedum in bello » respirare civitatem forent passuri. »

Incendium Romæ. XXVII. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. Eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque, & argentariæ, quæ nunc novæ adpellantur, arsere. Comprehensa postea privata ædificia: neque enim tum basilicæ erant: comprehensæ lautumiæ, forumque piscatorium, & atrium regium. Ædes Vestæ vix defensa est tredecim maxime servorum opera, qui in publicum redemti ac manumissi sunt. Nocte ac die continuatum incendium fuit. Nec ulli dubium erat, humana id fraude factum esse, quod pluribus (*x*) simul locis, & iis diversis, ignes coorti essent. Itaque consul ex auctoritate senatus pro concione edixit, qui, quorum opera id conflatum incendium, profiteretur, præmium fore, libero pecuniam, servo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calaviorum servus (Mannus ei nomen erat) indicavit, « dominos &

(x) *plurimis* Gron. Crev.

quin-

» quinque præterea juvenes nobiles Campa- *U. c. 543. a. C. 210.*
» nos, quorum parentes a Q. Fulvio fecuri
» percuſſi erant, id incendium feciſſe; vulgo- *Campanorum fraudeorum.*
» que facturos alia, ni comprehendantur. »
Comprehenſi ipſi familiæque eorum. Et pri-
mo elevabatur index indiciumque : « pridie
» eum verberibus caſtigatum ab dominis diſ-
» ceſſiſſe, per iram ac levitatem ex re for-
» tuita crimen commentum. » Ceterum ut
coram coarguebantur, & quæſtio ex miniſtris
facinoris foro medio haberi cœpta eſt, faſſi
omnes, atque in dominos ſervosque conſcios
animadverſum eſt. Indici libertas data, &
viginti millia æris. Conſuli Lævino Capuam *Campani querelas deferunt ad Valerium Coſ.*
prætereunti circumfuſa multitudo Campano-
rum eſt, obſecrantium cum lacrimis, ut ſibi
Romam ad ſenatum ire liceret, oratum, ſi
qua miſericordia tandem flecti poſſent, ne ſe
ad ultimum perditum irent, nomenque Cam-
panorum a Q. Flacco deleri ſinerent. Flaccus,
« ſibi privatam ſimultatem cum Campanis, »
negare, « nullam (y) eſſe : publicas inimi-
» citias & hoſtiles eſſe, & futuras, quoad eo
» animo eſſe erga populum Romanum (z)

(y) *ullam* Gron. Crev.
(z) *animo erga pop. R. eſſe ſciret* Gron. Crev.

U. c. 542. a. C. 210.

» sciret. Nullam enim in terris gentem esse, » nullum infestiorem populum nomini Ro- » mano. Ideo se mœnibus inclusos tenere eos: » quia, si qui evasissent aliqua, velut feras » bestias per agros vagari, & laniare, & » trucidare, quodcumque obvium detur. Alios » ad Hannibalem transfugisse, alios ad Romam » incendendam profectos. Inventurum in se- » miusto foro consulem vestigia sceleris Cam- » panorum. Vestæ ædem petitam, & æter- » nos ignes, & conditum in penetrali fatale » pignus imperii Romani. Se minime censere » tutum esse, Campanis potestatem intrandi » Romana mœnia fieri.» Lævinus Campanos, jurejurando a Flacco adactos, quinto die, quam ab senatu responsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam jussit. Hac circumfusus multitudine, simul Siculis obviam egressis Ætolisque Romam præivit, clarissimarum urbium excidio celeberrimis viris victos bello accusatores in urbem adducens. De republica tamen primum ac de provinciis ambo consules ad senatum retulere.

XXVIII. Ibi Lævinus, quo statu Macedonia & Græcia, Ætoli, Acarnanes Locrique essent, quæsque ibi res ipse egisset terra

marique, expoſuit. « Philippum, inferentem » bellum Ætolis, in Macedoniam retro ab » ſe compulſum, ad intima penitus regni abiſſe, » legionemque inde deduci poſſe. Claſſem ſa- » tis eſſe ad arcendum Italia regem. » Hæc de ſe deque provincia, cui præfuerat. Conſulum de provinciis communis relatio fuit. Decrevere Patres, « Ut alteri conſulum Italia » bellumque cum Hannibale provincia eſſet: » alter claſſem, cui T. Otacilius præfuiſſet, » Siciliamque provinciam cum L. Cincio præ- » tore obtineret. » Exercitus eis duo decreti, qui (a) in Etruria Galliaque eſſent : eæ quatuor erant legiones. « Urbanæ duæ ſuperio- » ris anni in Etruriam; duæ, quibus Sulpicius » conſul præfuiſſet, in Galliam mitterentur. » Galliæ & legionibus præeſſet, quem conſul, » cujus Italia provincia eſſet, præfeciſſet. » In Etruriam C. Calpurnius, poſt prætoram prorogato in annum imperio, miſſus; & Q. Fulvio Capua provincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus civium ſociorumque minui juſſus, ut ex duabus legionibus una legio, quinque millia peditum & trecenti equites eſſent, dimiſſis, quæ

U. c. 542. a. C. 210.

Provinciarum diviſio.

(a) *quæ* Gron.

U. c. 542. a. C. 210. plurima ſtipendia haberent : & ſociorum ſeptem millia peditum & trecenti equites relinquerentur, eadem ratione ſtipendiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fulvio conſuli ſuperioris anni, nec de provincia Apulia, nec de exercitu, quem habuerat, quidquam mutatum. Tantum in annum prorogatum imperium eſt. P. Sulpicius collega ejus omnem exercitum, præter ſocios navales, juſſus dimittere eſt. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præeſſet, ubi conſul in provinciam veniſſet, dimitti juſſus. L. Cincio prætori ad obtinendam Siciliam Cannenſes milites dati, duarum inſtar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Vulſoni prætori decretæ, quibus L. Cornelius in eadem provincia priore anno præfuerat. Urbanas legiones ita ſcribere conſules juſſi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudii, M. Valerii, Q. Fulvii (*b*), fuiſſent; neve eo anno plures, quam una & viginti, Romanæ legiones eſſent.

XXIX. His ſenatusconſultis perfectis, ſortiti provincias conſules. Sicilia & claſſis Marcello, Italia cum bello adverſus Hannibalem

Marcello obvenit Sicilia.

(b) *Q. Fulvii* l. *Fulviique* Gron.

Lævino evenit. Quæ fors, velut iterum captis Syracusis, ita exanimavit Siculos, exspectatione sortis in consulum conspectu stantes, ut comploratio eorum flebilesque voces & extemplo oculos hominum converterent, & postmodo sermones præbuerint. Circumibant enim senatum cum veste sordida, adfirmantes, « se non modo suam quisque patriam, » sed totam Siciliam, relicturos, si eo Marcellus iterum cum imperio rediisset. Nullo » suo merito eum ante inplacabilem in se » fuisse: quid iratum, quod Romam de se » quæstum veniisse Siculos sciat, facturum? » Obrui Ætnæ ignibus, aut mergi freto, satius » illi insulæ esse, quam velut dedi noxæ inimico.» Hæ Siculorum querelæ, domos primum nobilium circumlatæ, celebratæque sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim invidia Marcelli excitabat, in senatum etiam pervenerunt. Postulatum a consulibus est, ut de permutandis provinciis senatum consulerent. Marcellus, « si jam auditi ab senatu » Siculi essent, aliam forsitan futuram fuisse » sententiam suam, » dicere. « Nunc, ne quis » timore frenari eos dicere posset, quo minus » de eo libere querantur, in cujus potestate

U. c. 542. a. C. 210.

Siculorum legatorum comploratio.

V. c. 542. a. C. 210.

» mox futuri sint; si collegæ nihil interfit, » mutare se provinciam paratum esse. Depre» cari senatus præjudicium; nam, quum ex» tra sortem collegæ optionem dari provin» ciæ iniquum fuerit, quanto (c) majorem » injuriam, immo contumeliam esse, sortem » suam ad eum transferri? » Ita senatus, quum, quid placeret, magis ostendisset, quam decressset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio provinciarum, rapiente fato Marcellum ad Hannibalem, facta est: ut, ex quo primus adversæ pugnæ gloriam ceperat, in ejus laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet.

Mutantur provinciæ.

XXX. PERMUTATIS provinciis, Siculi, in senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum verba fecerunt, in gratiam publicam avertentes, « Hieronymum ac postea Hippocratem & Epi» cyden tyrannos, quum ob alia, tum propter » defectionem ab Romanis ad Hannibalem, » invisos fuisse sibi. Ob eam causam & Hie» ronymum a principibus juventutis prope » publico consilio interfectum: & in Epicydis

Siculorum oratio in Marcellum.

(c) *quantum* Gron.

» Hippocratisque cædem septuaginta nobilis- U. c. 542.
» simorum juvenum conjurationem factam; a. C. 210.
» quos, Marcelli mora destitutos, quia ad
» prædictum tempus exercitum ad Syracusas
» non admovisset, indicio facto, omnes ab
» tyrannis interfectos. Eam quoque Hippo-
» cratis atque Epicydis tyrannidem Marcel-
» lum excitasse, Leontinis crudeliter direptis.
» Numquam deinde principes Syracusanorum
» desisse ad Marcellum transire, pollicerique,
» se urbem, quum vellet, ei tradituros. Sed
» eum primo vi capere maluisse. Dein, quum
» id neque terra, neque mari, omnia exper-
» tus, potuisset, auctores traditarum Syracu-
» sarum fabrum ærarium Sosim, & Mericum
» Hispanum, quam principes Syracusanorum
» habere, toties id nequidquam ultro obse-
» rentes, præoptasse: quo scilicet justiore
» de causa vetustissimos socios populi Ro-
» mani trucidaret, ac diriperet. Si non Hie-
» ronymus ad Hannibalem defecisset, sed
» populus Syracusanus & senatus: si portas
» Marcello Syracusani publice, & non, ob-
» pressis Syracusanis, tyranni eorum Hippo-
» crates & Epicydes, claussissent: si Cartha-
» ginienssium animis bellum cum populo

V. c. 542. a. C. 210.

» Romano gessissent; quid ultra, quam quod » fecerit, nisi ut deleret Syracusas, facere » hostiliter Marcellum potuisse? Certe præter » mœnia & tecta exhausta urbis, & refracta » ac spoliata Deum delubra, Diis ipsis orna- » mentisque eorum ablatis, nihil relictum » Syracusis esse. Bona quoque multis ademta, » ita ut ne nudo quidem solo, reliquiis direp- » tæ fortunæ, alere sese ac suos possent. » Orare se Patres conscriptos, ut, si nequeant » omnia, saltem, quæ compareant cognosci- » que possint, restitui dominis jubeant. » Talia conquestos quum excedere ex (*d*) templo, ut de postulatis eorum Patres consuli possent, Lævinus jussisset, « Maneant immo, » [inquit Marcellus] ut coram his respon- » deam, quando ea conditione pro vobis, » Patres conscripti, bella gerimus, ut victos » armis accusatores habeamus. Duæ captæ » hoc anno urbes Capua Fulvium reum, » Marcellum Syracusæ habeant. »

Siculis respondet Marcellus.

XXXI. Reductis in curiam legatis, tum consul, « Non adeo majestatis [inquit] po- » puli Romani imperiique hujus oblitus sum, » Patres conscripti, ut, si de meo crimine

(d) *ex del. Gron Crev.*

» ambigeretur, consul dicturus causſam, ac- *U. c. 542. a. C. 210.*
» cusantibus Græcis, fuerim. Sed non, quid
» ego fecerim, in disquisitionem venit,
» quam quid isti pati debuerint. Qui si
» non fuerunt hostes, nihil interest, nunc,
» an vivo Hierone, Syracusas violaverim.
» Sin autem desciverunt, legatos nostros fer-
» ro atque armis petierunt, urbem ac mœnia
» clauserunt, exercituque Carthaginiensium
» adversus nos tutati sunt; quis passos esse ho-
» stilia, quum fecerint, indignatur? Tradentes
» urbem principes Syracusanorum aversatus
» sum: Sosim & Mericum Hispanum, qui-
» bus tantum crederem, potiores habui. Non
» estis extremi Syracusanorum, quippe qui
» aliis humilitatem objiciatis. Quis est
» vestrum, qui se mihi portas aperturum,
» qui armatos milites meos in urbem accep-
» turum promiserit? Odistis & exsecramini
» eos, qui fecerunt; & ne hic quidem con-
» tumeliis in eos dicendis parcitis: tantum
» abest, ut & ipsi tale quidquam facturi fue-
» ritis. Ipsa humilitas eorum, Patres con-
» scripti, quam isti objiciunt, maximo argu-
» mento est, me neminem, qui navatam
» operam reipublicæ nostræ velit, aversatum

U. c. 542. a C. 210. » esse. Et, antequam obsiderem Syracusas, » nunc legatis mittendis, nunc ad conlo- » quium eundo, tentavi pacem : &, post- » quam neque legatos violandi verecundia » erat, nec mihi ipsi congresso ad portas cum » principibus responsum dabatur, multis terra » marique exhaustis laboribus, tandem vi » atque armis Syracusas cepi. Quæ captis » acciderint, apud Hannibalem & Carthagi- » nienses victosque justius, quam apud victo- » ris populi senatum, quererentur. Ego, Pa- » tres conscripti, Syracusas spoliatas si nega- » turus essem, numquam spoliis earum urbem » Romam exornarem. Quæ autem singulis » victor aut ademi, aut dedi, quum belli » jure, tum ex cujusque merito, satis scio » me feciſſe. Ea vos rata habeatis, Patres » conscripti, næ (e) magis reipublicæ in- » teresť, quam mea. Mea quippe fides exso- » luta est : ad rempublicam pertinet, ne acta » mea rescindendo, alios in posterum segnio- » res duces faciatis. Et quoniam coram & Si- » culorum & mea verba audistis, Patres con- » scripti, simul templo excedemus, ut, me » absente, liberius consuli senatus possit. »

(e) *næ* l. *nec ne* Gron.

Ita dimiſſis Siculis, & ipſe in Capitolium ad delectum diſceſſit. *U. c. 542. a. C. 210.*

XXXII. Consul alter de poſtulatis Siculorum ad Patres retulit. Ibi quum diu de ſententiis certatum eſſet, & magna pars ſenatus, principe ejus ſententiæ T. Manlio Torquato, « cum tyrannis bellum gerendum » fuiſſe, » cenſerent, « hoſtibus & Syracuſanorum & populi Romani : & urbem recipi, non capi : & receptam legibus antiquis & libertate ſtabiliri, non feſſam miſeranda ſervitute bello adfligi. Inter tyrannorum & ducis Romani certamina, præmium victoris in medio poſitam urbem pulcherrimam ac nobiliſſimam periiſſe, horreum atque ærarium quondam populi Romani : cujus munificentia ac donis multis tempeſtatibus, hoc denique ipſo Punico bello, adjuta ornataque reſpublica eſſet. Si ab inferis exſiſtat rex Hiero, fidiſſimus imperii Romani cultor, quo ore aut Syracuſas, aut Romam ei oſtendi poſſe ? quum, ubi ſemirutam ac ſpoliatam patriam reſpexiſſet, ingrediens Romam, in veſtibulo urbis, prope in porta, ſpolia patriæ ſuæ viſurus ſit ? » Hæc taliaque quum ad invidiam con-

U. c. 542. a. C. 210.

fulis miſerationemque Siculorum dicerentur, mitius tamen decreverunt Patres cauſſa Marcelli : « Quæ is gerens bellum victorque » egiſſet, rata habenda eſſe. In reliquum curæ » ſenatui fore rem Syracuſanam, mandatu- » rosque conſuli Lævino, quod ſine jactura » reipublicæ fieri poſſet, fortunis ejus civi- » tatis conſuleret. » Miſſis duobus ſenatoribus in Capitolium ad conſulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, Senatusconſultum recitatum eſt : legatique, benigne adpellati ac dimiſſi, ad genua ſe Marcelli conſulis projecerunt, obſecrantes, « ut, quæ » deplorandæ ac levandæ calamitatis cauſſa » dixiſſent, veniam eis daret, & in fidem » clientelamque ſe urbemque Syracuſas acci- » peret. » Poſt hæc conſul clementer adpellatos dimiſit.

Senatusconſultum de Syracuſanorum rebus.

Syracuſæ in clientela Marcelli.

Campanis datur ſenatus.

XXXIII. CAMPANIS deinde ſenatus datus eſt, quorum oratio miſerabilior, cauſſa durior erat. Neque enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent : ſed ſatis penſum pœnarum, tot veneno abſumtis, tot ſecuri percuſſis ſenatoribus, credebant. « Paucos nobilium ſuperſtites eſſe, quos nec ſua conſcientia, ut

» quidquam de se gravius consulerent, inpu- *U. c. 542. a. C. 210.*
» lerit, nec victoris ira capitis damnaverit:
» eos libertatem sibi suisque, & bonorum
» aliquam partem orare, cives Roma-
» nos, adfinitatibus plerosque & propin-
» quis jam cognationibus ex connubio ve-
» tusto junctos. » Submotis deinde e templo, paullisper dubitatum, an arcessendus a Capua Q. Fulvius esset, (mortuus enim post captam Claudius consul erat) ut coram imperatore, qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosque disceptatum fuerat, discepta-retur: dein, quum M. Atilium, C. Fulvium fratrem Flacci, legatos ejus, ac Q. Minucium & L. Veturium Philonem, item Claudii legatos, qui omnibus gerendis rebus adfuerant, in senatu viderent, nec Fulvium avocari a Capua, nec differri Campanos vellent; interrogatus sententiam M. Atilius Regulus, cujus ex iis, qui ad Capuam fuerant, maxima auctoritas erat, « In consilio, [inquit] arbi- *M. Atilii sententia.*
» tror me fuisse consulibus Capua capta,
» quum quæreretur, ecquis Campanorum de
» republica nostra bene meritus esset: duas
» mulieres compertum est, Vestiam Oppiam
» Atellanam Capuæ habitantem, & Fauculam

U. c. 542. a. C. 210. » Cluviam, quæ quondam quæſtum corpore » feciſſet, illam quotidie ſacrificaſſe pro ſa- » lute & victoria populi Romani; hanc capti- » vis egentibus alimenta clam ſuppeditaſſe. » Ceterorum omnium Campanorum eumdem » erga nos animum, quem Carthaginienſium, » fuiſſe : ſecurique percuſſos a Q. Fulvio » eſſe magis, quorum dignitas inter alios, » quam quorum culpa eminebat. Per ſenatum » agi de Campanis, qui cives Romani ſunt, » injuſſu populi non video poſſe. Idque & » apud majores noſtros in Satricanis factum » eſt, quum defeciſſent, ut M. Antiſtius tri- » bunus plebis prius rogationem ferret, ſci- » retque plebs, uti ſenatui de Satricanis ſen- » tentiæ dicendæ jus eſſet. Itaque cenſeo, cum » tribunis plebis agendum eſſe, ut eorum unus » pluresve rogationem ferant ad plebem, qua » nobis ſtatuendi de Campanis jus fiat. » L. Atilius tribunus plebis ex auctoritate ſenatus plebem in hæc verba rogavit : « Omnes Cam- » pani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui ſe » dediderunt in arbitrium ditionemque po- » puli Romani Fulvio proconſuli (*f*), quæ- » que una ſecum dediderunt, agrum urbem-

(*f*) *Proconſule* Gron. Crev.

» que, divina, humanaque, utensiliaque, sive » quid aliud dediderunt ; de iis rebus quid » fieri velitis, vos rogo, Quirites. » Plebes sic jussit : « Quod senatus juratus, maxima » pars, censeat, qui adsidetis, id volumus » jubemusque. » U. c. 542. a. C. 210.

XXXIV. Ex hoc plebeiscito senatusconsultus, « Oppiæ Cluviæque primum bona ac » libertatem restituit. Si qua alia præmia pe- » tere ab senatu vellent, venire eas Romam. » Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæ pretium est omnia enumerare. « Aliorum bona publicanda : ipsos libe- » rosque eorum & conjuges vendendas, extra » filias, quæ enupsissent prius, quam in po- » puli Romani potestatem venirent. Alios in » vincula condendos, ac de his posterius » consulendum. » Aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. « Pecua captiva, præter » equos, & mancipia, præter puberes virilis » sexus, & omnia, quæ solo non contineren- » tur, restituenda censuerunt dominis. Cam- » panos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabati- » nos, extra quam, qui eorum, aut ipsi aut pa- » rentes eorum, apud hostes essent, liberos esse; *Senatusconsultum de Campanis.*

U. c. 542. a. C. 210. » jusserunt, ita ut nemo eorum civis Roma-
» nus, aut Latini nominis esset : neve quis
» eorum, qui Capuæ fuissent, dum portæ
» clausæ essent, in urbe agrove Campano
» intra certam diem maneret. Locus, ubi ha-
» bitarent, trans Tiberim, qui non contige-
» ret Tiberim, daretur. Qui nec Capuæ, nec
» in urbe Campana, quæ a populo Romano
» defeciisset, per bellum fuissent, eos cis Li-
» rim amnem Romam versus; qui ad Roma-
» nos transfissent prius, quam Hannibal Ca-
» puam veniret, cis Vulturnum emovendos,
» censuerunt. Ne quis eorum propius mare
» quindecim millibus passuum agrum ædifi-
» ciumve haberet. Qui eorum trans Tiberim
» emoti essent, ne ipsi posterive eorum uspiam
» pararent haberentve, nisi in Veiente, aut
» Sutrino, Nepesinove agro; dum ne cui ma-
» jor, quam quinquaginta jugerum, agri mo-
» dus esset. Senatorum omnium, quique ma-
» gistratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ gessissent,
» bona venire Capuæ, jusserunt. Libera cor-
» pora, quæ venumdari placuerat, Romam
» mitti, ac Romæ venire. Signa, statuas
» æneas, quæ capta de hostibus dicerentur,
» quæ eorum sacra ac profana essent, ad pontifi-
» cum

» cum collegium rejecerunt. » Ob hæc decreta mœstiores aliquanto, quam Romam venerant, Campanos dimiserunt. Nec jam Q. Fulvii sævitiam in se se, sed iniquitatem Deum atque exsecrabilem fortunam suam incusabant. *U. c. 543. a. C. 210.*

XXXV. Dimissis Siculis Campanisque, delectus habitus. Scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. In quam rem quum neque hominum satis, nec, ex qua pararentur, stipendiumque acciperent, pecuniæ quidquam ea tempestate in publico esset, edixerunt consules, ut privati ex censu ordinibusque, sicut antea, remiges darent cum stipendio cibariisque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tanta (g) indignatio fuit, ut magis dux, quam materia, seditioni deesset. « Secundum » Siculos Campanosque plebem Romanam » perdendam lacerandamque sibi consules sum- » sisse. Per tot annos tributo exhaustos nil » reliqui, præter terram nudam ac vastam, » habere. Tecta hostes incendisse, servos agri » cultores rempublicam abduxisse, nunc ad » militiam parvo ære emendo, nunc remiges » imperando. Si quid cui argenti ærisve fuerit, *Edictum Coss. de remigibus dandis.* *Querelas excitat.*

(g) *tantaque* Gron.

U. c. 542. a. C. 210. » ſtipendio remigum & tributis annuis abla-
» tum. Se, ut dent, quod non habeant, nulla
» vi, nullo imperio cogi poſſe. Bona ſua
» venderent: in corpora, quæ reliqua eſſent,
» ſævirent. Ne unde redimantur quidem,
» quidquam ſupereſſe. » Hæc non in occulto,
ſed propalam in foro atque oculis ipſorum
conſulum ingens turba circumfuſi fremebant:
nec eos ſedare conſules, nunc caſtigando,
nunc conſolando, poterant. Spatium deinde
his tridui ſe dare ad cogitandum dixerunt:
quo ipſi ad rem inſpiciendam expediendamque
Conſilia ea de re. uſi ſunt. Senatum poſtero die habuerunt de
remigum ſupplemento: ubi quum multa diſ-
ſeruiſſent, cur æqua plebis recuſatio eſſet,
verterunt orationem eo, ut dicerent, « Pri-
» vatis id, ſeu æquum, ſeu iniquum, onus
» injungendum eſſe. Nam unde, quum pecu-
» nia in ærario non eſſet, paraturos navales
» ſocios? Quomodo autem ſine claſſibus aut
» Siciliam obtineri, aut Italia Philippum ar-
» ceri poſſe, aut tuta Italiæ litora eſſe? »

XXXVI. Quum in hac difficultate rerum
conſilium hæreret, ac prope torpor quidam
Lævini Coſ. ſententia. occupaſſet hominum mentes, tum Lævinus
conſul, « Magiſtratus ſenatui, & ſenatum

» populo, ſicut honore præſtent, ita ad om- *U. c. 542. a. C. 210.*
» nia, quæ dura atque aſpera eſſent, ſub-
» eunda duces (*h*) debere eſſe. Si quid
» injungere inferiori velis, id prius in te ac
» tuos ſi ipſe juris ſtatueris, facilius omnes
» obedientes habeas. Nec inpenſa gravis eſt,
» quum ex ea plus quam pro virili parte ſibi
» quemque capere principum vident. Itaque
» claſſes habere atque ornare volumus popu-
» lum Romanum? privatos ſine recuſatione
» remiges dare? nobismet ipſis primum im-
» peremus. Aurum, argentum, æs ſignatum
» omne ſenatores craſtino die in publicum
» conferamus: ita ut annulos ſibi quiſque,
» & conjugi, & liberis, & filio bullam, &,
» quibus uxor filiæve ſunt, ſingulas uncias
» pondo auri relinquant; argenti, qui curuli
» ſella ſederunt, equi ornamenta & libras
» pondo, ut ſalinum patellamque Deorum
» cauſſa habere poſſint. Ceteri ſenatores libram
» argenti tantum, æris ſignati quina millia in
» ſingulos patres familiæ relinquamus. Cete-
» rum omne aurum, argentum, æs ſignatum,
» ad triumviros menſarios extemplo defera-
» mus, nullo ante ſenatusconſulto facto: ut

(h) *ducem* Gron.

U. c. 542. a. C. 210.

» voluntaria conlatio, & certamen adjuvandæ » reipublicæ excitet ad æmulandum animos » primum equeſtris ordinis, dein reliquæ » plebis. Hanc unam viam, multa inter nos » conlocuti, conſules invenimus. Ingredimini, » Diis bene juvantibus. Reſpublica incolumis » & privatas res facile ſalvas præſtat. Publica » prodendo, tua nequidquam ſerves. » In hæc tanto animo conſenſum eſt, ut gratiæ ultro conſulibus agerentur. Senatu inde miſſo, pro ſe quiſque aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine injecto, ut prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe; ut nec triumviri accipiundo, nec ſcribæ referundo ſubficerent. Hunc conſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus: equeſtris ordinis, plebes. Ita ſine edicto, ſine coërcitione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio reſpublica eguit: paratisque omnibus ad bellum, conſules in provincias profecti ſunt.

Magiſtr. & ſenatores pecuniam ſponte conferunt.

Idem faciunt equeſter ordo & plebs.

Paria tum omnia inter Romanos Pœnosque.

XXXVII. Neque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romanique pariter variis caſibus inmixtis magis in ancipiti ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in provinciis, hinc in Hiſpania adverſæ res, hinc

prosperæ in Sicilia, luctum & lætitiam mis- *U. c. 542. a. C. 210.*
cuerant: & in Italia, quum Tarentum amis-
sum damno & dolori, tum arx cum præsidio
retenta præter spem gaudio fuit: & terrorem
subitum pavoremque urbis Romæ obsessæ &
obpugnatæ Capua post dies paucos capta in
lætitiam vertit. Transmarinæ quoque res qua-
dam vice pensatæ. Philippus hostis tempore
haud satis obportuno factus; Ætoli novi
adsciti socii, Attalusque Asiæ rex, jam velut
despondente fortuna Romanis imperium Orien-
tis. Carthaginienses quoque Capuam amissam
& Tarentum captum æquabant: &, ut ad
mœnia urbis Romanæ nullo prohibente se
perveniisse in gloria ponebant, ita pigebat
inriti incepti; pudebatque adeo se spretos, ut,
sedentibus ipsis ad Romana mœnia, alia porta
exercitus Romanus in Hispaniam duceretur.
Ipsæ quoque Hispaniæ, quo propius spem
venerant, tantis duobus ducibus exercitibusque cæsis, debellatum ibi, ac pulsos inde
Romanos esse; eo plus, ab L. Marcio tumultuario duce ad vanum & inritum victoriam
redactam esse, indignationis præbebant (*i*).
Ita æquante fortuna, suspensa omnia utrimque

(i) *præbebat* Gron. Crev.

V. c. 542. a. C. 210.

erant, integra ſpe, integro metu, velut illo tempore primum bellum inciperent.

Hannibalis anxietas.

XXXVIII. HANNIBALEM ante omnia angebat, quod Capua, pertinacius obpugnata ab Romanis, quam defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum animos averterat: quos neque omnes tenere præſidiis, niſi vellet in multas parvasque partes carpere exercitum, quod minime tum expediebat, poterat: nec, deductis præſidiis, ſpei liberam vel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in avaritiam & crudelitatem animus ad ſpolianda, quæ tueri nequibat, ut vaſtata hoſti relinquerentur, inclinavit. Id fœdum conſilium, quum incepto, tum etiam exitu fuit. Neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, ſed ceterorum etiam: quippe ad plures exemplum, quam calamitas, pertinebat. Nec conſul Romanus tentandis urbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant Daſius & Blattius: (*k*) Daſius Hannibali amicus; Blattius, quantum ex tuto poterat, rem Romanam fovebat, & per occultos nuncios ſpem proditionis fecerat Marcello; ſed ſine adjutore Daſio res

Crudelitate ſua abalienat multorum populorum animos.

(k) *Blaſius* Gron. Crev.

tranſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia conſilii potioris, quam ſpe effectus, Daſium adpellabat. At ille, quum ab re averſus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Hannibali aperit. Arceſſito utroque, Hannibal quum pro tribunali quædam ageret, mox de Blattio cognituros, ſtarentque ſubmoto populo accuſator & reus; Blattius de proditione Daſium adpellabat. Enimvero, ille, velut in manifeſta re, exclamat, ſub oculis Hannibalis ſecum de proditione agi. Hannibali atque eis, qui aderant, quo audacior res erat, minus ſimilis veri viſa eſt. « Æmulationem profecto atque » odium eſſe: & id crimen adferri, quod, quia » teſtem habere non poſſet, (*l*) liberius fin» genti ſit.» Ita inde dimiſſi ſunt. Nec Blattius ante abſtitit tamen tam audaci incepto, quam idem obtundendo, docendoque, quam ea res ipſis patriæque ſalutaris eſſet, pervicit, ut præſidium Punicum (quingenti autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit. Longe fortiſſimi equitum toto Punico exercitu erant. Itaque, quamquam inproviſa res fuit,

U. c. 542. a. C. 210.

Salapia tradita Marcello.

(1) *potuiſſet* Gron. Crev.

U. c. 542. a. C. 210. nec usus equorum in urbe erat; tamen, armis inter tumultum captis, & eruptionem tentaverunt, &, quum evadere nequirent, pugnantes ad ultimum obcubuerunt. Nec plus quinquaginta ex his in potestatem hostium vivi venerunt. Plusque aliquanto damni hæc ala equitum amissa Hannibali, quam Salapia, fuit: nec deinde umquam Pœnus (quo longe plurimum valuerat) equitatu superior fuit.

XXXIX. Per idem tempus, quum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis esset, spem omnem præsidium, quod ibi erat, Romanum præfectusque præsidii atque arcis M. Livius in commeatibus ab Sicilia missis habebant. Qui ut tuto præterveherentur oram Italiæ, classis viginti ferme navium Rhegii stabat. Præerat classi commeatibusque D. Quinctius, obscuro genere ortus, ceterum multis fortibus factis gloria militari inlustris. Primo quinque naves, quarum maxime duæ triremes a Marcello ei traditæ erant, habuit: postea rem inpigre sæpe gerenti tres additæ quinqueremes: postremo ipse a sociis, Rheginisque, & a Velia, & a Pæsto, debitas ex fœdere exigendo, classem viginti navium, sicut ante dictum est, effecit. Huic ab Rhegio profectæ

classi Democrates, cum pari classe navium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab urbe ad Sacriportum obvius fuit. Velis tum forte, inprovidus futuri certaminis, Romanus veniebat. Sed circa Crotonem Sybarimque suppleverat remigio naves, instructamque & armatam egregie pro magnitudine navium classem habebat : & tum forte sub idem fere tempus & venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere, ut ad componenda armamenta, expediendumque remigem ac militem ad inminens certamen satis temporis esset. Raro alias tantis animis justæ concurrerunt classes : quippe quum in majoris discrimen rei, quam ipsæ erant, pugnarent. Tarentini, ut, recuperata urbe ab Romanis post centesimum prope annum, arcem etiam liberarent; spe (*m*) commeatus quoque hostibus, si navali prœlio possessionem maris ademissent, intercluſuros : (*n*) Romani, ut, retenta possessione arcis, ostenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto, Tarentum amissum. Itaque ex utraque parte signo dato quum rostris concurris-

U. c. 542. a. C. 210.

Prœlium Romanæ & Tarentinæ classis.

(m) *spem* Crev.

(n) *intercluſuri* Crev.

U. c. 542. a. C. 210.

sent; neque retro navem inhibebant, nec dirimi ab se hostem paterentur, quam quis indeptus navem erat, ferrea injecta manu; ita conferebant (*o*) ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantum, sed gladiis etiam prope collato pede gereretur res. Proræ inter se junctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur: ita in arto stipatæ erant naves, ut vix ullum telum in mari vanum intercideret. Frontibus velut pedestris acies urguebant, perviæque naves pugnantibus erant. Insignis tamen inter ceteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. In Romana nave ipse Quinctius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modo, sed privato etiam odio invisus atque infestus Romanis: quod ejus factionis erat, quæ Tarentum Hannibali prodiderat. Hic Quinctium, simul pugnantem hortantemque suos, incautum hasta transfigit: ille atque præceps cum armis procidit ante proram. Victor Tarentinus, in turbatam duce amisso navem inpigre transgressus, quum submovisset hostes, & prora jam Tarentinorum esset, puppim male conglobati

Quinctii & Niconis certamen.

Cadit Quinctius.

(*o*) *conferebant* Gron.

tuerentur Romani; repente & alia a puppi triremis hostium adparuit. Ita in medio circumventa Romana navis capitur. Hinc ceteris terror injectus, ut prætoriam navem captam videre: fugientesque passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisque. Ex onerariis, quæ cum commeatu sequebantur, perpaucæ in potestatem hostium venere: aliæ, ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela, in altum evectæ sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. Nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa, quum in agris passim vagarentur; Livius, qui arci præsidioque Romano præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei, C. Persium, impigrum virum, cum duobus millibus armatorum ex arce emisit. Qui, vage effusos per agros palatosque adortus, quum diu passim cecidisset, paucos ex multis, trepida fuga incidentes semiapertis portarum foribus, in urbem compulit, ne urbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum; Romanis victoribus terra, Tarentinis mari. Frumenti spes, quæ in oculis fuerat, utrosque frustrata pariter.

U. c. 542. a. C. 210.

Capta prætoria victi Romani.

U. c. 542. a. C. 210.

Res in Sicilia gestæ.

XL. Per idem tempus Lævinus consul, jam magna parte anni circumacta, in Siciliam, (*p*) veteribus novisque sociis exspectatus, quum venisset, primum ac potissimum omnium ratus, Syracusis nova pace inconditas componere res. [Agrigentum inde (quod belli reliquum erat, tenebaturque a Carthaginiensium valido præsidio) duxit legiones: & adfuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginiensium, sed omnem in Mutine Numidisque spem repositam habebant. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex sociis Romanorum: neque intercludi ab Agrigento vi aut arte ulla, nec, quin erumperet, ubi vellet, prohiberi poterat. Hæc ejus gloria, quia jam imperatoris quoque famæ obficiebat, postremo in invidiam vertit; ut ne bene gestæ quidem res jam Hannoni, propter auctorem, satis lætæ essent. Propter quæ postremo præfecturam ejus filio suo dedit, ratus, cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erepturum. Quod longe aliter evenit. Nam veterem favorem ejus sua insuper invidia auxit. Neque ille indignitatem injuriæ tulit, confestimque ad

(p) *Sicilia* Gron.

Lævinum occultos nuncios misit de tradendo Agrigento. Per quos ut est facta fides, compositusque rei gerendæ modus, portam ad mare ferentem Numidæ quum occupassent, pulsis inde custodibus, aut cæsis, Romanos ad id ipsum missos in urbem acceperunt. Et quum agmine jam in media urbis ac forum magno tumultu iretur, ratus Hanno non aliud, quam tumultum ac seceſſionem (id quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionem processit. Atque ille, quum ei multitudo major, quam Numidarum, procul visa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset, prius, quam ad ictum teli veniret, capessit fugam. Per aversam portam emissus, adsumto comite Epicyde, cum paucis ad mare pervenit: nactique obportune parvum navigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam trajecerunt. Alia multitudo Pœnorum Siculorumque, ne tentato quidem certamine, quum cæci in fugam ruerent, clausique exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto Lævinus, qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cæsos securi percussit: ceteros prædamque vendidit:

U. c. 542. a. C. 210.

Agrigentum Romanis traditum.

Sicilia deserta a Pœnis.

U. c. 542. a. C. 210. omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam quum pervasisset, omnia repente ad Romanos inclinaverunt. Prodita brevi sunt viginti oppida : sex vi capta : voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum civitatium principibus quum pro cujusque merito consul pretia pœnasque exsolvisset, coëgisseque Siculos, positis tandem armis, ad agrum colendum animos convertere, ut esset non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed urbis Romæ atque Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam levaret; ab Agathyrna inconditam multitudinem secum in Italiam transvexit. Quatuor millia hominum erant, mixti ex omni conluvione exsules obærati, capitalia ausi plerique, & quum in civitatibus suis ac sub legibus vixerant, & postquam eos ex variis causis fortuna similis conglobaverat Agathyrnam, per latrocinia ac rapinam tolerantes vitam. Hos neque relinquere Lævinus in insula, tum primum nova pace coalescente, velut materiam novandis rebus, satis tutum ratus est: & Rheginis usui futuri erant ad populandum Bruttium agrum, adsuetam latrociniis quæ-

rentibus manum. Et, quod ad Siciliam adtinet, eo anno debellatum est. *U. c. 542. a. C. 210.*

XLI. In Hispania principio veris P. Scipio, navibus deductis, evocatisque edicto Tarraconem sociorum auxiliis, classem onerariasque ostium inde Iberi fluminis petere jubet. Eodem legiones ex hibernis convenire quum jussisset : ipse cum quinque millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est. Quo quum venisset, adloquendos maxime veteres milites, qui tantis superfuerant cladibus, ratus, concione advocata, ita differuit : « Nemo ante me novus imperator » militibus suis prius quam operæ eorum usus » esset, gratias agere jure ac merito potuit. » Me vobis prius, quam provinciam aut castra » viderem, obligavit fortuna : primum, quod » ea pietate erga patrem patruumque meum » vivos mortuosque fuistis : deinde, quod » amissam tanta clade provinciæ possessionem, » integram, & populo Romano & successori » mihi, virtute vestra obtinuistis. Sed quum » jam benignitate Deum id paremus atque aga- » mus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed » ne Pœni maneant, nec ut pro ripa Iberi stantes » arceamus transitu hostes, (q) sed ut ultro

Hispaniæ res.

Scipionis oratio ad milites.

(q) *transitum hostis* Gron.

U. c. 542. a. C. 210. » tranſeamus, transferamusque bellum; ve-
» reor, ne cui veſtrum majus id audaciusque
» conſilium, quam aut pro memoria cladium
» nuper acceptarum, aut pro ætate mea, vi-
» deatur. Adverſæ pugnæ in Hiſpania nullius
» in animo, quam meo, minus obliterari poſ-
» ſunt. Quippe cui pater & patruus intra
» triginta dierum ſpatium, ut aliud ſuper aliud
» cumularetur familiæ noſtræ funus interfecti
» ſunt. Sed ut familiaris pene orbitas ac ſoli-
» tudo frangit animum; ita publica quum
» fortuna tum virtus deſperare de ſumma re-
» rum prohibet. Ea fato quodam data nobis
» fors eſt, ut magnis omnibus bellis victi vi-
» cerimus. Vetera omitto, Porſenam, Gallos,
» Samnites: a Punicis bellis incipiam. Quot
» claſſes, quot duces, quot exercitus priore
» bello amiſſi ſunt? Jam quid hoc (r) bello
» memorem? Omnibus aut ipſe adfui cladi-
» bus: aut, quibus afui, maxime unus om-
» nium eas ſenſi. Trebia, Traſimenus, Can-
» næ, quid aliud ſunt, quam monumenta
» occiſorum exercituum conſulumque Roma-
» norum? Adde defectionem Italiæ, Siciliæ
» majoris partis, Sardiniæ. Adde ultimum
» terrorem ac pavorem, caſtra Punica inter

(r) add. *de* Gron.

Anie-

» Anienem & mœnia Romana posita, & vi- *U. c. 542.*
» sum prope in portis victorem Hannibalem. *a. C. 210.*
» In hac ruina rerum stetit una integra atque
» inmobilis virtus populi Romani. Hæc omnia
» strata humi erexit ac sustulit. Vos omnium
» primi, milites, post Cannensem cladem
» vadenti Hasdrubali ad Alpes Italiamque, qui
» si se cum fratre conjunxisset, nullum jam
» nomen esset populi Romani, ductu auspi-
» cioque patris mei obstitistis. Et hæ secun-
» dæ res illas adversas sustinuerunt. Nunc,
» benignitate Deum, omnia secunda, prospe-
» ra, in dies lætiora ac meliora in Italia
» Siciliaque geruntur. In Sicilia Syracusæ,
» Agrigentum (s) captum, pulsi tota insula
» hostes, receptaque provincia in ditione po-
» puli Romani est. In Italia Arpi recepti,
» Capua capta. Iter omne ab urbe Roma tre-
» pida fuga emensus Hannibal, in extremum
» angulum agri Bruttii compulsus, nihil jam
» majus precatur Deos, quam ut incolumi
» cedere atque abire ex hostium terra liceat.
» Quid igitur minus conveniat, milites, quam,
» quum aliæ super alias clades cumularentur,
» ac Dii prope ipsi cum Hannibale starent,

(s) *Agrigentumque* Gron. Crev.

U. c. 542. a. C. 210.

» vos hic cum parentibus meis (æquentur
» enim etiam honore nominis) ſuſtinuiſſe
» labantem fortunam populi Romani; nunc
» eoſdem, quia illic omnia ſecunda lætaque
» ſunt, animis deficere? Nuper quoque quæ
» acciderunt, utinam tam ſine meo luctu,
» quam veſtro, tranſiſſent! Nunc Dii inmor-
» tales imperii Romani præſides, qui centu-
» riis omnibus, ut mihi imperium juberent
» dari, fuere auctores, iidem auguriis auſpi-
» ciisque, & per nocturnos etiam viſus om-
» nia læta ac proſpera portendunt. Animus
» quoque meus, maximus mihi ad hoc tem-
» pus vates, præſagit, noſtram Hiſpaniam
» eſſe: brevi extorre hinc omne Punicum
» nomen, maria terrasque fœda fuga inple-
» turum. Quod mens ſua ſponte divinat, idem
» ſubjicit ratio haud fallax. Vexati ab iis ſocii
» noſtram fidem per legatos inplorant. Tres
» duces diſcrepantes, prope ut defecerint alii
» ab aliis, trifariam exercitum in diverſiſſi-
» mas regiones diſtraxere. Eadem in illos in-
» gruit fortuna, quæ nuper nos adflixit. Nam
» & deſeruntur ab ſociis, ut prius ab Celti-
» beris nos: & diduxerunt exercitus; quæ
» patri patruoque meo cauſſa exitii fuit. Nec

» discordia intestina coïre eos in unum sinet, U. c. 542. a. C. 210.
» neque singuli nobis resistere poterunt. Vos
» modo, milites, favete nomini Scipionum,
» soboli imperatorum vestrorum, velut adci-
» sis recrescenti stirpibus. Agite, milites ve-
» teres, novum exercitum novumque ducem
» traducite Iberum, traducite in terras cum
» multis fortibus factis sæpe a vobis peragra-
» tas. Brevi faciam, ut, quemadmodum nunc
» noscitatis in me patris patruique similitu-
» dinem oris vultusque; & lineamenta cor-
» poris; ita ingenii, fidei, virtutisque exem-
» plum expressam ad effigiem vobis reddam,
» ut revixisse, aut renatum sibi quisque Sci-
» pionem imperatorem dicat.

XLII. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis ejus M. Silano, cum tribus millibus peditum & trecentis equitibus, ceteras omnes copias (erant autem viginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum trajecit. Ibi quibusdam suadentibus, ut, quoniam in tres tam diversas regiones discessissent Punici exercitus, proximum adgrederetur, periculum esse ratus, ne eo facto in unum omnes contraheret, nec par esset unus tot exercitibus, *Transit Iberum.*

U. c. 542. a. C. 210.

Carthaginem novam obpugnat.

Carthaginem Novam interim obpugnare ſtatuit, urbem quum ipſam opulentam ſuis opibus, tum hoſtium omni bellico adparatu plenam; (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hiſpaniæ obſides erant) ſitam præterea quum obportune ad trajiciendum in Africam, tum ſuper portum ſatis amplum quantævis claſſi, & neſcio an unum in Hiſpaniæ ora, qua noſtro adjacet mari. Nemo omnium, quo iretur, ſciebat, præter C. Lælium. Is, claſſe circummiſſus, ita moderari curſum navium juſſus erat, ut eodem tempore exercitus oſtenderetur, & claſſis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum eſt ſimul terra marique. Caſtra ab regione urbis, qua in ſeptentrionem verſa eſt, poſita: his ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum objectum. Ceterum ſita Carthago ſic eſt. Sinus eſt maris media fere Hiſpaniæ ora, maxime Africo vento obpoſitus, & quingentos paſſus introrſus retractus, paullulo plus paſſuum in latitudinem patens. Hujus in oſtio ſinus parva inſula objecta ab alto portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit. Ab intimo ſinu peninſula excurrit, tumulus is ipſe, in quo condita urbs eſt, ab

Carthaginis N. ſitus.

ortu solis & a meridie cincta mari : ab occasu stagnum claudit, paullum & ad septentrionem fusum, incertæ altitudinis, utcumque exæstuat aut deficit mare. Continenti urbem jugum ducentos fere & quinquaginta passus patens conjungit. Unde quum tam parvi operis munitio esset, non objecit vallum imperator Romanus : seu fiduciam hosti superbe ostentans, sive ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. *U. c. 542. a. C. 210.*

XLIII. CETERA, quæ munienda erant, quum perfeciſſet, naves etiam in portu, velut maritimam quoque ostentans obsidionem, instruxit : circumvectusque classem, quum monuisset præfectos navium, ut vigilias nocturnas intenti servarent, omnia ubique primo obsessum hostem conari; regressus in castra, ut consilii sui rationem, quod ab urbe potissimum obpugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione advocata ita disseruit : « Ad urbem unam obpugnandum si quis vos » adductos credit, is magis operis vestri, » quam emolumenti rationem exactam, mi» lites, habet. Obpugnabitis enim vere mœ» nia unius urbis, sed in una urbe universam *Hortatur milites Scipio.*

U. c. 542. a. C. 210. » ceperitis Hiſpaniam. Hic ſunt obſides om-
» nium nobilium regum populorumque: qui,
» ſimul in poteſtate veſtra erunt, extemplo
» omnia, quæ nunc ſub Carthaginienſibus
» ſunt, in ditionem tradent. Hic pecunia
» omnis hoſtium, ſine qua neque illi gerere
» bellum poſſunt, quippe qui mercenarios
» exercitus alant; (t) & quæ nobis maximo
» uſui ad conciliandos animos barbarorum erit.
» Hic tormenta, arma, armamenta, & omnis
» adparatus belli eſt, qui ſimul & vos in-
» ſtruet, & hoſtes nudabit. Potiemur præ-
» terea quum pulcherrima opulentiſſimaque
» urbe, tum obportuniſſima portu egregio, unde
» terra marique, quæ belli uſus poſcunt,
» ſuppeditentur: quæ quum magna ipſi habe-
» bimus, tum demſerimus hoſtibus multo
» majora. Hæc illis arx, hoc horreum, æra-
» rium, armamentarium, hoc omnium rerum
» receptaculum eſt. Hinc rectus in Africam
» curſus eſt: hæc una inter Pyrenæum &
» Gades ſtatio: hinc omni Hiſpaniæ inminet
» Africa. Sed, quoniam vos inſtructos & ordi-
» natos cognoſco, ad Carthaginem novam
» obpugnandam totis viribus & bono animo

(t) *alunt* Gron. Crev.

» tranſeamus. » Quumque omnes una voce, « hoc faciendum, » ſubclamarent, eos Carthaginem duxit. Tum terra marique eam obpugnari jubet. *U. c. 542. a. C. 210.*

XLIV. Contra Mago Pœnorum dux, quum terra marique inſtrui obpugnationem videret, & ipſe copias ita diſponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua caſtra Romana erant, obponit: quingentis militibus arcem inſedit: quingentos tumulo urbis in orientem verſo inponit: multitudinem aliam, quo clamor, quo ſubita vocaſſet res, intentam ad omnia obcurrere jubet. Patefacta deinde porta, eos, quos in via ferente ad caſtra hoſtium inſtruxerat, mittit. Romani, duce ipſo præcipiente, parumper ceſſere, ut propiores ſubſidiis in certamine ipſo ſubmittendis eſſent. Et primo haud inpari (*u*) ſtetere acie: ſubſidia deinde, idemtidem ſubmiſſa e caſtris, non averterunt ſolum in fugam hoſtes, ſed adeo effuſis inſtiterunt, ut, niſi receptui ceciniſſet, permixti fugientibus inrupturi fuiſſe in urbem viderentur. Trepidatio vero non in prœlio major, quam tota urbe fuit. Multæ ſtationes pavore atque fuga *Erumpunt Pœni.* *Avertuntur in fugam.*

(*u*) *imparis* Gron.

V. c. 542. a. C. 210. desertæ sunt, relictique muri; quum, qua cuique erat proximum, desiluissent. Quod ubi egressus Scipio in tumulum, quem Mercurii vocant, animadvertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse; omnes e castris excitos ire ad obpugnandam urbem, & ferre scalas jubet. Ipse, trium præ se juvenum validorum scutis obpositis, (ingens enim jam vis omnis generis telorum e muris volabat) ad urbem succedit, hortatur, imperat, quæ in rem sunt; quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorque virtutis atque ignaviæ cujusque adest. Itaque in vulnera ac tela ruunt; neque illos muri, neque superstantes armati arcere queunt, quin certatim adscendant. Et ab navibus eodem tempore ea, quæ mari adluitur, pars urbis obpugnari cœpta est. Ceterum tumultus inde major, quam vis, adhiberi poterat. Dum adplicant, dum partim exponunt scalas militesque, dum, qua cuique proximum est, in terram evadere properant, ipsa festinatione & certamine alii alios inpediunt.

Scipio ad urbem succedit.

XLV. Inter hæc repleverat jam Pœnus armatis muros, & vis magna, ex ingenti

copia congesta, telorum suppeditabat. Sed neque viri, nec tela, nec quidquam aliud æque, quam mœnia ipsa sese, defendebant. (v) Raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: &, quo quæque altiores, eo infirmiores erant. Itaque, quum summus quisque evadere non posset, subirent tamen alii, onere ipso frangebantur. Quidam, stantibus scalis, quum altitudo caliginem oculis obfudisset, ad terram delati sunt. Et quum passim homines scalæque ruerent, & ipso successu audacia atque alacritas hostium crescceret, signum receptui datum est; quod spem non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi urbem non posse. Opera & difficilia esse, & tempus datura, ad ferendam opem, imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, quum Scipio ab defessis jam vulneratisque recentes integrosque alios accipere scalas jubet, & vi majore adgredi urbem. Ipse, ut ei nunciatum est, æstum decedere, quod per piscatores Tarraconenses, nunc levibus cymbis, nunc, ubi eæ siderent, vadis pervagatos stagnum,

U. c. 542. a. C. 210.

Scalæ frustra admotæ.

(v) *defensabant* Gron. Crev.

U. c. 542. a. C. 210.

compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari, eo secum armatos duxit. Medium ferme diei erat : & ad id, quod sua sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum stagnum eodem, quo æstus, ferebat, & adeo nudaverat vada, ut alibi umbilico tenus aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc, cura ac ratione compertum, in prodigium ac Deos vertens Scipio, qui ad transitum Romanis mare verterent, & stagno auferrent, (x) viasque ante numquam initas humano vestigio aperirent, Neptunum jubebat ducem itineris sequi, ac medio stagno evadere ad mœnia.

Scipio per vada urbem ingreditur.

XLVI. Ab terra ingens labor succedentibus erat : nec altitudine tantum mœnium inpediebantur, sed quod euntes ad ancipites utrimque ictus subjectos habebant Romanos ; ut latera infestiora subeuntibus, quam adversa corpora, essent. At parte in alia quingentis & per stagnum facilis transitus, & in murum adscensus inde fuit. Nam neque opere emunitus erat, ut ubi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum foret ; nec ulla armatorum statio aut custodia obposita, in-

(x) *stagna auferrent.* Crev.

tentis omnibus ad opem eo ferendam, unde periculum oſtendebatur. Ubi urbem ſine certamine intravere, pergunt inde, quanto maximo curſu poterant, ad eam portam, circa quam omne contractum certamen erat. In quod adeo intenti omnium non animi ſolum fuere, ſed etiam oculi auresque pugnantium ſpectantiumque & adhortantium pugnantes, ut nemo ante ab tergo ſenſerit captam urbem, quam tela in averſos inciderunt, & utrimque ancipitem hoſtem habebant. Tunc, turbatis defenſoribus metu, & mœnia capta, & porta intus forisque pariter refringi cœpta : & mox cædendo confractis, ne iter inpediretur, foribus, armati inpetum fecerunt. Magna multitudo & muros tranſcendebat, ſed hi paſſim ad cædem oppidanorum verſi. Illa, quæ portam ingreſſa erat, juſta acies, cum ordinibus, media urbe in forum proceſſit. Inde quum duobus itineribus fugientes videret hoſtes, alios ad tumulum in orientem verſum, qui tenebatur quingentorum militum præſidio, alios in arcem, in quam & ipſe Mago cum omnibus fere armatis, qui muris pulſi fuerant, refugerat (y); partim copia-

U. c. 542. a. C. 210.

Urbs capta.

(y) *refugerant* Gron.

U. c. 542. a. C. 210. rum ad tumulum expugnandum mittit, partim ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo inpetu est captus, & Mago, arcem conatus defendere, quum omnia hostium plena videret, neque spem ullam esse, se arcemque & præsidium dedidit. Quoad dedita arx est, cædes (z) tota urbe passim factæ; nec ulli puberum, qui obvius fuit, parcebatur. Tum, signo dato, cædibus finis factus: ad prædam victores versi, quæ ingens omnis generis fuit.

Præda ingens.

Captivi. XLVII. Liberorum capitum virile secus ad decem millia capta. Inde, qui cives Novæ Carthaginis erant, dimisit: urbemque & sua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant: eos publicos fore populi Romani edixit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria belli enisi operam navassent. Ceteram multitudinem incolarum juvenum, ac validorum servorum, in classem ad supplementum remigum dedit. Et auxerat navibus octo captivis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant: quorum perinde, ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & ad-

(z) *& cædes* Gron.

paratus ingens belli; catapultæ maximæ formæ centum viginti, minores ducentæ octoginta & una: balliſtæ majores viginti tres, minores quinquaginta duæ: ſcorpionum majorum minorumque, & armorum telorumque, ingens numerus: ſigna militaria ſeptuaginta quatuor. Et auri argentique relata ad imperatorem magna vis: pateræ aureæ fuerunt ducentæ ſeptuaginta ſex, libras ferme omnes pondo: argenti facti ſignatique decem & octo millia & trecenta pondo: vaſorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C. Flaminio quæſtori adpenſa adnumerataque ſunt: tritici quadraginta millia modium, hordei ducenta ſeptuaginta. Naves onerariæ ſexaginta tres (*a*) in portu expugnatæ captæque: quœdam cum ſuis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroque, & linteis, & ſparto, & navali alia materia ad claſſem ædificandam: ut minimum omnium, inter tantas opes belli captas, Carthago ipſa fuerit.

U. c. 542. a. C. 210.

Adparatus belli captus.

Aurum & argentum.

XLVIII. Eo die Scipio, C. Lælio cum ſociis navalibus urbem cuſtodire juſſo, ipſe in caſtra legiones reduxit: feſſosque milites omnibus uno die belli operibus (quippe qui

(a) *ſexaginta tres* l. *CXIII.* Gron. Crev.

U. c. 542. a. C. 210.

& acie dimicaſſent, & capienda urbe tantum laboris periculique adiſſent, & capta, cum iis, qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco pugnaſſent) curare corpora juſſit. Poſtero die, militibus navalibusque ſociis convocatis, primum Diis inmortalibus laudesque & grates egit, qui ſe non urbis ſolum opulentiſſimæ omnium in Hiſpania uno die compotem feciſſent, ſed ante eo congeſtiſſent omnis pene Africæ atque Hiſpaniæ opes: ut neque hoſtibus quidquam relinqueretur, & ſibi ac ſuis omnia ſupereſſent. Militum deinde virtutem conlaudavit, quod eos non eruptio hoſtium, non altitudo mœnium, non inexplorata ſtagni vada, non caſtellum in alto tumulo ſitum, non munitiſſima arx deterruiſſet, quo minus tranſcenderent omnia perrumperentque. Itaque, quamquam omnibus omnia deberet, præcipuum (*b*) muralis coronæ decus ejus eſſe, qui primus murum adſcendiſſet. Profiteretur, qui ſe dignum eo duceret dono. Duo profeſſi ſunt: Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius ſocius navalis. Nec ipſi tam inter ſe acriter contendebant, quam ſtudia excitave-

Scipio gratias Diis agit.

Conlaudat milites.

Certamen de murali corona.

(b) add. *tamen* Gron. Crev.

rant uterque ſui corporis hominum. Sociis C. Lælius præfectus claſſis; legionariis M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio quum prope ſeditionem veniret, Scipio tres recuperatores quum ſe daturum pronunciaſſet, qui, cognita cauſſa teſtibusque auditis, judicarent, uter prior in oppidum tranſcendiſſet; C. Lælio & M. Sempronio advocatis partis utriuſque P. Cornelium de medio adjecit; eosque tres recuperatores conſidere, & cauſſam cognoſcere juſſit. Quum res eo majore ageretur certamine, quod amoti tantæ dignitatis non tam advocati, quam moderatores ſtudiorum fuerant; C. Lælius, relicto conſilio, ad tribunal ad Scipionem accedit, eumque docet, « rem ſine modo ac modeſtia agi: » ac prope eſſe, ut manus inter ſe conſerant. » Ceterum, etiamſi vis abſit, nihilominus » deteſtabili exemplo rem agi; quippe ubi frau- » de ac perjurio decus petatur virtutis. Stare » hinc legionarios milites, hinc claſſicos, » per omnes Deos paratos jurare, magis quæ » velint, quam quæ ſciant, vera eſſe, & ob- » ſtringere perjurio non ſe ſolum ſuumque » caput, ſed ſigna militaria, & aquilas, ſacra- » mentique religionem. Hæc ſe ad eum de

U. c. 542. a. C. 210.

U. c. 542. a. C. 210. » ſententia P. Cornelii & M. Sempronii de» ferre. » Scipio, conlaudato Lælio, ad concionem advocavit, pronunciavitque, « Se » ſatis compertum habere, Q. Trebellium & » Sex. Digitium pariter in murum eſcendiſſe: » ſeque eos ambos, virtutis cauſſa, coronis » muralibus donare. » Tum reliquos, prout cuique meritum virtusque erat, donavit. Ante omnes C. Lælium præfectum claſſis & omni genere laudis ſibimet ipſe (c) æquavit, & corona aurea ac triginta bubus donavit.

XLIX. Tum obſides civitatium Hiſpaniæ vocari juſſit: quorum quantus numerus fuerit, piget ſcribere, quippe quum alibi ſeptingentos viginti quinque fuiſſe inveniam. Æque & alia inter auctores diſcrepant. Præſidium Punicum alius decem, alius ſeptem, alius haud plus quam duum millium fuiſſe ſcribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi ſupra quinque & viginti invenias. Scorpiones majores minoresque ad ſexaginta captos ſcripſerim, ſi auctorem Græcum ſequar Silenum: ſi Valerium Antiatem, majorum ſcorpionum ſex millia, minorum tredecim: adeo nullus mentiendi modus eſt. Ne de ducibus quidem convenit. Plerique Lælium præfuiſſe claſſi;

(c) *ſibimetipſi* Gron.

ſunt

sunt, qui M. Junium Silanum dicant. Arinem (*d*) præfuisse Punico præsidio, deditumque Romanis, Antias Valerius; Magonem alii scriptores tradunt. Non de numero navium captarum, non de pondere auri atque argenti, & redactæ pecuniæ, convenit. Si aliquibus adsentiri necesse est, media simillima veris sunt. Ceterum Scipio, vocatis obsidibus, primum universos bonum animum habere jussit. « Venisse eos in populi Romani potestatem, » qui beneficio, quam metu, obligare homines malit; exterasque gentes fide ac societate junctas habere, quam tristi subjectas » servitio. » Deinde, acceptis nominibus civitatium, recensuit captivos, quot cujusque populi essent: & nuncios domum misit, ut ad suos quisque recipiendos veniret. Si quarum forte civitatium legati aderant, eis præsentibus suos restituit: ceterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc e media turba obsidum mulier magno natu, Mandonii uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit, obtestarique cœpit, ut curam cultumque feminarum inpen-

U. c. 542. a. C. 210.

Scipionis in obsides humanitas.

(d) *Armen* Gron. Crev.

U. c. 542. a. C. 210.

Cura mulierum.

sius custodibus commendaret. Quum Scipio, « nihil profecto defuturum, » diceret : tum rursus mulier, » Haud magni ista facimus, » [inquit.] Quid enim huic fortunæ non satis » est? Alia me cura, ætatem harum intuen- » tem, (nam ipsa jam extra periculum injuriæ » muliebris sum) stimulat. » Ætate & forma florentes circa erant Indibilis filiæ, aliæque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, « Meæ populique » Romani disciplinæ causa facerem, [inquit] » ne quid, quod sanctum usquam esset, apud » nos violaretur. Nunc, ut id curem inpen- » sius, vestra quoque virtus dignitasque facit: » quæ ne in malis quidem oblitæ decoris ma- » tronalis estis. » Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas, tuerique haud secus verecunde ac modeste, quam hospitum conjuges ac matres, jussit.

Sponsa Allucii pudice servata.

L. Captiva deinde a militibus adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximia forma, ut, quacumque incedebat, converteret omnium oculos. Scipio, percunctatus patriam parentesque, inter cetera accepit, desponsam eam principi Celtiberorum adolescenti : Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus

ſponſoque ab domo adcitis, quum interim audiret, deperire eum ſponſæ amore, ubi primum venit, adcuratiore eum ſermone, quam parentes, adloquitur. « Juvenis [inquit] » juvenem adpello, quo minor ſit inter nos » hujus ſermonis verecundia. Ego, quum » ſponſa tua capta a militibus noſtris ad » me ducta eſſet, audiremque, eam tibi » cordi eſſe, & forma faceret fidem, quia » ipſe, ſi frui liceret ludo ætatis, (præſer- » tim recto & legitimo amore) & non reſpu- » blica animum noſtrum occupaſſet, veniam » mihi dari ſponſam inpenſius amanti vellem: » tuo, cujus poſſum, amori faveo. Fuit » ſponſa tua apud me eadem, qua apud ſoce- » ros tuos parentesque ſuos, verecundia: » ſervata tibi eſt, ut inviolatum & dignum » me teque dari tibi donum poſſet. Hanc » mercedem unam pro eo munere paciſ- » cor: amicus populo Romano ſis. Et, ſi » me virum bonum credis eſſe, quales pa- » trem patruumque meum jam ante hæ gentes » norant, ſcias multos noſtri ſimiles in civi- » tate Romana eſſe; nec ullum in terris po- » pulum hodie dici poſſe, quem minus tibi » hoſtem tuisque eſſe velis, aut amicum ma-

U. c. 548. a. C. 210.

Oratio ad eum Scipionis.

V. c. 542. a. C. 210.

» lis. » Adoleſcens, ſimul pudore & gaudio perfuſus, dextram Scipionis tenens, Deos omnes invocare ad gratiam illi pro ſe referendam, quoniam ſibi nequaquam ſatis facultatis, pro ſuo animo atque illius erga ſe merito, eſſet. Parentes inde cognatique virginis adpellati. Qui, quoniam gratis ſibi redderetur virgo, ad quam redimendam ſatis magnum adtuliſſent auri pondus, orare Scipionem, ut id ab ſe donum acciperet, cœperunt: haud minorem ejus rei apud ſe gratiam futuram eſſe, adfirmantes, quam redditæ inviolatæ foret virginis. Scipio, quando tanto opere peterent; accepturum ſe pollicitus, poni ante pedes juſſit: vocatoque ad ſe Allucio, « Su» per dotem, [inquit] quam accepturus a » ſocero es, hæc tibi a me dotalia dona » accedent: » aurumque tollere, ac ſibi habere juſſit. His lætus donis honoribusque dimiſſus domum, implevit populares laudibus meritis Scipionis: « Veniſſe Diis ſimil» limum juvenem, vincentem omnia, quum » armis, tum benignitate ac beneficiis. » Itaque, delectu clientium habito, cum delectis mille & quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem revertit.

LI. Scipio retentum secum Lælium, dum captivos obsidesque & prædam ex consilio ejus disponeret, satis omnibus compositis, data quinquereme, captivisque, Magone & quindecim fere senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in navem inpositis, nuncium victoriæ Romam mittit. Ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis navalibus pedestribusque copiis absumsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt: secundo die arma curare & tergere ante tentoria jussit: tertio die rudibus inter se in modum justæ pugnæ concurrerunt, præpilatisque missilibus jaculati sunt: quarto die quies data: quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris quietisque, quoad Carthagine morati sunt, servarunt. Remigium classicique milites, tranquillo in altum evecti, agilitatem navium simulacris navalis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra marique corpora simul animosque ad bellum acuebant. Urbs ipsa strepebat adparatu belli, fabris omnium generum in publica officina inclusis. Dux cuncta pari cura obibat. Nunc in classe ac navali erat: nunc cum legionibus decurrebat;

U. c. 542. a. C. 210.

Lælius in Romam. Scipio copias exercet.

U. c. 542. a. C. 210.

nunc operibus adſpiciendis tempus dabat, quæque in officinis, quæque in armamentario ac navalibus fabrorum multitudo plurima in ſingulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisque, qua quaſſi erant, muris, diſpoſitisque præſidiis ad cuſtodiam urbis, Tarraconem eſt profectus, a multis legationibus protinus in via aditus. Quas partim dato reſponſo ex itinere dimiſit, partim diſtulit Tarraconem, quo omnibus novis veteribusque ſociis edixerat conventum. Et cuncti fere, qui cis Iberum incolunt, populi, multi etiam ulterioris provinciæ convenerunt. Carthaginienſium duces primo ex induſtria famam captæ Carthaginis compreſſerunt: deinde, ut clarior res erat, quam ut tegi ac diſſimulari poſſet, elevabant verbis. « Nec- » opinato adventu ac prope furto unius diei » urbem unam Hiſpaniæ interceptam. Cujus » rei tam parvæ præmio elatum inſolentem » juvenem, inmodico gaudio ſpeciem magnæ » victoriæ inpoſuiſſe. At, ubi adpropinquare » tres duces, tres victores hoſtium exercitus » audiſſet, obcurſuram ei extemplo domeſti- » corum funerum memoriam. » Hæc in vulgus jactabant, haudquaquam ipſi ignari, quantum ſibi ad omnia virium, Carthagine amiſſa, de- ceſſiſſet.

Et Tarraconem.

EPITOME
LIBRI XXVII LIVIANI

Cn. Fulvius proconsul cum exercitu ab Hannibale ad Herdoneam cæsus est. Meliore eventu a Claudio Marcello consule adversus eumdem ad Numistronem pugnatum est. Inde Hannibal noctu recessit. Marcellus insecutus est, & subinde cedentem pressit, donec confligeret. Priore pugna Hannibal superior fuit, Marcellus insequenti. Fabius Maximus pater consul Tarentinos per proditionem recepit. In Hispania ad Bæculam Scipio cum Hasdrubale Hamilcaris conflixit, & vicit. Inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad avunculum Masinissam cum donis dimisit. Claudius Marcellus, T. Quinctius Crispinus consules, speculandi caussa progressi e castris, insidiis ab Hannibale circumventi sunt. Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res

præterea a P. Sulpicio prætore adversus Philippum & Achæos gestas continet. Lustrum a censoribus conditum est : censa sunt civium capita centum triginta septem millia centum & octo : ex quo numero adparuit, quantum hominum tot prœliorum adversa fortuna populo Romano abstuliſſet. Hasdrubal, qui cum exercitu novo transcenderat Alpes, ut se Hannibali conjungeret, cum millibus hominum quinquaginta sex cæsus est, M. Livii consulis ductu, sed non minore opera Claudii Neronis consulis : qui, quum Hannibali obpositus esset, relictis castris, ita ut hostem falleret, cum electa manu profectus, Hasdrubalem circumvenit.

LIBER XXVII

I.

U. c. 542. a. C. 210.

Quædam Samnii urbes captæ.

Hic ſtatus rerum Hiſpaniæ erat. In Italia conſul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Hannibalis, quæ præſidii cauſſa relicta erant, oppreſſa. Præda (& aliquantum ejus fuit) militi conceſſa. Tritici quoque ducenta quadraginta millia modium, & centum decem millia hordei inventa. Ceterum nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta eſt, haud procul ab Herdonea urbe. Caſtra ibi Cn. Fulvius proconſul habebat, ſpe recipiendæ Herdoneæ, quæ poſt Cannenſem cladem ab Romanis defecerat, nec loco ſatis tuto poſita, nec præſidiis firmata. Neglegentiam inſitam ingenio ducis augebat ſpes ea, quod labare iis adverſus Pœnum fidem ſenſerat, poſtquam, Salapia amiſſa, exceſſiſſe his locis in Bruttios Hannibalem (*a*) auditum eſt. Ea omnia, ab Herdonea (*b*)

(a) *Hannibalem in Bruttios* Gron. Crev.

(b) *Ab Herdonea ea omnia* Gron. Crev.

U. c. 542. a. C. 210.

per occultos nuncios delata Hannibali, simul curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostem adgrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam prope præveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit, &, quo plus terroris hosti objiceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & viribus inpar, copiis raptim eductis, conflixit. Quinta legio & siniſtra ala acriter pugnam inierunt. Ceterum Hannibal, signo equitibus dato, ut, quum pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos animosque, circumvecti, pars castra hostium, pars terga trepidantium invaderent, ipse in Fulvii similitudinem nominis, quod Cn. Fulvium prætorem biennio ante in iisdem devicerat locis, increpans, similem eventum pugnæ fore adfirmabat. Neque ea spes vana fuit. Nam, quum cominus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaque; equestris a tergo tumultus, simul a castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem, quæ, in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est, quintam deinde atque eos, qui ad prima signa erant, avertit. Pars in fugam effusi, pars

Hannibal ad Herdoneam Cn. Fulvium vincit.

in medio cæsi : ubi & ipse Cn. Fulvius cum undecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumque quot cæsa in prœlio millia sint, quis pro certo adfirmet? quum tredecim millia alibi, alibi haud plus, quam septem inveniam. Castris prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit, nec mansuram in fide, si inde abscessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit : occidit (c) principes, qui cum Fulvio conloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade evaserant, diversis itineribus semermes (d) ad Marcellum consulem in Samnium perfugerunt. *U. c. 542. a. C. 210.*

Herdoneam delet, oppidanosque migrare jubet.

II. Marcellus, nihil admodum tanta clade territus literas Romam ad senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. « Ceterum, eumdem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoria Hannibalem contudisset, ire adversus eum, brevem illi lætitiam, qua exsultet, facturum. » Et Romæ quidem quum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul,

(c) *occiditque* Gron.

(d) *semiermes* Crev.

U. c. 542. a. C. 210.

Marcellus ad Hannibalem contendit.

ex Samnio in Lucanos transgressus, ad Numistronem in conspectu Hannibalis loco plano, quum Pœnus collem teneret, posuit castra. Addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectavit Hannibal, ut signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, ut Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum adplicarent. Ab hora tertia quum ad noctem pugnam extendissent, fessæque pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Hannibale Hispani milites & funditor Baliaris, elephanti quoque, commisso jam certamine in prœlium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subiit, & apud hostes integri a fessis pugnam accepere. Novum atque atrox prœlium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusque: sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diei stetere in acie: ubi nemo hostium adversus prodiit, spolia per otium legere, & congestos in unum locum cremavere suos. Nocte insequenti Hannibal silentio movit castra, & in Apuliam

Abit Hannibal nocte, sequente Marcello.

abiit : Marcellus, ubi lux fugam hostium aperuit, fauciis cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoque his L. Furio Purpureone tribuno militum, vestigiis institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot quum ab stationibus procursaretur, mixta equitum peditumque tumultuosa magis prœlia, quàm magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando certamine, quum Hannibal nocte signa moveret, locum insidiis quærens; Marcellus, nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. U. c. 542. a. C. 210.

III. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locavit autem omnem frumento) tempus terit; ne deesset materia in Campanos sæviendi, novum in occulto glisens per indicium protractum est facinus. Milites ædificiis emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur, simul metuens, ne suum quoque exercitum, sicut Hannibalis, nimia urbis amœnitas emolliret, in portis murisque sibimet ipsos tecta militariter coëgerat ædificare. Erant autem pleraque ex *Conjuratio Campanorum.*

V. c. 542. a. C. 210. cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, velut de industria, alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, centum septuaginta Campani, principibus fratribus Blosiis, conjuraverant. Indicio ejus rei ex familia Blosiorum facto, portis repente jussu proconsulis clausis, quum ad arma signo dato milites concurrissent; comprehensi omnes, qui in noxa erant, &, quæstione acriter habita, damnati necatique: indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos querentes, ubi habitarent, non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut ædificarent, quæ incensa erant: Nucerini Atellam, quia id maluerant, (Atellanis Calatiam migrare jussis) traducti. Inter multas magnasque res, quæ, nunc secundæ, nunc adversæ, occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius & P. Aquillius (*e*) in Etruriam legati ad frumentum coëmendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu urbano, par numerus Romanorum sociorum-

(*e*) *Aquilius* Gron. Crev.

que, eodem in præsidium cum frumento missi sunt. *U. c. 542. a. C. 210.*

IV. Jam æstas in exitu erat, comitiorumque consularium instabat tempus. Sed literæ Marcelli, negantis e republica esse, vestigium abscedi ab Hannibale, cui cedenti certamenque abnuenti gravis (*f*) ipse instaret, curam injecerant, ne aut consulem, tum maxime res agentem, a bello avocarent, aut in annum consules deessent. Optimum visum est, quamquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia revocari. Ad eum literæ jussu senatus ab L. Manlio prætore urbis missæ, cum literis consulis M. Marcelli: ut ex iis noscoret, quæ causa Patribus eum potius, quam collegam, revocandi ex provincia esset. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quæ is prospera prœlia cum Carthaginiensibus feciſſet, memorantes. „ Regem nec inimiciorem ulli „ populo, quam Carthaginienſi, nec amicio„ rem, quam Romano, adfirmabant esse. „ Misisse eum antea legatos in Hispaniam ad „ Cn. & P. Cornelios, imperatores Romanos. „ Nunc ab ipso velut fonte petere Roma- *Marcellus instat Hannibali.* *Syphacis legati ad Rom.*

(*f*) *gravius* Gron.

Ut c. 542. a. C. 210.

Romanorum legati ad Syphacem.

» nam (g) amicitiam voluiſſe. » Senatus non legatis modo benigne reſpondit, ſed & ipſe legatos cum donis ad regem miſit, L. Genucium, P. Pœtelium, P. Popillium (h). Dona tulere, togam, & tunicam purpuream, ſellam eburneam, pateram ex quinque pondo auri factam. Protinus (i) & alios Africæ regulos juſſi adire: iis quoque quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & terna (k) pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolomæum Cleopatramque reges M. Atilius & Manius Acilius legati, ad commemorandam renovandamque amicitiam miſſi, dona tulere, regi togam & tunicam purpuream cum ſella eburnea: reginæ, pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa ea æſtate, qua hæc facta ſunt, ex propinquis urbibus agriſque nunciata ſunt prodigia; Tuſculi agnum cum ubere lactenti natum: Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto rudatum: iiſdem ferme diebus, Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem ſine ullo ignis alimento, arſiſſe

Legati Alexandriam miſſi.

(g) *Romanorum* Gron. Crev.

(h) *Popilium* Gron. Crev.

(i) *Protenus* Gron. Crev.

(k) *ternum* Gron. Crev.

arsisse : & aves, ad compitum Anagninum, in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse: Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ, lascivientium piscium modo exsultasse : Tarquiniis porcum cum ore humano genitum : & in agro Capenate, ad Lucum Feroniæ, quatuor signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostiis majoribus procurata decreto pontificum : & supplicatio diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alterum, in Capenate agro, ad Feroniæ lucum, indicta. *U. c. 542. a. C. 210.*

V. M. VALERIUS consul literis excitus, provincia exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Messalla præfecto classis cum parte navium in Africam prædatum simul speculatumque, quæ populus Carthaginiensis ageret pararetque, misso, ipse decem navibus Romam profectus quum prospere perveniisset, senatum extemplo habuit. Ibi de suis rebus gestis commemoravit. « Quum an- » nos prope sexaginta in Sicilia terra mari- » que sæpe magnis cladibus bellatum esset, » se eam provinciam confeciisse. Neminem » Carthaginiensem in Sicilia esse : neminem » Siculum, qui metu inde fugati afuerint, *Valerius Cos. Romam redit.*

Res a se gestas narrat.

U. c. 542. a. C. 210.

» non esse : omnes in urbes, in agros suos » reductos, arare, serere : desertam recoli » tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, » populoque Romano pace ac bello fidissimum » annonæ subsidium. » Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus, ad exsolvendam fidem a consule, (*l*) habiti. Mutines etiam civis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis, ex auctoritate Patrum, ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messalla (*m*) quinquaginta navibus quum ante lucem ad Africam accessisset, inprovisо in agrum Uticensem exscensionem fecit : eumque late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naves rediit, atque in Siciliam transmisit; tertiodecimo die, quam profectus inde erat, Lilybæum revectus. Ex captivis, quæstione habita, hæc comperta, consulique Lævino omnia ordine perscripta, ut sciret, quo in statu res Africæ essent. « Quinque millia Numidarum » cum Masinissa, Galæ filio, acerrimo juve-

Classis Rom. Africam populatur.

(l) *Consulis* Gron. Crev.

(m) *Messala* Gron. Crev.

» ne, Carthagine esse; & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in » Hispaniam ad Hasdrubalem trajicerentur; » ut is quam maximo exercitu, primo quoque » tempore in Italiam transgressus, jungeret » se Hannibali. In eo positam victoriam cre- » dere Carthaginienses. Classem praeterea in- » gentem adparari ad Siciliam repetendam, » eamque se credere brevi trajecturam. » Haec recitata a consule ita movere senatum, ut non exspectanda comitia consuli censerent, sed dictatorem comitiorum habendorum caussa dici, & extemplo in provinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod consul in Sicilia se M. Valerium Messallam, qui tum classi praeesset, dictatorem dicturum esse aie- bat: Patres extra Romanum agrum (eum autem in (n) Italia terminari) negabant dicta- torem dici posse. M. Lucretius tribunus ple- bis quum de ea re consuleret, ita decrevit senatus, « Ut consul prius, quam ab urbe » discederet, populum rogaret, quem dicta- » torem dici placeret; eumque, quem popu- » lus jussisset, diceret dictatorem. Si consul » noluisset, praetor (o) populum rogaret: U. c. 542. a. C. 210.

(n) *in* del. *Crev.* (o) add. *urbanus* Gron.

U. c. 542. a. C. 210.

» si ne is quidem vellet, tum tribuni ad ple-
» bem ferrent. » Quum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset, prætoremque vetuisset rogare; tribuni plebis rogarunt, plebesque scivit, ut Q. Fulvius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed, quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit: destitutique Patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, ut desertæ ab collega reipublicæ subveniret, diceretque, quem populus jussisset, dictatorem. Ita a M. (*p*) Claudio consule Q. Fulvius dictator dictus, & ex eodem plebiscito & ab Q. Fulvio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus.

Q. Fulvius dictator.

VI. DICTATOR postquam Romam venit, Cn. Sempronium Blæsum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Etruriam provinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnii prætoris, quem, ut Capuæ exercituique suo præesset, literis excivit. Ipse comitia, in quem diem primum potuit, edixit: quæ, certamine inter tribunos dictatoremque injecto, perfici non potuerunt (*q*). Galeria juniorum,

Certamen inter tribunos dictatoremque.

(p) *M.* del. *Gron. Crev.* (q) *potuerant* Gron.

quæ ſorte prærogativa erat, Q. Fulvium & Q. Fabium conſules dixerat, eodemque jure vocatæ inclinaſſent, ni tribuni plebis C. & L. Arennii ſe interpoſuiſſent : qui, « neque ma- » giſtratum continuari ſatis civile eſſe, » aiebant ; « & multo fœdioris exempli, eum » ipſum creari, qui comitia haberet. Itaque, » ſi ſuum nomen dictator acciperet, ſe comitiis » interceſſuros : ſi aliorum, præterquam ipſius, » ratio haberetur, comitiis ſe moram non » facere. » Dictator cauſſam comitiorum auc- toritate ſenatus, plebiſcito, exemplis tutabatur. « Namque, Cn. Servilio conſule, quum C. » Flaminius alter conſul ad Traſimenum ceci- » diſſet, ex auctoritate Patrum ad plebem » latum, plebemque ſciviſſe, ut, quoad bel- » lum in Italia eſſet, ex iis, qui conſules » fuiſſent, quos & quoties vellet, reficiendi » conſules populo jus eſſet. Exemplumque » eam in rem ſe habere vetus L. Poſtumii » Megelli, qui interrex iis comitiis, quæ » ipſe habuiſſet, conſul cum C. Junio Bubul- » co creatus eſſet ; recens Q. Fabii, qui ſibi » continuari conſulatum, niſi id bono publico » fieret, profecto numquam ſiviſſet » (r). His

U. c. 542. a. C. 210.

(r) *ſiſſet* Gron.

U. c. 542 a. C. 210.

orationibus quum diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos convenit, ut eo, quod censuisset senatus, staretur. Patribus id tempus reipublicæ visum est, ut per veteres, & expertos, bellique peritos imperatores respublica gereretur. Itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fulvius Flaccus quartum. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quinctius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura se abdicavit. Extremo æstatis hujus, classis Punica navium quadraginta cum præfecto Hamilcare in Sardiniam trajecta, Olbiensem primo, dein, postquam ibi P. Manlius Vulso prætor cum exercitu adparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum vastavit, & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot subfectique. C. Servilius Pontifex factus in locum T. Otacilii Crassi. Ti. Sempronius Ti. F. Longus augur factus in locum T. Otacilii Crassi. Decemvir item sacris faciundis in locum Ti. Sempronii C. F.

Longi, Ti. Sempronius Ti. F. Longus subfectus. M. Marcius rex sacrorum mortuus est, & M. Æmilius Papus maximus curio. Neque in eorum locum sacerdotes eo anno subfecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem & P. Licinium Crassum, maximum pontificem. Crassus Licinius nec consul, nec prætor ante fuerat, quam censor est factus : ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt, nec quidquam publicæ rei egerunt : mors diremit L. Veturii. Inde & Licinius censura se abdicavit. Ædiles curules L. Veturius & P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius & L. Porcius Licinus ex multaticio argento signa ænea ad Cereris dedere : & ludos, pro temporis ejus copia, magnifici adparatus fecerunt. *U. c. 542. a. C. 210.*

VII. Exitu anni hujus, die quarto & tricesimo, (s) quam ab Tarracone profectus erat, C. Lælius legatus Scipionis Romam venit : isque, cum agmine captivorum ingressus urbem, magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, *Lælius ex Hispania Romam venit.*

(s) *quarta & tricesima* Gron. Crev.

U. c. 542. a. C. 210. captam Carthaginem, caput Hiſpaniæ, uno die, receptasque aliquot urbes, quæ defeciſſent, novasque in ſocietatem adſcitas, expoſuit. Ex captivis comperta his fere congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerii Meſſallæ. Maxime movit Patres Haſdrubalis tranſitus in Italiam, vix Hannibali atque ejus armis ſubſiſtentem. Productus & in concionem Lælius eadem ediſſeruit. Senatus ob res feliciter a P. Scipione geſtas ſupplicationem in unum diem decrevit. C. Lælium primo quoque tempore, cum quibus venerat navibus, redire in Hiſpaniam juſſit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli, multis auctoribus, haud neſcius, quoſdam eſſe, qui anno inſequenti captam tradiderint: quod mihi minus ſimile veri viſum eſt, annum integrum Scipionem nihil gerundo in Hiſpania conſumſiſſe. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco quartum conſulibus, Idibus Martiis, quo die magiſtratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta; regionibus tamen partitum imperium: Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Bruttiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores ſortiti provincias: C. Hoſti-

U. c. 543. a. C. 209.

Q. Fabio V. Q. Fulvio IV. Coſſ.

Provinciæ & exercitus.

lius Tubulus urbanam, L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia, T. Quinctius Crispinus Capuam, C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per provincias divisi. Fulvio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet; Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius præfuisset, decretæ. Exercitus urbanus ut in Etruriam succederet: C. Calpurnius eidem præesset provinciæ exercituique: Capuam exercitumque, quem Q. Fulvius habuisset, T. Quinctius obtineret. C. Hostilius ab C. Lætorio proprætore provinciam exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul bene rem gesserat, legiones decretæ. M. Valerio cum L. Cincio (his quoque est enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumque supplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fulvii supersent, jussi. Conquisitos eos, consules in Siciliam miserunt: additaque eadem militiæ ignominia, sub qua Cannenses militabant, quique ex prætoris Cn. Fulvii exercitu, ob similis iram fugæ, missi eo ab senatu fuerant. C. Aurunculeio eædem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Vulso eam provinciam

U. c. 547. a. C. 209.

U. c. 543. a. C. 209 obtinuerat, decretæ. P. Sulpicio, eadem legione eademque classe Macedoniam obtinere jusso, prorogatum in annum imperium. Triginta quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti jussæ : cetera classe prædatum in Africam, aut ipsum M. Valerium Lævinum trajicere ; aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium Messallam. Nec de Hispania quidquam mutatum, nisi quod non in annum Scipioni Silanoque, sed donec revocati ab senatu forent, prorogatum imperium est. Ita provinciæ exercituumque in eum annum partita imperia.

VIII. Inter majorum rerum curas comitia maximi curionis, quum in locum M. Æmilii sacerdos crearetur, vetus excitaverunt certamen; patriciis negantibus C. Mamilii Vituli, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem esse, quia nemo ante eum, nisi ex Patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni adpellati ad senatum rejecerunt. Senatus populi potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem Dialem invitum inaugurari coëgit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. Decemvir sacris faciundis

C. Mamilius primus ex plebe maximus curio.

creatus in locum Q. Mucii Scævolæ demortui C. Lætorius. Cauſſam inaugurari coacti flaminis libens reticuiſſem, ni ex mala fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam negligentem luxurioſamque C. Flaccus flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano cognatisque aliis ob eadem vitia inviſus. Is, ut animum ejus cura ſacrorum & ceremoniarum cepit, ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota (t) juventute haberetur prior, nec probatior primoribus Patrum, ſuis pariter alienisque, eſſet. Hujus famæ conſenſu elatus ad juſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in ſenatum introiret. Ingreſſum eum curiam quum L. Licinius prætor inde eduxiſſet, tribunos plebis adpellavit flamen. Vetuſtum jus ſacerdotii repetebat : datum id cum toga prætexta, & ſella curuli, & flaminio eſſe. Prætor, non exoletis vetuſtate annalium exemplis ſtare jus, ſed recentiſſimæ cujuſque conſuetudinis uſu, volebat : nec patrum, nec avorum memoria Dialem quemquam id jus uſurpaſſe. Tribuni, rem inertia flaminum ob-

U. c. 543. a. C. 209.

Flamen Dialis invitus inauguratur C. Valerius.

Jure ſacerdotii ſenatum ingreditur.

(t) *in tota* Gron. Crev.

V. c. 543. a. C. 209.

literatam ipsis, non sacerdotio, damno fuisse, quum æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætore, magno adsensu Patrum plebisque, flaminem in senatum introduxerunt; omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quam sacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuisse. Consules prius, quam in provincias irent, duas urbanas legiones; in supplementum, quantum opus erat ceteris exercitibus militum, scripserunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius consul C. Fulvio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Etruriam dedit ducendum, & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fulviani conquisitas (fuere autem ad tria millia trecenti triginta sex) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem jussit, atque ab eo duas legiones & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex insula legiones minuerunt, nec viribus, nec specie, ejus provinciæ præsidium. Nam quum, præter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet, Siculos quoque, qui in exercitu Epicydis aut

Exercitus in Sicilia.

Pœnorum fuerant, belli peritos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Romanis legionibus adjunxisset, duorum speciem exercituum servavit: altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri jussit; altero ipse ceteram insulam tuebatur, divisam quondam Romani Punicique imperii finibus: classe quoque navium septuaginta partita, ut omni ambitu litorum præsidia oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat, ut viseret agros, cultaque ab incultis notaret, & perinde dominos laudaret castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi. *U. c. 543. a. C. 209.*

IX. Ceterum transportati milites in Siciliam (& erant major pars Latini nominis sociorumque) prope magni motus causa fuere: adeo ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent. Fremitus enim inter Latinos sociosque in conciliis ortus: « Decimum annum delectibus, stipendiis exhaustos » esse. Quotannis ferme clade magna pugnare. » Alios in acie occidi, alios morbo absumi, *Fremitus inter Latinos sociosque.*

U. c. 543. a. C. 209.

» Magis perire sibi civem, qui ab Romano » miles lectus sit, quam qui a Pœno captus: » quippe ab hoste gratis remitti in patriam; » ab Romanis extra Italiam in exsilium verius, » quam in militiam, ablegari. Octavum jam » ibi annum senescere Cannensem militem, » moriturum ante, quam Italia hostis (quippe » nunc quum maxime florens viribus) excedat. Si veteres milites non redeant in patriam, novi legantur, brevi neminem superfuturum. Itaque, quod propediem res ipsa negatura sit, priusquam ad ultimam solitudinem atque egestatem perveniant, negandum populo Romano esse. Si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus jungenda cogitaturos. Aliter numquam, vivo Hannibale, sine bello Italiam fore.» Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ populi Romani erant. Ex iis duodecim, quum omnium legationes Romæ essent, negaverunt consulibus, esse unde milites pecuniamque darent. Eæ fuere Ardea, Nepete, Sutrium, Alba, Carseoli, Cora, Suessa, Circeii, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Nova re consules icti, quum absterrere eos a tam detestabili consilio

Coloniæ 12 negant se daturas milites Romanis.

vellent, castigando increpandoque plus, quam leniter agendo, profecturos rati, « eos ausos » esse consulibus dicere, [aiebant] quod con- » sules, in senatu ut pronunciarent, in ani- » mum inducere non possent. Non enim de- » trectationem eam munerum militiæ, sed » apertam defectionem a populo Romano » esse. Redirent itaque propere in colonias, » &, tamquam integra re, locuti magis, quam » ausi, tantum nefas, cum suis consulerent; » admonerent, non Campanos, neque Ta- » rentinos eos esse, sed Romanos; inde oriun- » dos, inde in colonias atque in agrum bello » captum stirpis augendæ causa missos: quæ » liberi parentibus deberent, ea illos Roma- » nis debere, si ulla pietas, si memoria an- » tiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de » integro. Nam, tum quidem quæ temere » agitassent, ea prodendi imperii Romani, » tradendæ Hannibali victoriæ esse.» Quum alternis hæc consules diu jactassent, nihil moti legati, « neque se, quod domum renun- » ciarent, habere, » dixerunt, « neque sena- » tum suum, quid novi consuleret, ubi nec » miles, qui legeretur, nec pecunia, quæ » daretur in stipendium, esset.» Quum obsti-

U. c. 543. a. C. 209.

Castigantur a Cos.

U. c. 543. a. C. 209. natos eos viderent consules, rem ad senatum detulerunt: ubi tantus pavor animis omnium est injectus, ut magna pars, « actum » de imperio, » diceret. « Idem alias colonias » facturas; idem socios consensisse omnes, » ad prodendam Hannibali urbem Romanam. »

X. CONSULES hortari & consolari senatum, & dicere, « Alias colonias in fide atque offi- » cio pristino fore, eas quoque ipsas, quæ » officio decessissent, si legati circa eas colo- » nias mittantur, qui castigent, non qui (*u*) » precentur, verecundiam imperii habituras » esse. » Permissum ab senatu iis quum esset, agerent, facerentque, ut e republica ducerent; pertentatis prius aliarum coloniarum animis, citaverunt legatos, quæsiveruntque ab iis, « ecquid milites ex formula paratos » haberent? « Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit: « & milites » ex formula paratos esse: &, si pluribus » opus esset, plures daturos: &, quidquid » aliud imperaret velletque populus Romanus, » enise facturos. Ad id sibi neque opes deesse, » animum etiam supereresse. » Consules, sibi parum videri, præfati, pro merito eorum, sua voce conlaudari eos, nisi universi Patres

Reliquæ in officio sunt.

(u) *qui non* Gron. Crev. iis

iis in curia gratias egiſſent, ſequi in ſenatum juſſerunt. Senatus, quam poterat honoratiſſimo decreto adlocutus eos, mandat conſulibus, ut ad populum quoque eos producerent, & inter multa alia præclara, quæ ipſis majoribusque ſuis præſtitiſſent, recens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem poſt tot ſecula fileantur, fraudenturve laude ſua. Signini fuere, & Norbani, Saticulanique, & Brundiſini, & Fregellani, & Lucerini, & Venuſini, & Hadriani, & Firmani, & Ariminenſes: & ab altero mari, Pontiani, & Pæſtani, & Coſani: & mediterranei, Beneventani, & Æſernini, & Spoletini, (v) & Placentini, & Cremonenſes. Harum coloniarum ſubſidio tum imperium populi Romani ſtetit: iiſque gratiæ & in ſenatu, & ad populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectarunt imperium, mentionem fieri Patres vetuerunt, neque illos dimitti, neque retineri, neque adpellari a conſulibus. Ea tacita caſtigatio maxime ex dignitate populi Romani viſa eſt. Cetera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, conſulibus, aurum viceſi-

U. c. 543. a. C. 209.

Aurum viceſimarium.

(v) *Spoletani* Gron. Crev.

U. c. 543. a. C. 209. marium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus servabatur, promi placuit. Promta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello & P. Sulpicio proconsulibus, & L. Veturio prætori, qui Galliam provinciam sortitus erat; additumque Fabio consuli centum pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. Cetero usi sunt ad vestimenta præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua fama ducisque gerebat.

Prodigia. XI. PRODIGIA quoque, priusquam ab urbe consules proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant signum Jovis, arborque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessæ murus portaque. Hæc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam auctores erant. Et Romæ intus cellam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priverni satis constabat bovem locutum, volturiumque frequenti foro in tabernam devolasse, & Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac feminam sexu infan-

tem : quos androgynos vulgus (ut pleraque, faciliore ad duplicanda verba Græco sermone) adpellat : & lacte pluisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostiis majoribus procurata, & supplicatio circa omnia pulvinaria, & obsecratio in unum diem indicta : & decretum, ut C. Hostilius prætor ludos Apollini, (x) sicut his annis voti factique erant, voveret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fulvius consul comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi censores ut agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate Patrum latum in plebem est, plebesque scivit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronii lectio erat : ceterum Cornelius « morem traditum a patribus sequendum » [aiebat,] ut, qui primus censor ex iis, » qui viverent, fuisset, eum principem legerent : » is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, « cui Dii sortem legendi dedissent, » ei jus liberum eosdem dedisse Deos. Se » id suo arbitrio facturum : lecturumque Q.

U. c. 543. a. C. 209.

De legendo principe senatus contentio.

(x) *Apollinis* Gron. Crev.

U. c. 543. a. C. 209.

» Fabium Maximum, quem tum principem » Romanæ civitatis esse, vel Hannibale ju- » dice, victurus esset. » Quum diu certatum verbis esset, (*y*) concedente collega, lectus a Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus consul : inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis auctor deferendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoque notis eadem servata causa ; sed erant perpauci, quos ea infamia adtingeret. Illis omnibus (& multi erant) ademti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant. Addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent iis, quæ equo publico emeruerant, (*z*) sed dena stipendia equis privatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiverunt, qui equo merere deberent : atque ex iis, qui principio ejus belli septemdecim annos nati fuerant, neque militaverant, omnes ærarios fecerunt. Locaverunt inde reficienda, quæ circa forum incendio consumta erant, septem tabernas, macellum, atrium regium.

Notati Cannenses equites.

(y) *esset verbis* Gron. Crev.

(z) *meruerant* Gron.

XII. TRANSACTIS omnibus, quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti. Prior Fulvius prægressus Capuam. Post paucos dies consecutus Fabius; qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcellum, ut quam acerrimo bello detineret Hannibalem, dum ipse Tarentum obpugnaret: ea urbe ademta hosti jam undique pulso, nec ubi consisteret, nec quid fidum respiceret habenti, ne remorandi quidem causam in Italia fore. Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præsidii, quod ab Lævino consule adversus Bruttios ibi locatum erat, octo millia hominum, pars maxima ab Agathyrna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, rapto vivere hominum adsuetorum. Additi erant Bruttiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium primum agrum depopulandum duci jussit, inde ad Cauloniam urbem obpugnandam. Imperata non inpigre solum, sed etiam avide, exsecuti, direptis fugatisque cultoribus agri, summa vi urbem obpugnabant. Marcellus, & consulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Han-

U. c. 543. a. C. 209.

Fabius statuit Tarentum obpugnare.

Marcellus ad Canusium Hannibali obcurrit.

U. c. 543. a. C. 209.

nibali, quam se, esse, ubi primum in agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canusium Hannibali obcurrit. Sollicitabat ad defectionem Canusinos Pœnus. Ceterum, ut adpropinquare Marcellum audivit, castra inde movit. Aperta erat regio, sine ullis ad insidias latebris; itaque in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigiis instabat, castraque castris conferebat: &, opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Hannibal, turmatim per equites peditumque jaculatores levia certamina ferens, casum universæ pugnæ non necessarium ducebat. Tractus est tamen ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægressum (*a*) adsequitur locis planis ac patentibus Marcellus. Castra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita signa conlata, pugnatumque totis copiis: &, quum jam nox instaret, Marte æquo discessum est. Castra, exiguo distantia spatio, raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Hannibal detrectavit certamen, multis verbis adhortatus milites, « Ut, memores Trasimeni Cannarum-

Recedit Hannibal sequente Marcello.

Prælium æquo Marte.

(a) add. *eum* Gron.

» que, contunderent ferociam hostis. Urguere *U. c. 543. a. C. 209.*
» atque instare eum. Non iter quietos facere,
» non castra ponere pati, non respirare aut
» circumspicere. Quotidie simul orientem so-
» lem & Romanam aciem in campis videndam
» esse. Si uno prœlio haud incruentus abeat,
» quietius deinde tranquilliusque eum bella-
» turum. » His inritati adhortationibus, simul- *Alterum prœlium in quo superior Pœnus.*
que tædio ferociæ hostium quotidie instan-
tium lacessentiumque, acriter prœlium ineunt.
Pugnatum amplius duabus horis est. Cedere
inde ab Romanis dextra alata & extraordinarii
cœpere. Quod ubi Marcellus vidit, duode-
vicesimam legionem in primam aciem induc-
cit. Dum alii trepidi cedunt, alii segniter
subeunt, turbata tota acies est, dein prorsus
fusa; &, vincente pudorem metu, terga da-
bant. Cecidere in pugna fugaque ad duo mil-
lia & septingenti civium sociorumque: in his
quatuor Romani centuriones, duo tribuni
militum, M. Licinius & M. Helvius (*b*).
Signa militaria quatuor de ala, prima quæ
fugit; duo de legione, quæ cedentibus sociis
successerat, amissa.

(*b*) *Fulvius* Gron. Crev.

U. c. 543. a. C. 209.

Exercitus acriter a Marcello increpitus.

XIII. Marcellus, postquam in castra reditum est, concionem adeo sævam atque acerbam apud milites habuit, ut prœlio, per diem totum (c) infeliciter tolerato, tristior iis irati ducis oratio esset. « Diis inmortali-» bus, ut in tali re, laudes gratesque, [in-» quit] ago, quod victor hostis, cum tanto » pavore incidentibus vobis in vallum por-» tasque, non ipsa castra est adgressus. De-» seruissetis profecto eodem terrore castra, » quo omisistis pugnam. Qui pavor hic, qui » terror, quæ repente, qui, & cum quibus » pugnaretis, oblivio animos cepit? Nempe » iidem sunt hi hostes, quos vincendo & » victos sequendo priorem ætatem absum-» sistis; quibus dies noctesque fugientibus » per hos dies instituistis; quos levibus prœliis » fatigastis; quos hesterno die nec iter fa-» cere, nec castra ponere passi estis. Omitto » ea, quibus gloriari potestis: cujus & ipsius » pudere ac pœnitere vos oportet, referam. » Nempe, æquis manibus hesterno (d) die » diremistis pugnam. Quid hæc nox, quid » hic (e) dies adtulit? Vestræ his copiæ in-

(c) *totam* Gron. Crev.

(d) *hesterna* Gron.

(e) *hæc* Gron. Crev.

» minutæ ſunt, an illorum auctæ? Non equi- *U. c. 543. a. C. 209.*
» dem mihi cum exercitu meo loqui videor,
» nec cum Romanis militibus. Corpora tan-
» tum atque arma eadem ſunt. An, ſi eoſdem
» animos habuiſſetis, terga veſtra vidiſſet
» hoſtis? ſigna alicui manipulo aut cohorti
» abſtuliſſet? Adhuc cæſis Romanis legioni-
» bus gloriabatur. Vos illi hodierno die pri-
» mum fugati exercitus dediſtis decus. » Cla-
mor inde ortus, ut veniam ejus diei daret; ubi vellet, deinde experiretur militum ſuorum animos. « Ego vero experiar, [inquit] » milites: & vos craſtino (*f*) die in aciem » educam, ut victores potius, quam victi, » veniam impetretis, quam petitis. » Cohortibus, quæ ſigna amiſerant, hordeum dari juſſit: centurionesque manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, deſtrictis (*g*) gladiis diſcinctos deſtituit; &, ut poſtero die omnes, equites, pedites, (*h*) armati adeſſent, edixit. Ita concio dimiſſa fatentium, jure ac merito ſeſe increpitos; neque illo die virum quemquam in acie Romana fuiſſe, præter

(f) *craſtina* Gron.

(g) *diſtrictis* Gron.

(h) *pedites equitesque* Gron. Crev.

U. c. 543. a. C. 209. unum ducem; cui aut morte satisfaciendum, aut egregia victoria, esset. Postero die ornati armatique (*i*) ad edictum aderant. Imperator eos conlaudat, pronunciatque, « a quibus orta pridie fuga esset, cohortesque, » quæ signa amisissent, se in primam aciem » inducturum. Edicere jam sese, omnibus » pugnandum ac vincendum esse: & adnitendum singulis universisque, ne prius hesternæ fugæ, quam hodiernæ victoriæ, fama » Romam perveniat. » Inde cibo corpora firmare jussi, ut, si longior pugna esset (*k*), viribus subficerent. Ubi omnia dicta factaque sunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt.

Tertium prælium. XIV. Quod ubi Hannibali nunciatum est: « Cum eo nimirum, [inquit] hoste res est, » qui nec bonam, nec malam ferre fortunam » potest. Seu vicit, ferociter instat victis: » seu victus est, instaurat cum victoribus certamen. » Signa inde canere jussit, copias educit. Pugnatum utrimque aliquanto, quam pridie, acrius est: Pœnis ad obtinendum hesternum decus adnitentibus, Romanis ad

(i) *armati ornatique* Gron. Crev.

(k) *esset pugna* Gron. Crev.

demendam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis, & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & legio vicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornibus præerant : Marcellus mediam aciem, hortator testisque præsens, firmabat. Ab Hannibale Hispani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Quum anceps diu pugna esset, Hannibal elephantos in primam aciem induci jussit : si quem injicere ea res tumultum ac pavorem posset. Et primo turbarunt signa ordinesque : & partim occultatis, partim dissipatis terrore, qui circa erant, nudaverant una parte aciem. Latiusque fuga manasset, ni C. Decimius Flavus tribunus militum, signo adrepto primi hastati, manipulum ejus signi se sequi jussisset. Duxit, ubi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant, pilaque in eas conjici jussit. Hæsere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. Sed ut non omnes vulnerati sunt; ita, in quorum tergis infixa stetere pila, (ut est genus anceps) in fugam versi etiam integros avertere. Tum jam non unus manipulus, sed

U. c. 543. a. C. 209.

Elephanti aciem Rom. turbant.

Fugantur.

U. c. 543. a. C. 209. pro se quisque miles, qui modo adsequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conjicere. Eo magis ruere in suos belluæ; tantoque majorem stragem edere, quam inter hostes ediderant, quanto acrius pavor consternatam agit, quam insidentis magistri imperio regitur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos trepidantesque avertunt. Tum in fugientes equitatum inmittit Marcellus, nec ante finis sequendi est factus, quam in castra paventes compulsi sunt. Nam super alia, quæ terrorem trepidationemque facerent, elephanti quoque duo in ipsa porta conruerant, coactique erant milites per fossam vallumque ruere in castra. Ibi maxima hostium cædes facta: cæsa ad octo millia hominum, quinque elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. Mille ferme & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra mille & trecentos occisi: vulnerati permulti civium sociorumque. Hannibal nocte proxima castra movit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum.

Vincit Marcellus.

Retrocedit Hannibal.

XV. SPECULATORES, qui prosequerentur agmen, missi, postero die retulerunt, Bruttios Hannibalem petere. Iisdem fere diebus & ad Q. Fulvium consulem Hirpini, & Lucani, & Volcentes (*l*), traditis præsidiis Hannibalis, quæ in urbibus habebant, dediderunt sese; clementerque à consule, cum verborum tantum castigatione ob errorem præteritum, accepti. Et Bruttiis similis spes veniæ facta est: quum ab iis Vibius & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis ejus, eamdem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidum in Sallentinis (*m*) Manduriam vi cepit. Ibi ad quatuor millia hominum capta, & ceteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. Naves, quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat adparatuque mœnium obpugnandorum, partim tormentis & saxis omnique missilium telorum genere instruit, onerarias quoque, non eas solum, quæ remis agerentur; ut alii machinas scalasque ad muros ferrent,

U. c. 543. a. C. 209.

Deseritur ab Hirpinis.

Fabius Tarentum obpugnat.

(l) *Volscentes* Gron. Crev.

(m) *Salentinis* Gron.

U. c. 543. a. C. 209. alii procul ex navibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naves, ab aperto mari ut urbem adgrederentur, inſtructæ paratæque ſunt. Et erat liberum mare, claſſe Punica, quum Philippus obpugnare Ætolos pararet, Corcyram tranſmiſſa. In Bruttiis interim Caulonis obpugnatores, ſub adventum Hannibalis, ne obprimerentur, in tumulum, a præſenti inpetu tutum (*n*), ſe recepere. Fabium, Tarentum obſidentem, leve dictu momentum ad rem ingentem potiundam adjuvit. Præſidium Bruttiorum datum ab Hannibale Tarentini habebant. Ejus præſidii præfectus deperibat amore mulierculæ, cujus frater in exercitu Fabii conſulis erat. Is, certior literis ſororis factus de nova conſuetudine advenæ, locupletis, atque inter populares tam honorati, ſpem nactus per ſororem quolibet inpelli amantem poſſe, quid ſperaret, ad conſulem detulit. Quæ quum haud vana cogitatio viſa eſſet, pro perfuga juſſus Tarentum tranſire, ac per ſororem præfecto conciliatus, primo occulte animum ejus tentando, dein, ſatis explorata levitate, blanditiis muliebribus perpulit eum ad pro-

Tarentum proditione captum.

(n) *tutum ad cetera inopem ſe recepere* Gron. Crev.

ditionem cuſtodiæ loci, cui præpoſitus erat. Ubi & ratio agendæ rei, & tempus convenit, miles, nocte per intervalla ſtationum clam ex urbe emiſſus, ea, quæ acta erant, quæque ut agerentur, convenerat, ad conſulem refert. Fabius vigilia prima, dato ſigno iis, qui in arce erant, quique cuſtodiam portus habebant, ipſe circuito portu ab regione urbis in orientem verſa occultus conſedit. Canere inde tubæ ſimul ab arce, ſimul a portu & ab navibus, quæ ab aperto mari adpulſæ erant; clamorque undique cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de induſtria ortus. Conſul interim ſilentio continebat ſuos. Igitur Democrates, qui præfectus antea claſſis fuerat, forte illo loco præpoſitus, poſtquam quieta omnia circa ſe vidit, alias partes eo tumultu perſonare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor, veritus ne inter cunctationem ſuam conſul aliquam vim faceret, ſignaque inferret, præſidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat ſonus, traducit. Fabius, quum & (o) ex temporis ſpatio & ex ſilentio ipſo (quod ubi paullo ante ſtrepebant excitantes vocan-

U. c. 543. a. C. 209.

(o) & del. *Gron.*

U. c. 543. a. C. 209. tesque ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset; ferri scalas ad eam partem muri, qua Bruttiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator nunciaverat, jubet. Ea primum est captus murus, adjuvantibus recipientibusque Bruttiis: & transcensum in urbem est. Inde & proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum, clamore sublato, sub ortum ferme lucis, nullo obvio armato, in forum perveniunt: omnesque undique, qui ad arcem portumque pugnabant, in se converterunt.

Pugna in foro. XVI. PRÆLIUM in aditu fori majore inpetu, quam perseverantia, commissum est. Non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur, pilis tantum conjectis, prius pene, quam consererent manus, terga dederunt, dilapsique per nota urbis itinera in suas amicorumque domos. Duo ex ducibus Nico & *Multi passim occisi.* Democrates fortiter pugnantes cecidere. Philemenus (*p*), qui proditionis ad Hannibalem auctor fuerat, quum citato equo ex prœlio avectus esset; vagus paullo post equus errans per urbem cognitus; corpus nusquam

(*p*) *Philomenus* Gron. Crev. inven-

inventum est. Creditum vulgo est, in puteum apertum ex equo præcipitasse. Carthalonem autem, præfectum præsidii Punici, cum commemoratione paterni hospitii, positis armis, venientem ad consulem, miles obvius obtruncat. Alii alios passim sine discrimine armatos, inermes, cædunt, Carthaginienses Tarentinosque pariter. Bruttii quoque multi (q) interfecti, seu per errorem, seu vetere in eos insito odio, seu ad proditionis famam (ut vi potius atque armis captum Tarentum videretur) exstinguendam. Tum ab cæde ad diripiendam urbem discursum. Millia triginta servilium capitum dicuntur capti: argenti vis ingens facti signatique: auri octoginta tria (r) millia pondo: signa tabulæque, prope ut Syracusarum ornamenta æquaverint. Sed majore animo generis ejus præda abstinuit Fabius, quam Marcellus; qui interroganti scribæ, quid fieri signis vellet, (ingentis magnitudinis Dii sunt, suo quisque habitu in modum pugnantium formati) « Deos « iratos Tarentinis relinqui » jussit. Murus inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus

U. c. 543. a. C. 209.

(q) add. *passim* Gron. Crev.
(r) *septem* Gron. Crev.

U. c. 543. a. C. 209.

Adcurrit Hannibal, ferum poſt urbem captam auxilium.

eſt ac disjectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Hannibal iis, qui Cauloniam obſidebant, in deditionem acceptis, audita obpugnatione Tarenti, dies noctesque curſim agmine acto, quum, feſtinans ad opem ferendam, captam urbem audiſſet; « Et Romani [inquit] ſuum » Hannibalem habent. Eadem, qua cepera- » mus, arte Tarentum amiſimus. » Ne tamen fugientis modo convertiſſe agmen videretur, quo conſtituerat loco, quinque millia ferme ab urbe poſuit caſtra. Ibi paucos moratus dies, Metapontum ſeſe recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum ejus civitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab conſule accepturos, inpunita iis priora fore, ſi Metapontum ei cum præſidio Punico prodidiſſent. Fabius, vera, quæ adferrent, eſſe ratus, diem, qua acceſſurus eſſet Metapontum, conſtituit: literasque ad principes dedit, quæ ad Hannibalem delatæ ſunt. Enimvero lætus ſucceſſu fraudis, ſi ne Fabius quidem dolo invictus fuiſſet, haud procul Metaponto inſidias ponit. Fabio auſpicanti prius, quam egrederetur ab Tarento, aves ſemel atque iterum non addixerunt. Hoſtia quoque cæſa conſulenti Deos aruſpex, cavendum a

fraude hostili & ab insidiis, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non venerat diem, remissi, ut cunctantem hortarentur, repente comprehensi, metu gravioris quæstionis, detegunt insidias. *U. c. 543. a. C. 209.*

XVII. ÆSTATIS ejus principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania quum hiemem totam reconciliandis barbarorum animis, partim donis, partim remissione obsidum captivorumque, absumsisset; Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos, venit. Erant conjux liberique ejus apud Romanos. Sed præter eam causam etiam velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem averterat ad Romanum a Punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioque fuit, haud dubie omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu, relicto Hasdrubale, secedendi in inminentes castris ejus tumulos, unde per continentia juga tutus receptus ad Romanos esset. Hasdrubal, quum hostium res tantis (*s*) augescere incrementis cerneret, suas inminui, ac fore, ut, nisi audendo aliquid moveret, qua cœpissent, fluerent, dimicare quam primum *Hispaniæ res Romanis secundæ.*

(*s*) *tacitis* Gron.

U. c. 543. a. C. 209.

ſtatuit. Scipio avidior etiam certaminis erat, quum a ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat, tum quod prius, quam jungerentur hoſtium exercitus, cum uno dimicare duce exercituque, quam ſimul cum univerſis, malebat. Ceterum, etiam, ſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. Nam quum videret, nullum eſſe navium uſum, quia vacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis erat, ſubductis navibus Tarracone, navales ſocios terreſtribus copiis addidit. Et armorum adfatim erat captorum Carthagine, & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero incluſo. Cum iis copiis Scipio, veris principio ab Tarracone egreſſus, (jam enim & Lælius redierat ab Roma, ſine quo nihil majoris rei motum volebat) ducere ad hoſtem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cujuſque populi fines tranſiret, proſequentibus excipientibusque ſociis, Indibilis & Mandonius cum ſuis copiis obcurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus ſtolide incauteque, ſed potius cum verecunda gravitate, propiorque excuſanti tranſitionem ut neceſſariam, quam glorianti eam velut primam occaſionem raptam (*t*).

Indibilis & Mandonius ad Rom. deficiunt.

(*t*) *ea velut ad primam occaſionem rapta.* Gron. Crev.

« Scire enim se, transfugæ nomen exsecrâ- *U. c. 543. a. C. 209.*
» bile veteribus sociis, novis suspectum esse.
» Neque eum se reprehendere morem homi-
» num, si tamen anceps odium causa, non
» nomen, faciat. » Merita inde sua in duces Carthaginienses commemoravit, avaritiam contra eorum, superbiamque, & omnis generis injurias in se atque populares. « Itaque
» corpus dumtaxat suum ad id tempus apud
» eos fuisse : animum jam pridem ibi esse,
» ubi jus ac fas crederent coli. Ad Deos
» quoque confugere supplices, qui nequeant
» hominum vim atque injurias pati. Se id
» Scipionem orare, ut transitio sibi nec
» fraudi apud eum, nec honori sit. Quales ex
» hac die experiundo cognorit, perinde operæ
» eorum pretium faceret. » Ita prorsus respondet facturum Romanus : nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, ubi nec divini quidquam, nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum iis conjuges liberique lacrimantibus gaudio redduntur; atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides; dimissique ad copias adducendas. Iisdem deinde castris (u)

(u) *in castris* Gron.

V. c. 543. a. C. 209. tendebant, donec ducibus iis ad hostem perventum est.

Ad Hasdrubalem contendit Scipio.

XVIII. Proximus Carthaginiensium exercitus Hasdrubalis prope urbem Bæculam erat. Pro castris equitum stationes habebat. In eas velites antesignanique, & qui primi agminis erant, advenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent, adeo contemtim impetum fecerunt, ut facile adpareret, quid utrique parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt : signaque Romana portis prope ipsis inlata. Atque illo quidem die, inritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Hasdrubal in tumulum copias recipit, plano campo in summo patentem : fluvius ab tergo ; ante circaque velut ripa præceps oram ejus omnem cingebat. Suberat & altera inferior submissa fastigio planities. Eam quoque altera crepido haud facilior in adscensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Hasdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem vidit, equites Numidas, leviumque armorum Baliares, & Afros demisit. Scipio, circumvectus ordines signaque, ostendebat, hostem, prædamnata spe æquo dimicandi

Milites hortatur.

» campo, captantem tumulos, loci fiducia, *U. c. 543. a. C. 209.*
» non virtutis armorumque, ſtare in con-
» ſpectu. Sed altiora mœnia habuiſſe Cartha-
» ginem, quæ tranſcendiſſet miles Romanus.
» Nec tumulos, nec arcem, ne (x) mare
» quidem armis obſtitiſſe ſuis. Ad id fore al-
» titudines, quas cepiſſent hoſtes, ut per
» præcipitia & prærupta ſalientes fugerent.
» Eam quoque ſe illis fugam clauſurum. »
Cohortesque duas, alteram tenere fauces vallis, per quam deferretur amnis, jubet; alteram, viam inſidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. Ipſe expeditos, qui pridie ſtationes hoſtium pepulerant, ad levem armaturam, infimo ſtantem ſupercilio, ducit. Per aſpreta primo, nihil aliud quam via inpediti, iere. Deinde, ut ſub ictum venerunt, telorum primo omnis generis vis ingens effuſa eſt in eos: ipſi contra, ſaxa, quæ locus ſtrata paſſim, omnia ferme miſſilia, præbet, ingerere, non milites ſolum, ſed etiam turba calonum inmixta armatis. Ceterum, quamquam adſcenſus difficilis erat, & prope obruebantur telis ſaxisque, adſuetudine tamen ſuccedendi muros, & per-

Adgreditur hoſtem.

(x) *nec* Gron.

U. c. 543. a. C. 209.

tinacia animi, subierunt primi. Qui, simul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, levem & concursatorem hostem, atque intervallo tutum, quum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eumdem ad cominus conferendas manus, expulerunt loco, & cum cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo inpegere. Inde Scipio, jussis adversus mediam evadere aciem victoribus, ceteras copias cum Lælio dividit; atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris adscensus viam inveniret, jubet. Ipse ab læva, circuitu haud magno, in transversos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est, dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua & obvertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius subiit; &, dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies, locusque ad evadendum & mediis datus est; qui per tam iniquum locum, stantibus integris ordinibus, elephantisque ante signa locatis, numquam evasissent. Quum ab omni parte cædes fieret (y), Scipio, qui lævo cornu in dextrum incucurrerat, maxime in nuda hostium latera pugna-

Ex vincis.

(y) *fierent* Gron.

bat. Et jam ne fugæ quidem patebat locus. Nam & ſtationes utrimque Romanæ dextra lævaque inſederant vias : & portam caſtrorum ducis principumque fuga clauſerat; addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atque hoſtes timebant. Cæſa igitur ad octo millia hominum. *U. c. 543. a. C. 209.*

XIX. HASDRUBAL jam ante, quam dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præmiſſis, quam plurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio, caſtris hoſtium potitus, quum præter libera capita omnem prædam militibus conceſſiſſet, in recenſendis captivis decem millia peditum, duo millia equitum invenit. Ex iis Hiſpanos ſine pretio omnes domum dimiſit: Afros vendere quæſtorem juſſit. Circumfuſa inde multitudo Hiſpanorum, & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti conſenſu adpellavit. Tum Scipio, ſilentio per præconem facto, « ſibi maximum nomen im- » peratoris eſſe, » dixit, « quo ſe milites ſui » adpellaſſent. Regium nomen alibi magnum, » Romæ intolerabile eſſe. Regalem animum » in ſe eſſe, ſi id in hominis ingenio ampliſſi- » mum ducerent, tacite judicarent; vocis uſur- *Præda & captivi.* *Scipio ſe vetat regem adpellari.*

U. c. 543. a. C. 209. » patione abſtinerent. » Senſere etiam barbari magnitudinem animi; cujus miraculo nominis alii mortales ſtuperent, id ex tam alto faſtigio adſpernantis. Dona inde regulis principibusque Hiſpanorum diviſa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem juſſit. Quum Afros venderet juſſu imperatoris quæſtor, puerum adultum inter eos forma inſigni, quum audiſſet regii generis eſſe, ad Scipionem miſit. Quem quum percunctaretur Scipio, « quis, & cujas, » & cur id ætatis in caſtris fuiſſet? Numi- *Maſſiva Numida.* » dam eſſe, [ait] Maſſivam populares vocare. » Orbum a patre relictum (z), apud mater- » num avum Galam, regem Numidarum, » eductum (a), cum avunculo Maſiniſſa, qui » nuper cum equitatu ſubſidio Carthaginien- » ſibus veniſſet, in Hiſpaniam trajeciſſe. Pro- » hibitum propter ætatem a Maſiniſſa, num- » quam ante prœlium iniiſſe. Eo die, quo » pugnatum cum Romanis eſſet, inſcio avun- » culo, clam armis equoque ſumto, in aciem » exiſſe: ibi, prolapſo equo effuſum in præ- » ceps, captum ab Romanis eſſe. » Scipio,

(z) *relictum* l. *factum* Gron.

(a) *educatum* Gron.

quum adſervari Numidam juſſiſſet, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. Inde, quum ſe in prætorium recepiſſet, vocatum eum interrogat, « velletne ad Maſiniſſam reverti? » Quum, effuſis gaudio lacrimis, « cupere ve- » ro, diceret; tum puero annulum aureum, tunicam lato clavo, cum Hiſpano ſagulo & aurea fibula, equumque ornatum dónat, juſſisque proſequi, quoad vellet, equitibus dimiſit. *U. c. 543. a. C. 209.* *Remittitur a Scipione ad avunculum Maſiniſſam.*

XX. De bello inde conſilium habitum. Et, auctoribus quibuſdam, ut confeſtim Haſdrubalem conſequeretur (*b*), anceps id ratus, ne Mago atque Haſdrubal cum eo jungerent copias, præſidio tantum ad inſidendum Pyrenæum miſſo, ipſe reliquum æſtatis recipiendis in fidem Hiſpaniæ populis abſumſit. Paucis poſt prœlium factum ad Bæculam diebus, quum Scipio, rediens jam Tarraconem, ſaltu Caſtulonenſi exceſſiſſet; Haſdrubal Giſgonis filius & Mago imperatores ex ulteriore Hiſpania ad Haſdrubalem venere, ſerum poſt male geſtam rem auxilium; conſilio in cetera exſequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cujuſque provinciæ *Haſdrubali A. F. ſe conjungunt Haſdrubal G. F. & Mago.*

(b) *perſequeretur* Gron. Crev.

U. c. 543. a. C. 209. regione animorum Hiſpanis eſſet, unus Haſdrubal Giſgonis, ultimam Hiſpaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum eſſe, eoque Carthaginienſibus ſatis fidam, cenſebat. Inter Haſdrubalem alterum & Magonem conſtabat, « beneficiis » Scipionis occupatos omnium animos publice » privatimque eſſe : nec tranſitionibus finem » ante fore, quam omnes Hiſpani milites aut » in ultima Hiſpaniæ amoti, aut traducti in » Galliam forent. Itaque, etiamſi ſenatus » Carthaginienſium non cenſuiſſet, eundum » tamen Haſdrubali fuiſſe in Italiam, ubi belli » caput rerumque ſumma eſſet; ſimul, ut » Hiſpanos omnes procul ab nomine Scipio- » nis ex Hiſpania abduceret. Exercitum ejus, » cum tranſitionibus, tum adverſo prœlio » inminutum, Hiſpanis repleri militibus. Et » Magonem, Haſdrubali, Giſgonis filio, tradi- » to exercitu, ipſum cum grandi pecunia ad » conducenda mercede auxilia in Baliares » trajicere. Haſdrubalem Giſgonis cum exer- » citu penitus in Luſitaniam abire, nec cum » Romanis manus conferere. Maſiniſſæ ex » omni equitatu, quod roboris eſſet, tria mil- » lia equitum expleri; eumque vagum per

Pœnorum conſilia.

» citeriorem Hiſpaniam ſociis opem ferre, » hoſtium oppida atque agros populari.» His decretis, ad exſequenda, quæ ſtatuerant, duces digreſſi. Hæc eo anno in Hiſpania acta. Romæ fama Scipionis in dies creſcere. Fabio Tarentum captum aſtu magis, quam virtute, gloriæ tamen eſſe. Fulvii ſeneſcere fama. Marcellus etiam adverſo rumore eſſe, ſuper quam quod primo male pugnaverat, quia, vagante per Italiam Hannibale, media æſtate Venuſiam in tecta milites abduxiſſet. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is jam a prima pugna, quæ adverſa fuerat, aſſiduis concionibus infamem inviſumque plebei Claudium fecerat, & jam de imperio abrogando ejus agebat: quum tamen neceſſarii Claudii obtinuerunt, ut, relicto Venuſiæ legato, Marcellus Romam rediret ad purganda ea, quæ inimici decernerent; nec de imperio ejus abrogando, abſente ipſo, ageretur. Forte ſub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fulvius conſul comitiorum cauſſa Romam venit. *U. c. 543. a. C. 209.*

XXI. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio eſt, ingenti concurſu plebisque & omnium ordinum. Accuſavitque tribunus

U. c. 543. a. C. 209.

Accusatur Marcellus.

plebis, non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. « Fraude eorum & cunctatione » fieri, ut Hannibal decimum jam annum Ita- » liam provinciam habeat: diutius ibi, quam » Carthagine, vixerit. Habere fructum impe- » rii prorogati Marcello populum Romanum: » bis cæsum exercitum ejus æstiva Venusiæ » sub tectis agere. » Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, ut non rogatio solum de imperio ejus abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quinctius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Dives, pontifex maximus, P. Licinius Varus, Sex. Julius Cæsar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus sollicita civitas de Etruriæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam provinciam pro prætore (c) obtinebat. Itaque confestim eo missus Marcellus, consul designatus, qui rem inspiceret, ac, si digna videretur, exercitu adcito, bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo metu

Absolvitur & Cos. creatur.

(c) *proprætor* Gron. Crev.

compressi Etrusci quieverunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis responsum ab senatu est, ut redirent, quum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeii eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus & Ser. Sulpicius Galba: plebeii C. Servilius & Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse; quod patrem ejus, quem triumvirum agrarium occisum a Boiis circa Mutinam esse opinio per decem annos fuerat, vivere, atque in hostium potestate esse, satis constabat. *U. c. 543. a. C. 209.*

XXII. Undecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (ut numeretur consulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quinctius Crispinus. Utrisque consulibus (*d*) Italia decreta provincia est, & duo consulares (*e*) prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita ut ex tribus eligerent duo (*f*), quos vellent; tertius ei tradere- *U. c. 544. a. C. 208.* *M. Claudio V. T. Quinctio Coss.* *Provinciarum divisio.*

(d) *Utrique consulum* Gron. Crev.

(e) *Consulum* Gron. Crev.

(f) *duos* Gron. Crev.

U. c. 544. a. C. 208. tur, cui Tarentum & Sallentini provincia eveniſſet. Ceteræ provinciæ ita diviſæ prætoribus. P. Licinio Varo urbana, P. Licinio Craſſo pontifici maximo peregrina, & quo ſenatus cenſuiſſet; Sex. Julio Cæſari Sicilia, Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum eſt Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capuam, quæ T. Quinctii prætoris fuerat, cum una legione obtineret: prorogatum & C. Hoſtilio Tubulo eſt, ut pro prætore (*g*) in Etruriam ad duas legiones ſuccederet C. Calpurnio: prorogatum & L. Veturio Philoni eſt, ut pro prætore (*g*) Galliam eamdem provinciam cum iiſdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuiſſet. Quod in L. Veturio, idem in C. Arunculeio decretum ab ſenatu, latumque de prorogando imperio ad populum eſt, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus obtinuerat. Additæ ei ad præſidium provinciæ quinquaginta naves (*h*), quas P. Scipio ex Hiſpania miſiſſet. Et P. Scipioni, & M. Silano ſuæ Hiſpaniæ, ſuique exercitus in annum decreti. Scipio ex octoginta navibus,

(g) *proprætor* Gron. Crev.

(h) *naves* l. *longæ naves* Gron. Crev.

navibus, quas aut secum ex Italia adductas aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere jussus : quia fama erat, magnum navalem adparatum eo anno Carthagine esse; ducentis navibus omnem oram Italiæ, Siciliæque, ac Sardiniæ inpleturos. Et in Sicilia ita divisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Lævinus (ei quoque enim prorogatum imperium est) classem, quæ ad Siciliam erat, navium septuaginta obtineret. Adderet eo triginta naves, quæ ad Tarentum priore anno fuerant. Cum ea centum navium classe, si videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpicio, ut eadem classe Macedoniam Græciamque provinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, scriberent consules, permissum. Una & viginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori urbis negotium datum, « ut naves lon- » gas triginta veteres reficeret, quæ Ostiæ » erant, & viginti novas naves sociis nava- » libus inpleret : ut quinquaginta navium

U. c. 544. a. C. 208.

Legiones 21.

U. c. 544. a. C. 208. » classe oram maris vicinam urbi Romanæ » tueri posset. » C. Calpurnius vetitus ab Arretio movere exercitum, nisi quum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipue caveret, ne qua nova consilia caperentur.

XXIII. Prætores in provincias profecti. *Prodigia.* Consules religio tenebat, quod, prodigiis aliquot nunciatis, non facile litabant. Et ex Campania nunciata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta. Cumis (adeo minimis etiam rebus prava religio inserit Deos) mures in æde Jovis aurum rosisse. Casini examen apium ingens in foro consedisse. Et Ostiæ murum portamque de cœlo tactam. Cære vulturium volasse in ædem Jovis. Volsiniis sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum caussa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot *Vix procurata.* hostiæ majores sine litatione cæsæ, diuque non inpetrata pax Deum. In capita consulum, republica incolumi, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Lucii Apollinares, Q. Fulvio, Ap. Claudio consulibus, a P. Cornelio Sulla prætore urbis primum facti erant. Inde omnes deinceps prætores urbani fecerant: sed

in unum annum vovebant, dieque incerta faciebant. Eo anno peſtilentia gravis incidit in urbem agrosque : quæ tamen magis in longos morbos, quam in perniciales, evaſit. Ejus peſtilentiæ cauſſa & ſupplicatum per compita tota urbe eſt, & P. Licinius Varus prætor urbis legem ferre ad populum juſſus, ut hi ludi in perpetuum in ſtatam diem voverentur. Ipſe (*i*) primus ita vovit, fecitque ante diem tertium Nonas Quinctiles. Is dies deinde ſollemnis ſervatus.

U. c. 544. a. C. 208.

Peſtilentia.

Ludi Apollinares in perpetuum voti.

XXIV. De Arretinis & fama in dies gravior, & cura creſcere Patribus. Itaque C. Hoſtilio ſcriptum eſt, ne differret obſides ab Arretinis accipere : &, cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio miſſus. Qui ut advenit, extemplo Hoſtilius legionem unam, quæ ante urbem caſtra habebat, ſigna in urbem ferre juſſit, præſidiaque locis idoneis diſpoſuit, tum in foro citatis ſenatoribus obſides imperavit. Quum ſenatus biduum ad conſiderandum peteret tempus, aut ipſos extemplo dare, aut ſe poſtero die ſenatorum omnes liberos ſumturum, edixit. Inde portas cuſtodire juſſi tribuni

Arretini obſides dare coacti.

(i) *Itaque ipſe* Gron.

U. c. 544. a. C. 208.

militum, præfectique ſocium, & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id ſegnius neglegentiusque factum. Septem principes ſenatus, priuſquam cuſtodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaſerunt. Poſtero die luce prima, quum ſenatus in forum citari cœptus eſſet, deſiderati, bonaque eorum venierunt. A ceteris ſenatoribus centum viginti obſides, liberi ipſorum, accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia ſuſpectiora, quam ante fuerant, in ſenatu fecit. Itaque, tamquam inminente Etruſco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere juſſus ipſe C. Terentius, eamque habere in præſidio urbis. C. Hoſtilium cum cetero exercitu placet totam provinciam peragrare, & cavere, ne qua occaſio novare cupientibus res daretur. C. Terentius, ut Arretium cum legione venit, claves portarum quum magiſtratus popoſciſſet, negantibus iis comparere, fraude amotas magis ratus, quam neglegentia intercidiſſe, ipſe alias claves omnibus portis inpoſuit: cavitque cum cura, ut omnia in poteſtate ſua eſſent. Hoſtilium intentius monuit, ut in eo ſpem, non moturos quidquam Etruſcos,

Suſpecti Etruſci.

poneret, si, ne quid moveri posset, cavisset. *U. c. 544. a. C. 208.*

XXV. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso, quos ceperat armis, aliis infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ pœnæque. Senatusconsultum in sententiam M'. Acilii factum est, ut oppidum præsidio custodiretur : Tarentinique omnes intra mœnia continerentur : res integra postea referretur, quum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Livio, præfecto arcis Tarentinæ, haud minore certamine actum est, aliis senatusconsulto notantibus præfectum, quod ejus socordia Tarentum proditum hosti esset; aliis præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque unius ejus opera receptum Tarentum foret; mediis ad censores, non ad senatum, notionem de eo pertinere dicentibus, cujus sententiæ & Fabius fuit. Adjecit tamen, « fateri » se, opera Livii Tarentum receptum, quod » amici ejus (*k*) vulgo in senatu jactassent; » neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. » Consulum alter T. Quinctius

De Tarentinis in senatu actum.

Tum de M. Livio Tarentinæ arcis præfecto.

(*k*) *ejus* del. *Gron.*

V. c. 544. a. C. 208. Crispinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atque aliæ objectæ animo religiones tenebant. In quibus, quod, quum bello Gallico ad Claustidium ædem Honori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus a pontificibus inpediebatur: quod negabant, unam cellam duobus recte dedicari (*l*): quia, si de cœlo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod, utri Deo res divina fieret, sciri non posset: neque enim duobus, nisi certis, Deis rite una hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes adproperato opere: neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Bruttiis Crispinus obpugnare conatus, quia magnam famam adtulisse Fabio Tarentum rebatur, omne genus tormentorum machinarumque ex Sicilia arcessierat: & naves indidem adcitæ erant, quæ vergentem ad mare partem urbis obpugnarent. Ea omissa obpugnatio est, quia Lacinium Hannibal admoverat copias:

Ædes Honoris & Virtutis.

(1) *cellam amplius quam uni Deo rite dedicari.* Gron. Crev.

& collegam eduxiſſe jam ab Venuſia exercitum fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Bruttiis reditum, & inter Venuſiam Bantiamque, minus trium millium paſſuum intervallo, conſules binis caſtris conſederant. In eamdem regionem & Hannibal rediit, averſo ab Locris bello. Ibi ambo conſules, ingenio feroces, prope quotidie in aciem exire (*m*); haud dubia ſpe, ſi duobus exercitibus conſularibus junctis commiſiſſet ſeſe hoſtis, debellari poſſe. *U. c. 544. a. C. 208.*

Ambo Coſſ. obpoſiti Hannibali.

XXVI. HANNIBAL quia cum Marcello bis priore anno congreſſus vicerat victusque erat, ut, cum eodem ſi dimicandum foret, nec ſpem, nec metum ex vano haberet; ita duobus conſulibus haudquaquam ſeſe parem futurum credebat. Itaque, totus in ſuas artes verſus, inſidiis locum quærebat. Levia tamen prœlia inter bina caſtra vario eventu fiebant: quibus quum extrahi æſtatem poſſe conſules crederent, nihilominus obpugnari Locros poſſe rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum claſſe trajiceret, ſcribunt. Et, ut ab terra quoque obpugnari mœnia poſſent, ab Tarento partem exercitus, qui in præſidio *Qui ad inſidias convertitur.*

(*m*) *quotidie milites in aciem excire*; Gron.

V. c. 544. a. C. 208

erat, duci eo jufferunt. Ea ita futura per quofdam Thurinos compertum Hannibali quum effet, mittit ad infidendam ab Tarento viam. Ibi fub tumulo Peteliæ tria millia equitum, peditum duo in occulto locata : in quæ inexplorato euntes Romani quum incidiffent, ad duo millia armatorum cæfa, & mille ducenti ferme vivi capti. Alii diffipati fuga per agros faltusque Tarentum rediere. Tumulus erat filveftris inter Punica & Romana caftra, ab neutris primo occupatus : quia Romani, qualis pars ejus, quæ vergeret ad hoftium caftra, effet ignorabant ; Hannibal infidiis, quam caftris, aptiorem eum crediderat. Itaque nocte ad id miffas aliquot Numidarum turmas medio in faltu condiderat, quorum interdiu nemo ab ftatione movebatur, ne aut arma, aut ipfi procul confpicerentur. Fremebant vulgo in caftris Romanis, occupandum eum tumulum effe, & caftello firmandum : ne, fi occupatus ab Hannibale foret, velut in cervicibus haberent hoftem. Movit ea res Marcellum, & collegæ, « Quin imus, [inquit] ipfi cum equiti- » bus paucis exploratum ? Subjecta res oculis » noftris certius dabit confilium. » Confen-

Exploratum eunt Coff.

tiente (*n*) Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus quadraginta Fregellani, ceteri Etrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum: simul & duo præfecti socium, L. Arennius, & M'. (*o*) Aulius. Inmolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum, &, prima hostia cæsa, jecur sine capite inventum; in secunda omnia comparuisse, quæ adsolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspici placuisse, quod, secundum trunca & turpia exta, nimis læta adparuissent. *U. c. 544. a. C. 208.*

XXVII. Ceterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Hannibale, ut numquam satis castra castris conlata crederet (*p*). Tum quoque vallo egrediens signum dedit, ut ad locum miles esset paratus: ut, (*q*) si collis, in quem speculatum irent, placuisset, vasa conligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat: inde in collem aperta undique & conspecta fere-

(n) *Adsentiente* Gron. Crev.

(o) *M.* Sic semper. *Gron. Crev.*

(p) *duceret* Gron. Crev.

(q) *ut* del. *Gron.*

U. c. 544. a. C. 208.

bat via. Numidis ſpeculator, nequaquam in ſpem tantæ rei poſitus, ſed ſi quos vagos, pabuli aut lignorum cauſſa longius a caſtris progreſſos, poſſent excipere, ſignum dat, ut pariter ab ſuis quiſque latebris exorirentur. Non ante adparuere, quibus obviis ab jugo ipſo conſurgendum erat, quam circumiere, qui a tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore ſublato inpetum fecere. Quum in ea valle conſules eſſent, ut neque evadere poſſent in jugum occupatum ab hoſte, nec receptum ab tergo circumventi haberent; extrahi tamen diutius certamen potuiſſet, ni cœpta ab Etruſcis fuga pavorem ceteris injeciſſet. Non tamen omiſere pugnam deſerti ab Etruſcis Fregellani, donec integri conſules hortando, ipſique ex parte pugnando rem ſuſtinebant. Sed, poſtquam vulneratos ambo conſules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum videre, tum & ipſi (perpauci autem ſupererant) cum Criſpino conſule duobus jaculis icto, & Marcello adoleſcente, ſaucio & ipſo, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum, & ex duobus præfectis ſocium M'. Aulius occiſus, L. Arennius captus.

Inſidiis excipiuntur.

Marcellus occiditur.

Criſpinus vulneratus fugit.

Et lictores consulum quinque vivi in hostium potestatem venerunt: ceteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt. Equites tres & quadraginta, aut in prœlio, aut in fuga, ceciderunt, duodeviginti vivi capti. Tumultuatum & in castris fuerat, ut consulibus irent subsidio; quum consulem & filium alterius consulis saucios, exiguasque infelicis expeditionis reliquias, ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli quum alioqui miserabilis fuit, tum quod nec pro ætate, (major jam enim sexaginta annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam inprovide se, collegamque, & prope totam rempublicam, in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim, si, quæ de Marcelli morte variant auctores, omnia exsequi velim. Ut omittam alios, L. Cœlius triplicem rei gestæ ordinem edit: unam traditam fama; alteram scriptam laudatione filii, qui rei gestæ interfuerit; tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi comperta adfert. Ceterum ita fama variat, ut tamen plerique loci speculandi causa castris egressum; omnes insidiis circumventum tradant.

U. c. 544. a. C. 208.

Varia fama de morte Marcelli.

U. c. 544. a. C. 208.

XXVIII. Hannibal, magnum terrorem hostibus, morte consulis unius, vulnere alterius, injectum esse ratus, ne cui deesset occasioni, castra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. Ibi inventum Marcelli corpus sepelit. Crispinus, & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nanctus est montes, in iis loco alto & tuto undique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Hannibal potitus erat. Ejus signi errore ne cui (*r*) dolus necteretur a Pœno, metuens Crispinus, circa civitates proximas miserat nuncios : occisum collegam esse, annuloque ejus hostem potitum : ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paullo ante hic nuncius consulis Salapiam venerat, quum literæ ab Hannibale adlatæ sunt, Marcelli nomine compositæ : « se nocte, » quæ diem illum secutura esset, Salapiam ven- » turum. Parati milites essent, qui in præ- » sidio erant, si quo opera eorum opus esset. » Sensere Salapitani fraudem : & ab ira, non

Hannibal ad Salapiam suamet fraude captus.

(r) *qui* Gron. Crev.

defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum, rati occasionem supplicii peti, remisso retro nuncio, (perfuga autem Romanus erat) ut sine arbitro milites, quæ vellent, agerent, oppidanos per muros urbisque obportuna loca in stationibus disponunt: custodias vigiliasque in eam noctem intentius instruunt. Circa portam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, obponunt. Hannibal quarta vigilia ferme ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. Ii, ubi ad portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles, aperirique portam jubent: consulem adesse. Vigiles, velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri portam. Cataracta dejecta clausa erat. Eam partim vectibus levant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vixdum satis patebat iter, quum perfugæ certatim ruunt per portam: & quum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapitani, alii perfugas neglegenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt: alii e turri ejus

U. c. 544. a. C. 208.

U. c. 544. a. C. 208.

portæ murisque saxis, sudibus, pilis, abster-rent hostem. Ita inde Hannibal suamet ipse fraude captus abiit: profectusque ad Locrorum solvendam obsidionem, quam Cincius summa vi, operibus tormentorumque omni genere ex Sicilia advecto, obpugnabat. Magoni, jam haud ferme fidenti retenturum defensurumque se urbem, prima spes, morte nunciata Marcelli, adfulsit. Secutus inde nuncius, Hannibalem, Numidarum equitatu præmisso, ipsum, quantum adcelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaque ubi primum Numidas edito e speculis signo adventare sensit, & ipse, patefacta repente porta, ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia inproviso id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat. Deinde, ut supervenere Numidæ, tantus pavor Romanis est injectus, ut passim ad mare ac naves fugerent; relictis operibus machinisque, quibus muros quatiebant. Ita adventu Hannibalis soluta Locrorum obsidio est.

Locrorum obsidionem solvit.

Crispinus it in Capuam.

XXIX. Crispinus, postquam in Bruttios profectum Hannibalem sensit, exercitum, cui collega præfuerat, M. Marcellum tribunum militum Venusiam abducere jussit. Ipse, cum

legionibus suis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ gravitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit; quantoque ipse in discrimine esset. « Se comitiorum causa non posse Romam venire: » quia nec viæ laborem passurus videretur, » & de Tarento sollicitus esset, ne ex Brutiis Hannibal eo converteret agmen. Legatos opus esse ad se mitti, viros prudentes; » cum quibus, quæ vellet, de republica loqueretur. » Hæ literæ recitatæ magnum & luctum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusiam miserunt: & ad consulem tres legati missi, Sext. Julius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus, quum paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi nunciare consuli jussi, ut, si ad comitia ipse Romam venire non posset, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum causa. Si consul Tarentum profectus esset, Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum urbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum navium ex Sicilia in Africam transmisit: &, ad Clupeam

U. c. 544. a. C. 208.

Classis Romana Africam populatur.

U. c. 544. a. C. 208. urbem exſcenſione facta, agrum late, nullo ferme obvio armato, vaſtabat. Inde ad naves raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, claſſem Punicam adventare. Octoginta erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupea proſpere pugnat Romanus. Decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terreſtri navalique præda, Lilybæum rediit. Eadem æſtate & Philippus inplorantibus Achæis auxilium tulit: quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat; & Ætoli, navibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfluit, (Rhion incolæ vocant) exercitu trajecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Aſiæ, quia Ætoli ſummum gentis ſuæ magiſtratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam trajecturum.

Vincit claſſem Punicam.

Res Græciæ.

Ætoli a Philippo victi.

XXX. Ob hæc Philippo in Græciam deſcendenti ad Lamiam urbem Ætoli, duce Pyrrhia, qui prætor in eum annum cum abſente Attalo creatus erat, obcurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia ſecum: & mille ferme ex Romana claſſe, a P. Sulpicio miſſos. Adverſus hunc ducem atque has copias Philippus bis proſpero eventu pugnavit: mille admodum

hoſtium

hostium utraque pugna occidit. Inde quum Ætoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phalara exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasque circa stationes, & aliam obportunitatem maritimam terrestremque. Eo legati ab rege Ægypti Ptolemæo, Rhodiisque, & Athenienſibus, & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis & ex finitimis pacificator Amynander, rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus quam pro ingeniis Græcorum gentis; quam ne Philippus regnumque ejus, grave libertati futurum, rebus Græciæ inmisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum; concilioque ei & locus & dies certa indicta. Interim triginta dierum induciæ inpetratæ. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamque, Chalcidem Eubœæ venit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat, portubus & litorum adpulsu arceret. Inde, præsidio relicto adversus Attalum, si forte interim trajecisset, profectus ipse cum paucis equitum levisque ar-

U. c. 544. a. C. 208.

Legati conveniunt ad dirimendum bellum.

Induciæ 30 dierum.

Philippus it in Peloponesum.

U. c. 544. a. C. 208. maturæ, Argos venit. Ibi curatione Heræorum Nemeorumque suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum reges ex ea civitate oriundos referunt, Heræis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est, ad indictum multo ante sociorum concilium. Ibi de Ætolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia, vixdum inducia-

Ætoli spem pacis turbant. rum tempore circumacto, Ætoli turbavere, postquam & Attalum Æginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audivere. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phalara egerant de pace, primum questi sunt quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messeniis Achæi Pylum redderent, Romanis restitueretur Atintania, Scerdilædo & Pleurato Ardyæi. Enimvero indignum ratus Philippus, victos victori sibi ultro conditiones ferre: « ne antea qui» dem se aut de pace audisse, aut inducias » pepigisse, » dixit, « spem ullam habentem » quieturos Ætolos; sed ut omnes socios » testes haberet, se pacis, illos belli causam

» quæsiſſe. » Ita infecta pace concilium dimiſit, quatuor millibus armatorum relictis ad præſidium Achæorum, & quinque longis navibus acceptis. Quas ſi adjeciſſet miſſæ nuper ad ſe claſſi Carthaginienſium, & ex Bithynia ab rege Pruſia venientibus navibus, ſtatuerat navali prœlio laceſſere Romanos, jam diu in ea regione potentes maris. Ipſe ab eo concilio Argos regreſſus : jam enim Nemeorum adpetebat tempus; quæ celebrari volebat præſentia ſua. *U. c. 544. a. C. 208.*

XXXI. Occupato rege adparatu ludorum, & per dies feſtos licentius, quam inter belli tempora, remittente animum, P. Sulpicius, ab Naupacto profectus, claſſem adpulit inter Sicyonem & Corinthum; agrumque nobiliſſimæ fertilitatis effuſe vaſtavit. Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit : raptimque cum equitatu profectus, juſſis ſubſequi peditibus, palatos paſſim per agros gravesque præda (ut qui nihil tale metuerent) adortus Romanos, compulit in naves. Claſſis Romana, haudquaquam læta præda, Naupactum rediit. Philippo (*s*) quoque ludorum, qui reliqui erant, celebritatem quantæcumque, de Ro-

Claſſis Romana Corinthium agrum vaſtat.

Repelluntur Romani a Philippo.

(*s*) *Philippus* Gron. Crev.

V. c. 544. a. C. 208.

manis tamen, victoriæ partæ fama auxerat; lætitiaque ingenti celebrati festi dies, eo magis etiam, quod, populariter demto capitis insigni, purpuraque (*t*), atque alio regio habitu, æquaverat ceteris se in speciem: quo nihil gratius est civitatibus liberis. Præbuissetque haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effecisset. Vagabatur enim cum uno aut altero comite per maritas domos dies noctesque: &, submittendo in (*u*) privatum fastigium, quo minus conspectus, eo solutior erat: & libertatem quum aliis vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitiis adhibebat: periculosumque & viris & parentibus erat, morarn incommoda severitate libidini regiæ feciſſe. Uni etiam principi Achæorum Arato ademta uxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia sollemni Nemeorum peracto, paucisque additis diebus, Dymas est profectus, ad præsidium Ætolorum, quod ab Eleis ad-

Philippi intoleranda libido.

(*t*) *purpura* Gron.

(*u*) *se in* Gron. Crev.

citum acceptumque in urbem erat, ejiciendum. Cycliadas (penes eum summa imperii erat) Achæique ad Dymas regi obcurrere: & Eleorum accensi odio, quod a ceteris Achæis dissentirent: & infensi Ætolis, quos Romanum quoque adversus se movisse bellum credebant. Profecti ab Dymis, conjuncto exercitu transeunt Larisum (x) amnem, qui Eleum agrum ab Dymæo dirimit. *U. c. 544. a. C. 208.*

Adversus Ætolos proficiscitur in Elidem.

XXXII. Primum diem, quo fines hostium ingressi sunt, populando absumserunt. Postero die acie instructa ad urbem accesserunt, præmissis equitibus, qui, obequitando portis, promtum ad excursiones genus lacesserent Ætolorum. Ignorabant, Sulpicium cum quindecim navibus ab Naupacto Cyllenen trajecisse, &, expositis in terram quatuor millibus armatorum, silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasse Elim. Itaque inprovisa res ingentem injecit terrorem, postquam inter Ætolos Eleosque Romana signa atque arma cognovere. Et primo recipere suos voluerat rex: dein, contracto jam inter Ætolos & Trallos (Illyriorum id est genus) certamine, quum urgueri videret suos, & ipse

Sulpicius Cyllenen trajicit.

Rex vincitur.

(x) *Larisum* Gron. Crev.

V. c. 544. a. C. 208.

rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo trajectus quum prolapsum per caput regem effudisset, atrox pugna utrimque accensa est, & ab Romanis inpetu in regem facto, & protegentibus regiis. Insignis & ipsius pugna fuit, quum pedes inter equites coactus esset prœlium inire. Dein, (y) quum jam inpar certamen esset, caderentque circa eum multi, & vulnerarentur, raptus ab suis, atque alteri equo injectus, fugit. Eo die castra quinque millia passuum ab urbe Eleorum posuit. Postero ad castellum (Pyrgum vocant) copias omnes eduxit : quo agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audierat. Eam inconditam inermemque multitudinem primo statim terrore adveniens cepit : compensaveratque ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Dividenti prædam captivosque (fuerant autem quatuor millia hominum, pecoris omnis generis ad millia viginti) nuncius ex Macedonia venit, Eropum quemdam, conrupto arcis præsidiique præfecto, Lychnidum cepisse : tenere & Dassaretiorum quosdam vicos,

Redit in Macedoniam.

(y) *Deinde* Gron. Crev.

& Dardanos etiam concire. Omisso igitur Achaico (z) bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum cum Menippo & Polyphanta ducibus ad præsidium sociorum, profectus ab Dymis, per Achaiam Bœotiamque & Eubœam (a), decimis castris Demetriadem in Thessaliam pervenit. *U. c. 544. a. C. 208.*

XXXIII. Ibi alii, majorem adferentes tumultum, nuncii obcurrunt: Dardanos, in Macedoniam effusos, Orestidem jam tenere, ac descendisse in Argestæum campum: famamque inter barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnavit, in arborem inlatus inpetu equi, ad eminentem ramum cornu alterum galeæ præfregit. Id inventum ab Ætolo quodam, perlatumque in Ætoliam ad Scerdilædum, cui notum erat insigne galeæ, famam interfecti regis vulgavit. Post profectionem ex Achaia regis, Sulpicius, Æginam classe profectus, cum Attalo sese conjunxit. Achæi cum Ætolis Eleisque haud procul Messene prosperam pugnam fece- *Dardani Macedoniam populantur.* *Achæi bene rem gerunt.*

(z) add. *atque Ætolico* Gron. Crev.

(a) *Bœbeidem* Gron.

U. c. 544. a. C. 208.

runt. Attalus rex & P. Sulpicius Æginæ hibernarunt. Exitu hujus anni T. Quinctius Crispinus consul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum causſa dicto T. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. Alii Tarenti, alii in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat, duo consules, sine memorando prœlio interfecti, velut orbam rempublicam reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. (*b*) Servilium (tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus, quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem jussit, quos M. Æmilius prætor urbis, C. Flaminio, Cn. Servilio consulibus, fecerat, & in quinquennium voverat. Tum dictator & ludos fecit, & in insequens lustrum vovit. Ceterum, quum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent, omnibus aliis omissis, una præcipua cura Patres populumque incessit, consules primo quoque tempore creandi; & ut eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta a fraude Punica esset; « quum » toto eo bello damnosa præpropera ac fer» vida ingenia imperatorum fuissent, tum eo

Crispini Cos. mors. Dictator Torquatus.

Ludi Magni.

Curæ de Coss. creandis.

(*b*) *C. l. Cn.* Gron. Crev.

» ipso anno consules, nimia cupiditate con- *U. c. 544. a. C. 208.*
» serendi cum hoste manum, in necopinatam
» fraudem lapsos esse. Ceterum Deos inmor-
» tales, miseritos (c) nominis Romani, pe-
» perciisse innoxiis exercitibus : temeritatem
» consulum ipsorum capitibus damnasse. »

XXXIV. Quum circumspicerent Patres, quosnam consules facerent, longe ante alios eminebat C. Claudius Nero. Ei collega quærebatur, & virum quidem eum egregium ducebant, sed promtiorem acrioremque, quam tempora belli postularent, aut hostis Hannibal : temperandum acre ejus ingenium moderato & prudenti viro adjuncto collega censebant. M. Livius erat, multis ante annis ex consulatu populi judicio damnatus. Quam ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus migraret, & per multos annos & urbe & omni cœtu careret hominum. Octavo ferme post damnationem anno M. Claudius Marcellus & M. Valerius Lævinus consules reduxerant eum in urbem : sed erat veste obsoleta, capilloque & barba promissa, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius & P. Licinius cen-

Claudius Nero.

M. Livius.

(c) *misertos* Crev.

U. c. 544. a. C. 208. fores eum tonderi, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungique aliis publicis muneribus coëgerunt. Sed tum quoque aut verbo adsentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat, donec cognati hominis eum causa M. Livii Macati, quum fama ejus ageretur, stantem coëgit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto intervallo auditus convertit ora hominum in se, causamque sermonibus præbuit, « indigno injuriam a populo factam, » magnoque id damno fuisse, quod tam gravi » bello nec opera, nec consilio talis viri usa » respublica esset. C. Neroni neque Q. Fa» bium, neque M. Valerium Lævinum dari » collegas posse, quia duos patricios creari » non liceret. Eamdem causam in T. Manlio » esse, præterquam quod recusasset delatum » consulatum, recusaturusque esset. Egre» gium par consulum fore, si M. Livium C. » Claudio collegam adjunxissent. » Nec populus mentionem ejus rei ortam a Patribus est adspernatus. Unus eam rem in civitate, is, cui deferebatur honos, abnuebat, levitatem civitatis accusans. « Sordidati rei non mise» ritos, candidam togam invito obferre: eo» dem honores pœnasque congeri. Si bonum

» virum ducerent, quid ita pro malo ac no- *U. c. 544. a. C. 208.*
» xio damnaſſent ? ſi noxium comperiſſent,
» quid ita, male credito priore conſulatu,
» alterum crederent? » Hæc taliaque arguentem & querentem caſtigabant Patres, « & M.
» Furium, » memorantes, « revocatum de ex-
» ſilio, patriam pulſam ſede ſua reſtituiſſe.
» Ut parentum ſævitiam, ſic patriæ, patien-
» do ac ferendo leniendam eſſe. » Adniſi omnes, cum C. Claudio M. Livium conſulem *Coſſ. creantur.*
fecerunt.

XXXV. Post diem tertium ejus diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinus, C. Mamilius, A. & C. Hoſtilii Catones. Comitiis perfectis, ludisque factis, dictator & magiſter equitum magiſtratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam propræter miſſus, ut ex ea provincia C. Hoſtilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quinctius conſul habuerat : & L. (*d*) Manlius trans mare legatus iret, viſeretque, quæ res ibi gererentur : ſimul, quod Olympiæ ludicrum ea æſtate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur, ut, ſi tuto per hoſtem poſſet, adiret id concilium:

(d) *L.* l. *T.* Crev.

U. c. 544. a. C. 208. ut, qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini cives relegati ab Hannibale essent, domos redirent, scirentque, sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus inminere videbatur, neque consules in republica erant, in consules designatos omnes versi, quam primum eos sortiri provincias, & præscisere, quam quisque eorum provinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto a Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ autem nobiles inter eos erant, & acerbiores eas indignioresque Livio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat. Itaque is magis inplacabilis erat: & , «nihil opus esse reconciliatione, [aie» bat]. Acrius & intentius omnia gesturos, » timentes ne crescendi ex se inimico colle» gæ potestas fieret.» Vicit tamen auctoritas senatus, ut , positis simultatibus, communi animo consilioque administrarent rempublicam. Provinciæ iis non permixtæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diversæ extremis Italiæ finibus, alteri adversus Hannibalem Bruttii, Lucani ; alteri Gallia adversus Hasdru-

Coss. designati reconciliantur.

Provinciæ iis divisæ.

balem (quem jam Alpibus adpropinquare fama erat) decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quique in Etruria essent, additio urbano, eligeret, quem mallet, qui Galliam esset sortitus. Cui Bruttii provincia evenisset, novis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni, exercitum sumeret. Relictum a consule exercitum Q. Fulvius proconsul, acciperet; eique in annum imperium esset. Et C. Hostilio, cui pro Etruria Tarentum mutaverant provinciam, pro Tarento Capuam mutaverunt. Legio una data, cui Fulvius proximo anno præfuerat. U. c. 544. a. C. 208.

XXXVI. De Hasdrubalis adventu in Italiam cura in dies crescebat. Massilienses primum legati nunciaverant, eum in Galliam transgressum: erectosque adventu ejus, quia magnum pondus auri adtulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. Missi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antistius & M. Ræcius (*e*) ad rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Massilienses ducibus, qui per hospites eorum, principes Gallorum, omnia explorata referrent. Pro comperto habere, Hasdrubalem ingenti jam *Hasdrubal in Galliam transgressus.*

(*e*) *Retius* Gron. Crev.

U. c. 544. a. C. 208. coacto exercitu proximo vere Alpes trajecturum : nec tum eum quidquam aliud morari, nisi quod clausæ hieme Alpes essent. In locum M. Marcelli P. Ælius Pætus augur creatus inauguratusque : & Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Marcii, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est a censoribus P. Sempronio Tuditano & M. Cornelio Cethego. Censa civium capita centum triginta septem millia, centum & octo. Minor aliquanto numerus, quam qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Hannibal in Italiam veniisset, Comitium tectum esse, memoriæ proditum est, & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello & C. Servilio. Et plebeiis ludis biduum instauratum ab Q. Mamilio & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. Et tria signa ad Cereris iidem (*f*) dederunt : & Jovis epulum fuit ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero & M. Livius iterum. Qui, quia jam designati provincias sortiti erant, prætores sortiri jusserunt. C. Hostilio urbana evenit : addita &

Lustrum conditum.

U. c. 545. a. C. 207.

C Claudio, M. Livio II. Coss.

(*f*) *eidem* Gron. Crev.

peregrina, ut tres in provincias exire poſſent. A. Hoſtilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Porcio Gallia evenit. Summa legionum trium & viginti ita per provincias diviſa, ut binæ conſulum eſſent; quatuor Hiſpania haberet; tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia; duas C. Terentius in Etruria; duas Q. Fulvius in Bruttiis; duas Q. Claudius circa Tarentum & Sallentinos; unam C. Hoſtilius Tubulus Capuæ: duæ urbanæ ut ſcriberentut. Primis quatuor legionibus populus tribunos creavit: in ceteras conſules miſerunt. *U. c. 549. a. C. 207.* *Legiones 23.*

XXXVII. Priusquam conſules proficiſcerentur, novemdiale ſacrum fuit, quia Veiis de cœlo lapidaverat. Sub unius prodigii (ut fit) mentionem alia quoque nunciata; Minturnis ædem Jovis & lucum Maricæ; item Atellæ murum & portam de cœlo tacta. Minturnenſes, terribilius quod eſſet, adjiciebant, ſanguinis rivum in porta fluxiſſe. Et Capuæ lupus, nocte portam ingreſſus, vigilem laniaverat. Hæc procurata hoſtiis majoribus prodigia, & ſupplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum. Inde iterum novemdiale inſtauratum, quod in Armiluſtro lapidibus *Prodigia.* *Procurata.*

V. c. 545. a. C. 207.

visum pluere. Liberatas religione mentes turbavit rursus nunciatum, Frusinone infantem natum esse quadrimo parem : nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, ut Sinuessæ biennio ante, incertus, mas an femina esset, natus erat. Id vero aruspices, ex Etruria adciti, fœdum ac turpe prodigium dicere. Extorrem agro Romano, procul terræ contactu, alto mergendum. Vivum in arcam condidere, provectumque in mare projecerunt. Decrevere item pontifices, ut virgines ter novenæ, per urbem euntes, carmen canerent. Id quum in Jovis Statoris æde discerent conditum ab Livio poëta carmen, tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Reginæ. Prodigiumque id ad matronas pertinere, aruspices quum respondissent, donoque Divam placandam esse; ædilium curulium edicto in Capitolium convocatæ, quibus in urbe Romana, intraque decimum lapidem ab urbe, domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. Inde donum pelvis aurea facta, lataque in Aventinum, pureque & caste a matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem Divæ ab decemviris

Androgynus natus.

edicta

edicta dies, cujus ordo talis fuit : ab æde Apollinis boves feminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. Post eas duo signa cupressea Junonis Reginæ portabantur. Tum septem & viginti virgines, longam indutæ vestem, carmen in Junonem Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decemviri coronati laurea, prætextatique. A porta Jugario vico in forum venere. In foro pompa constitit; &, per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt. Inde vico Tusco Velabroque, per Boarium forum, in clivum Publicium atque ædem Junonis Reginæ perrectum. Ibi duæ hostiæ ab decemviris immolatæ, & simulacra cupressea in ædem inlata.

U. c. 545. a. C. 207.

Sacrificium Junoni Reginæ & pompa.

XXXVIII. Dis rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiusque, quam prioribus annis quisquam meminerat habitum. Nam & belli terror duplicatus novi hostis in Italiam adventu : & minus juventutis erat, unde scriberent milites. Itaque colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. Qui-

Acriter habetur delectus.

U. c. 545. a. C. 207.

bus recusantibus, edixere in diem certam, ut, quo quisque jure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Ostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & ab supero mari Senensis. Quum vacationes suas quisque populus recitaret; nullius, quum in Italia hostis esset, præter Antiatem Ostiensemque, vacatio observata est: & earum coloniarum juniores jurejurando adacti, supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Quum omnes censerent, primo quoque tempore consulibus eundum ad bellum, (nam & Hasdrubali obcurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, neve Etruriam, erectam in spem rerum novarum, sollicitaret: & Hannibalem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Bruttiis atque obviam fratri ire posset) Livius cunctabatur, parum fidens suarum provinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere. Intuleratque mentionem de volonibus revocandis ad signa. Senatus liberam

Exercitus contra Hasdrubalem & Hannibalem.

potestatem consulibus fecit, & supplendi unde vellent, & eligendi de omnibus exercitibus, quos vellent, permutandique, & ex provinciis, quos e republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in undevicesimam & vicesimam legiones scripti. Magni roboris auxilia ex Hispania quoque a P. Scipione M. Livio missa quidam ad id bellum auctores sunt: octo millia Hispanorum Gallorumque, & duo millia de legione militum, equitum mille, (g) mixtos Numidas Hispanosque: M. Lucretium has copias navibus adduxisse: & sagittariorum funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Mamilium misisse. *U. c. 545. a. C. 207.*

XXXIX. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia adlatæ ab L. Porcio prætore: «Hasdrubalem movisse ex hibernis, & »jam Alpes transire: octo millia Ligurum »conscripta armataque, conjunctura se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in »Ligures, qui eos bello occuparet. Se cum »invalido exercitu, quoad tutum putaret, »progressurum.» Hæ literæ consules, raptim confecto delectu, maturius, quam consti- *Hasdrubal transit Alpes.*

(g) *ad mille octingentos* Gron. Crev.

U. c. 545. a. C. 207.

tuerant, exire in provincias coëgerunt, ea mente, ut uterque hostem in sua provincia contineret, neque conjungi, aut conferre in unum vires pateretur. Plurimum in eam rem adjuvit opinio Hannibalis: quod, etsi ea æstate transiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum exspectabat. Ea tardius movendi ex hibernis causa fuit. Ceterum Hasdrubali & sua & aliorum spe omnia celeriora atque expeditiora fuere. Non enim receperunt modo Arverni eum, deincepsque aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes; sed etiam secutæ sunt ad bellum. Et quum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea invia fuerant, ducebat; tum etiam, duodecim annorum adsuetudine perviis Alpibus factis, inter mitiora jam hominum transibat ingenia. Invisitati namque antea alienigenis, nec videre ipsi advenam in sua terra adsueti, omni generi humano insociabiles erant. Et primo ignari, quo Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum hominumque præ-

Gallicis atque Alpinis gentibus faventibus.

dam peti crediderant : fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpes esse : duas prævalidas urbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ causſæ aperuerant Alpes Hasdrubali. Ceterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quam obpugnat, conrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse : & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio ejus urbis terrorem ceteris ratum injecturum. Non ipsum solum ea obpugnatio inpediit; sed Hannibalem post famam transitus ejus, tanto spe sua celeriorem, jam moventem ex hibernis, continuerat : quippe reputantem, non solum quam lenta urbium obpugnatio esset, sed etiam quam ipse frustra eamdem illam coloniam, ab Trebia victor regressus, tentasset. *U. c. 545. a. C. 207.* *Placentiam obsidet.*

XL. Consules, diversis itineribus profecti ab urbe, velut in duo pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium, quas primus adventus Hannibalis intulisset Italiæ clades; simul, quum illa an- *Anxietas Romanorum.*

U. c. 545. a. C. 207. geret cura, « quos tam propitios urbi atque » imperio fore Deos, ut eodem tempore » utrobique respublica prospere gereretur? » Adhuc adversa secundis pensando rem ad id » tempus extractam esse. Quum in Italia ad » Trasimenum & Cannas præcipitasset Roma- » na res, prospera bella in Hispania prolapsam » eam erexisse. Postea, quam (*h*) in Hispa- » nia alia super aliam clades, duobus egre- » giis ducibus amissis, duos exercitus ex » parte delessset multa, secunda (*i*) in Italia » Siciliaque gesta quassatam rempublicam ex- » cepisse: & ipsum intervallum loci, quod » in ultimis terrarum oris alterum bellum » gereretur, spatium dedisse ad respirandum. » Nunc duo bella in Italiam accepta, duo » celeberrimi nominis duces circumstare ur- » bem Romanam, & unum in locum totam » periculi molem, omne onus incubuisse. » Qui eorum prior vicisset, intra paucos » dies castra cum altero juncturum. » Terre- bat & proximus annus lugubris duorum con- sulum funeribus. His anxii curis homines di- gredientes in provincias consules prosecuti

(h) *quum* Gron. Crev.

(i) *delessset, multa secunda* Gron. Crev.

sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc iræ in cives M. Livium, ad bellum proficiscentem, monenti Q. Fabio, « ne, priusquam genus hostium cognosset, temere manum consereret, » respondisse : « Ubi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum. » Quum quæreretur, quæ causa festinandi esset ? « Aut ex hoste egregiam gloriam, [inquit] aut ex civibus victis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam. » Priusquam Claudius consul in provinciam perveniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Sallentinos exercitum Hannibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus, incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, novem signa militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per urbes agri Sallentini castra disposita habebat. Itaque, ne cum duobus exercitibus simul confligeret, Hannibal nocte castra ex agro Tarentino movit, atque in Bruttios concessit. Claudius in Sallentinos agmen convertit. Hostilius, Capuam petens, obvius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa

U. c. 545. a. C. 207.

Livii vox plena iræ in cives.

V. c. 545. a. C. 207. peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul adversus Hannibalem rem (*k*) gereret : reliquas copias Hostilius Capuam ducere jussus, ut Q. Fulvio proconsuli traderet.

XLI. HANNIBAL, undique contracto exercitu, quem in hibernis, aut in præsidiis agri Bruttii habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defeciſſent. Eodem a Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus prope injunctum videbatur Pœnorum vallum. Quingenti passus intererant. Castra (*l*) Punica ac Romana interjacebat campus : colles inminebant nudi siniſtro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum, neutris suspecti, quod nihil silvæ neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procurrentes, certamina, haud satis digna dictu, serebant. Id modo Romanum quærere adparebat, ne abire hostem pateretur. Hannibal, inde evadere cupiens, totis viribus in aciem

Heronis & Hasdrubalis castra conjuncta.

(k) *res* Gron. Crev.

(l) *passus erant inter castra* P. Gron.

descendebat. Tum consul, ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiæ poterant, quinque cohortes, additis quinque manipulis, nocte jugum superare, & in aversis vallibus considere jubet. Tempus exsurgendi ex insidiis, & adgrediendi hostem, Ti. Claudium Asellum tribunum militum & P. Claudium præfectum socium edocet, quos cum iis mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paullo post & ab Hannibale signum pugnæ propositum est : clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatus. Inde eques pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat, ut equites legionis, quanto maximo inpetu possit, in hostem emittat. Ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse, ut sterni obterique, priusquam instruantur, possint. *U. c. 545. a. C. 207.*

Insidiæ Romanorum.

XLII. Nondum Hannibal e castris exierat, quum pugnantium clamorem audivit. Itaque, excitus tumultu, raptim ad hostem copias agit. Jam primos occupaverat equester (*m*) *Pugna committitur.*

(*m*) *equestris* Gron. Crev.

U. c. 545. a. C. 207. terror. Peditum etiam prima legio & dextra ala prœlium inibant. Incompositi hostes, ut quemque aut pediti, aut equiti casus obtulit, ita conserunt manus. Crescit pugna subsidiis, & procurrentium ad certamen numero augetur : pugnantesque (quod nisi in vetere exercitu, & duci veteri haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Hannibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor, ab tergo auditus, metum, ne intercluderentur a castris, injecisset. Inde pavor incussus, & fuga passim fieri cœpta est. Minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breviorem fugam perculsis fecit. Equites enim tergo (*n*) inhærebant: in transversa latera invaserant cohortes, secundis collibus via nuda ac facili decurrentes. Tamen supra octo millia hominum occisa : supra septingentos capti : signa militaria novem ademta : elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumulturia pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Circa quingentos Romanorum sociorumque victores ceciderunt. Postero die Pœnus quievit. Romanus, in aciem copiis eductis, postquam

(n) *in tergo* Gron. Crev.

neminem signa contra efferre vidit, spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora conlata in unum sepeliri jussit. Inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis, ut prope inferre signa videretur: donec Hannibal tertia vigilia, crebris ignibus tabernaculisque, quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisque se ostenderent, relictis, profectus Apuliam petere intendit. Ubi inluxit, successit vallo Romana acies. Et Numidæ ex composito paullisper in portis se valloque ostentavere: frustratique aliquamdiu hostes, citatis equis agmen suorum adsequuntur. Consul, ubi silentium in castris, & ne paucos quidem, qui prima luce obambulaverant, parte ulla cernebat, duobus equitibus speculatum in castra præmissis, postquam satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa jussit: tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt, receptui deinde cecinit, multoque ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & vestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem adsequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. Supra duo millia

U. c. 545. a. C. 207.

U. c. 545. a. C. 207. Pœnorum cæſa. Inde nocturnis montanisque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petiit. Hanno inde (is enim præſidio ejus loci præfuerat) in Bruttios cum paucis ad exercitum novum comparandum miſſus. Hannibal, copiis ejus ad ſuas additis, Venuſiam retro, quibus venerat itineribus, repetit; atque inde Canuſium procedit. Numquam Nero veſtigiis hoſtis abſtiterat: & Q. Fulvium, quum Metapontum ipſe proficiſceretur, in Lucanos, ne regio ea ſine præſidio eſſet, arceſſierat.

Intercipiuntur Haſdrubalis literæ. XLIII. INTER hæc ab Haſdrubale, poſtquam a Placentiæ obſidione abſceſſit, quatuor Galli equites, duo Numidæ, cum literis ad Hannibalem miſſi, quum per medios hoſtes totam ferme longitudinem Italiæ emenſi eſſent, dum Metapontum cedentem Hannibalem ſequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, a vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis inplicantes reſponſis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coëgit, edocuerunt, literas ſe ab Haſdrubale ad Hannibalem ferre. Cum iis literis, ſicut erant, ſignatis, L. Virginio tribuno militum ducendi

ad Claudium consulem traduntur. Duæ simul turmæ Samnitium præfidii causſa missæ. Qui ubi ad consulem pervenerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, & ex captivis percunctatio facta; tum Claudius, non id tempus esse reipublicæ ratus, quo consiliis ordinariis provinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret, audendum (o) aliquid inprovisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud cives, quam hostes terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret, literis Hasdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse Patres conscriptos, quid pararet, edocet, ut, quum in Umbria se obcursurum Hasdrubal fratri scribat, legionem a Capua Romam arcessant; delectum Romæ habeant; exercitum urbanum ad Narniam hosti obponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item (p) per agrum Larinatem, Marrucinum, Frentanum, Prætutianum, qua exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent,

U. c. 545. a. C. 207.

(o) add. *ac novandum* Gron. Crev.

(p) *autem* Gron. Crev.

U. c. 545. a. C. 207. equos jumentaque alia producerent, ut vehiculorum fessis copia esset. Ipse de toto exercitu civium sociorumque, quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites: pronunciat, occupare se in Lucanis proximam urbem Punicumque in ea præsidium velle; ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem, quantis maximis itineribus poterat (q), ad collegam ducebat, relicto Q. Catio legato, qui castris præesset.

XLIV. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante, quum castra Punica objecta Romanis mœnibus portisque fuerant. Neque satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent vituperarentne. Adparebat (quo nihil iniquius est) ex eventu famam habiturum. « Castra prope » Hannibalem hostem relicta sine duce cum » exercitu, cui detractum foret omne, quod » roboris, quod floris fuerit; & consulem » in Lucanos ostendisse iter, quum Picenum » & Galliam peteret, castra relinquentem » nulla alia re tutiora, quam errore hostis, » qui ducem inde atque exercitus partem

Metus Romanorum.

(q) *poterat itineribus* Gron. Crev.

» abeſſe (r) ignoraret. Quid futurum, ſi id *U. c. 545. a. C. 207.*
» palam fiat ? & aut inſequi Neronem, cum
» ſex millibus armatorum profectum, Hanni-
» bal toto exercitu velit, aut caſtra invadere,
» prædæ relicta, ſine viribus, ſine imperio,
» ſine auſpicio ? » Veteres ejus belli clades,
duo conſules proximo anno interfecti terre-
bant. « Et ea omnia accidiſſe, quum unus
» imperator, unus exercitus hoſtium in Italia
» eſſet. Nunc duo bella Punica facta, duos
» ingentes exercitus, duos prope Hannibales
» in Italia eſſe. Quippe & Haſdrubalem,
» patre eodem Hamilcare genitum, æque
» inpigrum ducem, per tot in Hiſpania annos
» Romano exercitatum (s) bello, gemina
» victoria inſignem, duobus exercitibus cum
» clariſſimis ducibus deletis. Nam itineris
» quidem celeritate ex Hiſpania & concitatis
» ad arma Gallicis gentibus multo magis,
» quam Hannibalem ipſum, gloriari poſſe.
» Quippe in iis locis hunc coëgiſſe exerci-
» tum, quibus ille majorem partem militum
» fame ac frigore, quæ miſerrima mortis
» genera ſunt, amiſiſſet. » Adjiciebant etiam

(r) *abiiſſe* Gron. Crev.

(s) *exercitum* Gron.

U. c. 545. a. C. 207. periti rerum Hiſpaniæ, « haud cum ignoto » duce C. Nerone congreſſurum : ſed quem in » ſaltu inpedito deprehenſus forte, haud ſecus » quam puerum, conſcribendis fallacibus con- » ditionibus pacis fruſtratus eluſiſſet. » Omnia majora etiam vero præſidia hoſtium, minora ſua, metu interprete, ſemper in deteriora inclinato, ducebant.

Nero milites hortatur. XLV. NERO, poſtquam jam tantum intervalli ab hoſte fecerat, ut detegi conſilium ſatis tutum eſſet, paucis milites adloquitur. Negat « ullius conſilium imperatoris in ſpe- » ciem audacius, re ipſa tutius fuiſſe, quam » ſuum. Ad certam eos ſe victoriam ducere. » Quippe ad quod bellum collega non ante, » quam ad ſatietatem ipſius peditum atque » equitum datæ ab ſenatu copiæ fuiſſent, ma- » jores inſtructioresque, quam ſi adverſus » ipſum Hannibalem iret, profectus ſit, eo » ipſos, quantumcumque virium momentum » addiderint, rem omnem inclinaturos. Au- » ditum modo in acie (nam, ne ante audi- » retur, daturum operam) alterum conſulem » & alterum exercitum adveniſſe, haud du- » biam victoriam facturum. Famam bellum » conficere, & parva momenta in ſpem me-

» tum-

» tumque inpellere animos. Gloriæ quidem » ex re bene gesta partæ fructum prope om- » nem ipsos laturos. Semper, quod postremum » adjectum sit, id rem totam videri traxisse. » Cernere ipsos, quo concursu, qua admi- » ratione, quo favore hominum iter suum » celebretur. » Et, Hercule, per instructa omnia ordinibus virorum mulierumque, undique ex agris effusorum, inter vota & (t) preces & laudes ibant: illos præsidia reipublicæ, vindices urbis Romæ imperiique adpellabant: in illorum armis dextrisque suam liberumque (u) suorum salutem ac libertatem repositam esse. Deos omnes Deasque precabantur, ut illis faustum iter, felixque pugna, matura ex hostibus victoria esset: damnarenturque ipsi votorum, quæ pro iis suscepissent: ut, quemadmodum nunc sollicititi prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ovantibus victoria obviam irent. Invitare inde pro se quisque, & obferre, & fatigare precibus, ut, quæ ipsis jumentisque usui essent, ab se potissimum sumerent. Benigne omnia cumulata dare. Modestia certare

U. c. 545. a. C. 207.

(t) *ac* Gron. Crev.

(u) *liberorumque* Gron. Crev.

U. c. 545. a. C. 207. milites, ne quid ultra usum necessarium sumerent : nihil morari, nec ab signis absistere cibum capientes : diem ac noctem ire : vix, quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nunciarent adventum, percunctarenturque, clam an palam, interdiu an noctu, venire sese vellet, iisdem an aliis considere castris. Nocte clam ingredi melius visum est.

XLVI. Tessera per castra ab Livio consule data erat, ut tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. Neque enim dilatari castra opus esse, ne hostis adventum alterius consulis sentiret : & coartatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Ceterum in ipso itinere auctum voluntariis agmen erat; obferentibus sese ultro & veteribus militibus perfunctis jam militia, & juvenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species roburque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant : & quingentos inde ferme passus Hasdrubal aberat. Itaque

quum jam adpropinquaret, tectus montibus subſtitit Nero, ne ante noctem caſtra ingrederetur. Silentio ingreſſi, ab ſui quiſque ordinis hominibus in tentoria abducti, cum ſumma omnium lætitia hoſpitaliter excipiuntur. Poſtero die conſilium habitum, cui & L. Porcius Licinus prætor adfuit. Caſtra juncta conſulum caſtris habebat: & ante adventum eorum, per loca alta ducendo exercitum, quum modo inſideret anguſtos ſaltus, ut tranſitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hoſtem omnibus artibus belli fuerat. Is tum in conſilio aderat. Multorum eo inclinant ſententiæ, ut, dum feſſum via ac vigiliis reficeret militem Nero, ſimul & ad noſcendum hoſtem paucos ſibi ſumeret dies, tempus pugnæ differetur. Nero non ſuadere modo, ſed ſumma ope orare inſtitit, « ne conſilium ſuum, quod » tutum celeritas feciſſet, temerarium moran- » do facerent. Errore (qui non diuturnus fu- » turus eſſet) velut torpentem Hannibalem, » nec caſtra ſua ſine duce relicta adgredi, » nec ad ſequendum ſe iter intendiſſe. Ante- » quam ſe moveat, deleri exercitum Haſdru- » balis poſſe, redireque in Apuliam. Qui

U. c. 545. a. C. 207.

Clam ingreditur caſtra Livii.

Concilium habitum.

Nero cenſet ſtatim exeundum in aciem.

U. c. 545. a. C. 207. » prolatando ſpatium hoſti det, eum & illa » caſtra prodere Hannibali, & aperire in Gal- » liam iter, ut per otium, ubi velit, Haſ- » drubali conjungatur. Extemplo ſignum dan- » dum, & exeundum in aciem : abutendum- » que errore hoſtium abſentium præſentium- » que ; dum neque illi ſciant cum pauciori- » bus, nec hi cum pluribus & validioribus » rem eſſe. » Conſilio dimiſſo, ſignum pu- gnæ proponitur, confeſtimque in aciem pro- cedunt.

Haſdruba- lis prudentia. XLVII. JAM hoſtes ante caſtra inſtructi ſtabant. Moram pugnæ adtulit, quod Haſdru- bal, provectus ante ſigna cum paucis equiti- bus, ſcuta vetera hoſtium notavit, quæ ante non viderat, & ſtrigoſiores equos. Multitudo quoque major ſolita viſa eſt. Suſpicatus enim id, quod erat, receptui propere cecinit, ac miſit ad flumen, unde aquabantur : ubi & excipi aliqui poſſent, & notari oculis, ſi qui forte aduſtioris coloris, ut ex recenti via, eſſent. Simul circumvehi procul caſtra jubet ſpecularique, num auctum aliqua parte ſit vallum ; & ut adtendant, ſemel bisne ſignum canat in caſtris. Ea quum ordine omnia relata eſſent, caſtra nihil aucta errorem faciebant,

Bina erant, ſicut ante adventum conſulis alterius fuerant: una M. Livii, altera L. Porcii: neutris quidquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adjectum. Illud veterem ducem adſuetumque Romano hoſti movit, quod ſemel in prætoriis caſtris ſignum, bis in conſularibus referebant ceciniſſe. Duos profecto conſules eſſe, &, quonam modo alter ab Hannibale abſceſſiſſet, cura angebat. Minime id, quod erat, ſuſpicari poterat, tantæ rei fruſtratione Hannibalem eluſum, ut, ubi dux, ubi exercitus eſſet, cum quo caſtra conlata haberet (x), ignoraret. Profecto haud mediocri clade abſterritum inſequi non auſum. Magnopere vereri, ne perditis rebus ferum ipſe auxilium veniſſet: Romanisque eadem jam fortuna in Italia, quæ in Hiſpania, eſſet. Interdum, literas ſuas ad eum non perveniſſe, credere: interceptisque iis, conſulem ad ſeſe obprimendum adceleraſſe. His anxius curis, exſtinctis ignibus, vigilia prima dato ſigno, ut taciti vaſa conligerent, ſigna ferri juſſit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intente adſervati, alter in deſtinatis jam ante (y) animo latebris

V. c. 545. a. C. 207.

Noctu caſtra movet.

(x) *habuerit* Crev. (y) *jam inde ante* Gron.

U. c. 545. a. C. 207. subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranavit. Ita desertum a ducibus agmen primo per agros palatur; fessique aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim, atque infrequentia relinquunt signa. Hasdrubal, dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri jubet: & per tortuosi amnis sinus flexusque errorem volvens haud multum processit, ubi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus. Sed quum, quantum mare abscedebat, tanto altioribus coërcentibus amnem ripis, non inveniret vada, diem terendo spatium dedit ad insequendum sese hosti.

Adsequuntur eum Romani. XLVIII. Nero primum cum omni equitatu advenit. Porcius deinde adsecutus cum levi armatura. Qui quum fessum agmen carperent ab omni parte incursarentque, & jam, omisso itinere, quod fugæ simile erat, castra metari Pœnus in tumulo super fluminis ripam vellet; advenit Livius peditum omnibus copiis, non itineris modo, sed ad conserendum extemplo prœlium instructis armatisque. Sed ubi omnes copias conjunxerunt, directaque acies est, Claudius dextro in cornu, Livius ab siniſtro pugnam instruit: media acies præ-

Instruitur utrimque acies.

tori tuenda datur. Hasdrubal, omissa munitione castrorum, postquam pugnandum vidit, in prima acie ante signa elephantos conlocat. Circa eos lævo in cornu adversus Claudium Gallos obponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoste timeri eos credebat. Ipse dextrum cornu adversus M. Livium sibi atque Hispanis (& ibi maxime in vetere milite spem habebat) sumsit. Ligures in medio post elephantos positi; sed longior, quam latior, acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hispani tenebant, cum sinistro Romanorum cornu concurrit. Dextra omnis acies extra prœlium eminens cessabat. Collis obpositus arcebat, ne aut a fronte, aut ab latere adgrederentur. Inter Livium Hasdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes utrimque edebatur. Ibi duces ambo, ibi pars major peditum equitumque Romanorum: ibi Hispani, vetus miles peritusque Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. Eodem versi elephanti, qui primo inpetu turbaverant antesignanos, & jam signa moverant loco: deinde crescente certamine & clamore, inpotentius jam regi, & inter duas acies versari, velut

U. c. 545. a. C. 207.

Prœlium initur.

U. c. 545. A. C. 207. incerti quorum essent, haud dissimiliter navibus sine gubernaculo vagis. Claudius, « Quid » ergo præcipiti cursu tam longum iter emensi » sumus? » clamitans militibus, quum in adversum collem frustra signa erigere conatus esset, postquam ea regione penetrari ad hostem non videbat posse; cohortes aliquot subductas e dextro cornu, ubi stationem magis segnem, quam pugnam, futuram cernebat, post aciem circumducit. Et, non hostibus modo, sed etiam suis inopinantibus, in sinistrum hostium latus incurrit: tantaque celeritas fuit, ut, quum ostendissent se ab latere, mox in terga jam pugnarent. Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hispani Liguresque: & ad Gallos jam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fuit. Nam & pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi, stratique somno passim per agros: &, qui aderant, itinere ac vigiliis fessi, intolerantissima laboris corpora, vix arma humeris gestabant. Et jam diei medium erat, sitisque & calor hiantes cædendos capiendosque adfatim præbebat.

Elephanti a rectoribus interfecti. XLIX. ELEPHANTI plures ab ipsis rectoribus, quam ab hoste, interfecti. Fabrile

ſcalprum cum malleo habebant : id, ubi ſævire belluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum, ipſo in articulo, quo jungitur capiti cervix, quanto maximo poterat ictu, adigebat. Ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inventa erat, ubi regendi ſpem viciſſent. Primusque id Haſdrubal inſtituerat, dux quum ſæpe alias memorabilis, tum illa præcipue pugna. Ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, ſuſtinuit : ille feſſos abnuentesque tædio & labore, nunc precando, nunc caſtigando, accendit : ille fugientes revocavit, omiſſamque pugnam aliquot locis reſtituit. Poſtremo, quum haud dubie fortuna hoſtium eſſet, ne ſupereſſet tanto exercitui ſuum nomen ſecuto, concitato equo ſe in cohortem Romanam inmiſit. Ibi, ut patre Hamilcare & Hannibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Numquam eo bello una acie tantum hoſtium interfectum eſt, redditaque æqua Cannenſi clades, vel ducis, vel exercitus interitu, videbatur. Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa : capta quinque millia & quadringenti : præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam argentique. Civium etiam Roma-

U. c. 545. a. C. 207.

Haſdrubal illa præcipue pugna memorabilis.

Egregie pugnans cadit.

56000 e Pœnis occiſi.

U. c. 545. a. C. 207. norum, qui capti apud hoſtes erant, ſupra quatuor millia capitum recepta. Id ſolatii fuit pro amiſſis eo prœlio militibus. Nam haud-

Romanorum 8000. quaquam incruenta victoria fuit; octo ferme millia Romanorum ſociorumque occiſa. Adeoque etiam victores ſanguinis cædisque ceperat ſatietas (z), ut poſtero die, quum eſſet nunciatum Livio conſuli, Gallos Ciſalpinos Liguresque, qui aut prœlio non adfuiſſent, aut inter cædem effugiſſent, uno agmine abire ſine certo duce, ſine ſignis, ſine ordine ullo, aut imperio; poſſe, ſi una equitum ala mittatur, omnes deleri; « Superſint, [inquit] » aliqui nuncii, & hoſtium cladis, & noſtræ » virtutis.

Nero ad exercitum redit. L. Nero ea nocte, quæ ſecuta eſt pugnam, citatiore, quam inde venerat, agmine, die ſexto ad ſtativa ſua, atque ad hoſtem pervenit. Iter ejus frequentia minore, quia nemo præceſſerat nuncius, lætitia vero tanta, vix ut compotes mentium præ gaudio eſſent, celebratum eſt. Nam Romæ neuter animi habitus ſatis dici enarrarique poteſt; nec quo incerta exſpectatione eventus civitas fuerat, nec quo victoriæ famam accepit. Numquam

(z) *ſatias* Gron. Crev.

per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama adtulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam a curia atque ab magistratibus abscessit, aut populus e foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationesque versæ, per omnia delubra vagæ, suppliciis votisque fatigare Deos. Tam sollicitæ ac suspensæ civitati fama incerta primo accidit, duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Umbriæ obposita erant, venisse ex prœlio, nunciantes cæsos hostes. Et primo magis auribus, quam animis, id acceptum erat, ut majus lætiusque, quam quod mente capere, aut satis credere possent: & ipsa celeritas fidem inpediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris adferuntur de Narniensium equitum adventu. Eæ (a) literæ, per forum ad tribunal prætoris latæ, senatum curia exciverunt: tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, ut adire nuncius non posset, trahereturque a percunctantibus vociferantibusque, ut in Rostris prius, quam in senatu, literæ reci-

U. c. 547. a. C. 207.

(a) *Et* Gron.

U. c. 545. a. C. 207. tarentur. Tandem ſubmoti & coërciti a magiſtratibus : diſpenſarique lætitia inter inpotentes ejus animos potuit. In ſenatu primum, deinde in concione, literæ recitatæ ſunt; &, pro cujuſque ingenio, aliis jam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos conſulumve literas audiſſent.

LI. Ipsos deinde adpropinquare legatos adlatum eſt. Tum enimvero omnis ætas currere obvii, primus quiſque oculis auribusque haurire tantum gaudium cupientes. Ad Mulvium uſque pontem continens agmen pervenit. Legati (erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus) circumfuſi (*b*) omnis generis hominum frequentia in forum pervenerunt; quum alii ipſos, alii comites eorum, quæ acta eſſent, percunctarentur: & ut quiſque audierat, exercitum hoſtium imperatoremque occiſum, legiones Romanas incolumes, ſalvos conſules eſſe, extemplo aliis porro inpertiebant gaudium ſuum. Quum ægre in curiam perventum eſſet, multo ægrius ſubmota turba, ne Patribus miſceretur, literæ in ſenatu recitatæ

(b) *Legati erant - - Metellus. Circumfuſi* Gron. Crev.

sunt. Inde producti in concionem legati. L. Veturius, literis recitatis, ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit cum ingenti adsensu, postremo etiam clamore universæ concionis, quum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa Deum, ut grates agerent; ab aliis domos, ut conjugibus liberisque tam lætum nuncium inpertirent. Senatus, quod M. Livius & C. Claudius consules, incolumi exercitu, ducem hostium, legionesque occidissent, supplicationem in triduum decrevit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit, celebrataque a viris feminisque est. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere: quum matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu, Deis inmortalibus grates agerent. Statum quoque civitatis ea victoria movit: ut jam inde, haud secus quam in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum solvendo, auderent. C. Claudius consul quum in castra rediisset, caput Hasdrubalis, quod servatum cum cura adtulerat, projici ante hostium stationes, captivosque

U. c. 545. a. C. 207.

Hasdrubalis caput projectum ante castra Hannibalis.

U. c. 545. a. C. 207.

Afros vinctos, ut erant, oſtendi, duos etiam ex iis ſolutos ire ad Hannibalem, & expromere, quæ acta eſſent, juſſit. Hannibal, tanto ſimul publico familiarique ictus luctu, « agnoſcere ſe fortunam Carthaginis, » fertur dixiſſe: caſtrisque inde motis, ut omnia auxilia, quæ diffuſa latius tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum Bruttios contraheret, & Metapontinos, civitatem univerſam, excitos ſedibus ſuis, & Lucanorum qui ſuæ ditionis erant, in Bruttium agrum traduxit.

Hannibal in extremam Italiam recedit.

EPITOME
LIBRI XXVIII LIVIANI

Res in Hiſpania proſpere geſtæ a Silano, Scipionis legato, & ab L. Scipione fratre adverſus Pœnos; a Sulpicio proconſule & ab Attalo rege Aſiæ adverſus Philippum regem Macedonum, pro Ætolis, referuntur. Quum M. Livio & Claudio Neroni conſulibus triumphus decretus eſſet, Livius, qui in provincia ſua rem geſſerat, quadrigis invectus eſt; Nero, qui in collegæ provinciam, ut victoriam ejus adjuvaret, venerat, equo eſt ſecutus, & in hoc habitu plus gloriæ reverentiæque habuit: nam & plus in bello, quam collega, fecerat. Ignis in æde Veſtæ neglegentia virginis, quæ non cuſtodierat, extinctus eſt: virgo cæſa eſt flagro. P. Scipio in Hiſpania cum Pœnis debellavit quarto decimo anno ejus belli, quinto poſt anno, quam ierat; excluſisque in to-

tum poſſeſſione ejus hoſtibus, Hiſpaniam recepit. Et a Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus navigiis tranſvectus, fœdus junxit. Haſdrubal Giſgonis ibi cum eo in eodem lecto adcubuit. Munus gladiatorium in honorem patris patruique Carthagini novæ edidit, non ex gladiatoribus, ſed ex iis, qui aut in honorem ducis, aut ex provocatione in certamen deſcendebant : in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Quum Aſtapa urbs ab Romanis obpugnaretur, oppidani liberos & conjuges rogo exſtructo occiderunt, & ſe inſuper præcipitaverunt. Ipſe Scipio, dum gravi morbo inplicitus eſſet, ſeditionem, in parte exercitus motam, confirmatus diſcuſſit, rebellantesque Hiſpaniæ populos coëgit in deditionem venire : &, amicitia facta cum Maſiniſſa, rege Numidarum, qui illi auxilium, ſi in Africam trajeciſſet, pollice-

batur,

batur, cum Gaditanis quoque poſt diſceſſum inde Magonis, cui ex Carthagine ſcriptum erat, ut in Italiam trajiceret, Romam reverſus, conſulque creatus. Africam provinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data eſt: permiſſumque, ut in Africam trajiceret, ſi ex republica eſſe cenſeret. Mago, Hamilcaris filius, a minore Baliari inſula, ubi hiemarat, in Italiam trajecit.

LIBER XXVIII

I.

U. c. 545. a. C. 207.

Res Hiſpaniæ.

QUUM tranſitu Haſdrubalis, quantum in Italiam declinaverat belli, tantum levatæ Hiſpaniæ viderentur; renatum ibi ſubito par priori bellum eſt. Hiſpanias ea tempeſtate ſic habebant Romani Pœnique. Haſdrubal, Giſgonis filius, ad Oceanum penitus Gadesque conceſſerat. Noſtri maris ora, omnisque ferme Hiſpania, qua in Orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Novus imperator Hanno, in locum Barcini Haſdrubalis novo cum exercitu ex Africa tranſgreſſus, Magonique junctus, quum in Celtiberia, quæ media inter duo maria eſt, brevi magnum hominum numerum armaſſet; Scipio adverſus eum M. Silanum cum decem haud plus millibus militum, equitibus quingentis, miſit. Silanus, quantis maximis potuit itineribus, (inpediebant autem & aſperitates viarum, & anguſtiæ ſaltibus crebris, ut pleraque Hiſpaniæ ſunt, incluſæ) tamen non ſolum nuncios, ſed etiam famam adventus ſui prægreſſus, ducibus indidem ex Celti-

Contra hoſtes Silanum mittit Scipio.

beria transfugis, ad hostem pervenit. Eisdem auctoribus compertum est, quum decem circiter millia ab hoste abessent, bina castra circa viam, qua irent, esse: læva Celtiberos, novum exercitum, supra novem millia hominum, dextra Punica tenere castra. Hæc stationibus, vigiliis, omni justa militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaque, ut barbarorum & tironum, & minus timentium, quod in sua terra essent. Ea prius adgredienda ratus Silanus, signa quam maxime ad lævam jubebat ferri, necunde ab stationibus Punicis conspiceretur. Ipse, præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit.

U. c. 545. a. C. 207.

Castra Celtiberorum & Pœnorum.

II. Tria millia ferme aberat, quum hauddum quisquam hostium senserat. Confragosa loca & obsita virgultis tenebant colles. Ibi in cava valle, atque ob id occulta, considere militem, & cibum capere jubet. Interim speculatores, transfugarum dicta adfirmantes, venerunt. Tum, farcinis in medium conjectis, arma Romani capiunt, acieque justa in pugnam vadunt. Mille passuum aberant, quum ab hoste conspecti sunt, trepidârique repente cœptum. Et Mago ex castris citato equo ad

V. c. 545. a. C. 207. primum clamorem & tumultum advehitur. Erant autem in Celtibero exercitu quatuor millia scutatorum & ducenti equites; hanc justam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: ceteros (*a*), levem armaturam, in subsidiis posuit. Quum ita instructos educeret castris, vixdum in egressos vallo Romani pila conjecerunt. Subsidunt Hispani adversus emissa tela ab hoste, inde ad mittenda ipsi consurgunt; quæ quum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis, tum pes cum pede conlatus, & gladiis geri res cœpta est. Ceterum asperitas locorum & Celtiberis, quibus in prœlio concursare mos est, velocitatem inutilem faciebat; & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ adsueris; nisi quod angustiæ & internata virgulta ordines dirimebant, & singuli binique, velut cum paribus, conserere pugnam cogebantur. Quod ad fugam inpedimento hostibus erat, id ad cædem eos, velut vinctos, præbebat. Et jam, ferme omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, levis armatura & Carthaginienses, qui ex alteris castris subsidio venerant, perculsi cædebantur. Duo

Prœlium.

Vincunt Romani.

(*a*) *ceteram* Gron. Crev.

haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prœlio, cum Magone effugerunt. Hanno, alter imperator, cum eis, qui poſtremi, jam profligato prœlio, advenerant, vivus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat, ſecuti, decimo die in Gaditanam provinciam ad Haſdrubalem pervenerunt. Celtiberi, novus miles, in proximas dilapſi ſilvas, inde domos diffugerunt. Perobportuna victoria, nequaquam tantum jam conflatum bellum, quanta futuri materia belli (ſi licuiſſet eis, Celtiberorum gente excita, & alios ad arma ſollicitare populos) obpreſſa erat. Itaque, conlaudato benigne Silano, Scipio ſpem debellandi, ſi nihil eam ipſe cunctando moratus eſſet, nactus, ad id, quod reliquum belli erat, in ultimam Hiſpaniam adverſus Haſdrubalem pergit. Pœnus, quum caſtra tum forte ad ſociorum animos in Bætica continendos in fide haberet, ſignis repente ſublatis, fugæ magis, quam itineris modo, penitus ad Oceanum & Gades ducit. Ceterum, quoad continuiſſet exercitum, propoſitum bello ſe fore ratus, antequam freto Gades trajiceret, exercitum omnem paſſim in civi-

U. c. 545. a. C. 207.

Scipio it in Bæticam.

V. c. 545. a. C. 207.

tates divisit (*b*) ut & muris se ipsi, & armis muros tutarentur.

III. Scipio ubi animadvertit, dissipatum passim bellum, & circumferre ad singulas urbes arma diutini, magis, quam magni, esse operis, retro vertit iter. Ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad obpugnandam opulentissimam in iis locis urbem, Oringin barbari adpellabant, mittit. Sita in Meleſſum finibus est Hispanæ gentis: ager frugifer. Argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Hasdrubali ad excursiones circa in mediterraneos populos faciendas. Scipio, castris prope urbem positis, priusquam circumvallaret urbem, misit ad portas, qui ex propinquo adloquio animos tentarent, suaderentque, ut amicitiam potius, quam vim, experirentur Romanorum. Ubi nihil pacati respondebatur, fossa duplici eique vallo circumdata urbe, in tres partes exercitum dividit: ut una semper pars, quietis interim duabus, obpugnaret. Prima pars quum adorta obpugnare est, atrox sane & anceps prœlium fuit: non subire, non scalas

Retro vertit iter relicto ibi fratre.

Is Oringin urbem obpugnat.

(b) *dimisit* Gron. Crev.

ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. Et jam, qui erexerant ad murum scalas, alii furcis ad id ipsum factis detrudebantur, in alios lupi superne ferrei injecti, ut in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur. Quod ubi animadvertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse, & jam (c) eo superare hostem, quod ex muro pugnaret; duabus simul partibus, prima recepta, urbem est adgressus. Quæ res tantum pavoris injecit sessis jam cum primis pugnando, ut & oppidani mœnia repentina fuga desererent: & Punicum præsidium metu, ne prodita urbs esset, relictis stationibus in unum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne, si hostis urbem intrasset, sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obvii passim cæderentur. Itaque, patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese ejecerunt; scuta præ se tenentes, ne tela procul conjicerentur; dextras nudas ostentantes, ut gladios abjeciisse adpareret. Id utrum parum ex intervallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum est. Inpetus hostilis in transfugas factus

U. c. 545. a. C. 207.

(c) *etiam* Crev.

V. c. 545. a. C. 207.

nec secus, quam adversa acies, cæsi. Eademque porta signa in urbem inlata ; & aliis partibus securibus dolabrisque cædebantur & refringebantur portæ, &, ut quisque intraverat eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. Additum erat & triariorum equiti præsidium. Legionarii ceteras partes pervadunt : direptione & cæde obviorum, nisi qui armis se tuebantur, abstinuerunt. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt : oppidanorum quoque trecenti ferme, qui clauserant portas. Ceteris traditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in urbis ejus obpugnatione hostium duo millia ferme ; Romanorum haud amplius (*d*) nonaginta.

Et capit.

c. c.

IV. Læta & ipsis, qui rem gessere, urbis ejus expugnatio fuit, & imperatori ceteroque exercitui ; & speciosum adventum suum, ingentem turbam captivorum præ se agentes, fecerunt. Scipio, conlaudato fratre, quum, quanto poterat verborum honore, Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin æquasset, quia & hiems instabat, ut nec tentare Gades, nec disjectum passim per provinciam exerci-

Et redit ad fratrem.

(d) *plus* Gron. Crev.

tum Hasdrubalis consectari posset, in citeriorem Hispaniam omnes suas copias reduxit: dimissisque in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, ceterisque nobilibus captivis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno classis Romana, cum M. Valerio Lævino proconsule ex Sicilia in Africam transmissa, in Uticensi Carthaginiensique agro late populationes fecit. Extremis finibus Carthaginiensium circa ipsa mœnia Uticæ prædæ actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naves) obcurrit. Decem & septem naves ex iis captæ sunt, quatuor in alto mersæ. Cetera fusa ac fugata classis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulsis hostium navibus, magni commeatus frumenti Romam subvecti.

U. c. 545. a. C. 207.

Classis Romana populatur Africam.

Punicam vincit.

V. Principio ætatis ejus, qua hæc sunt gesta, P. Sulpicius proconsul & Attalus rex quum Æginæ (sicut ante dictum est) hibernassent, Lemnum inde, classe juncta, Romanæ quinque & viginti quinqueremes, regiæ quinque & triginta, transmiserunt. Et Philippus, ut, seu terra seu mari obviam eundum

Res Græciæ & Macedoniæ.

U. c. 545. a. C. 207. hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit : Lariss-sam diem ad conveniendum exercitui edixit. Undique ab sociis legationes Demetriadem ad famam regis convenerunt. Sustulerant enim animos Ætoli, quum ab Romana societate, tum post Attali adventum ; finitimosque depopulabantur. Nec Acarnanes solum Bœotique, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant : sed Achæi quoque, quos super Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus, haud procul Argivorum fine positis castris, terrebat. Hi omnes suis quisque urbibus, quæ pericula terra marique portendebantur, (e) memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nunciabantur res. Et Scerdilædum Pleuratumque motos esse, & Thracum maxime Mædos, si quod longinquum bellum regem occupasset, proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltum, ubi angustæ fauces coartant iter, fossa valloque intercludi ab Ætolis, nunciabant, ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel

(e) *portenderentur* Gron. Crev.

U. c. 545. a. C. 207.

Philipus socios hortaturae tuetur.

segnem ducem tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit, pollicitus, prout tempus ac res se daret, omnibus laturum se auxilium. In praesentia, quae maxime urguebat res, Peparethum praesidium urbi mittit; unde adlatum erat, Attalum, ab Lemno classe transmissa, omnem circa urbem agrum depopulatum. Polyphantam cum modica manu in Boeotiam, Menippum item quemdam ex regiis ducibus cum mille peltastis (pelta cetrae haud dissimilis est) Chalcidem mittit. Additi quingenti Agrianum, ut omnes insulae partes tueri possent. Ipse Scotussam est profectus: eodemque ab Larissa Macedonum copias traduci jussit. Eo nunciatum est, concilium Aetolis Heracleam indictum, regemque Attalum, ad consultandum de summa belli, venturum. Hunc conventum ut turbaret subito adventu, magnis itineribus Heracleam duxit. Et concilio quidem dimisso jam venit: segetibus tamen, quae prope maturitatem erant, maxime in sinu Aenianum vastatis, Scotussam copias reducit. Ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde ut ad omnes hostium motus posset obcurrere, in

U. c. 545. a. C. 207. Phocidem atque Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, unde editi ignes adparerent. Ipse in Tisæo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: ut ignibus procul sublatis signum, ubi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator & Attalus rex a Peparetho Nicæam trajecerunt. Inde classem in Eubœam ad urbem Oreum transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripum petenti ad lævam prima urbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum ac Sulpicium convenit, ut Romani a mari, regii a terra obpugnarent.

Oreum capiunt Romani in Eubœa. VI. QUATRIDUO post, quam adpulsa classis est, urbem adgressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui a Philippo præpositus urbi erat, conloquiis absumtum est. Duas arces urbs habet, unam inminentem mari, altera urbis media est. Cuniculo inde via ad mare ducit, quam a mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis machinisque ad obpugnandam eam ex navibus expositis. Quum omnium

animos oculosque id certamen avertisset, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata est. Oppidani, pulsi inde in mediam urbem, ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ objicerent. Ita excluſi in medio cæduntur capiunturque. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit; nec fuga effuse petita, nec pertinaciter prœlio inito. Eos Plator, venia a Sulpicio inpetrata, in naves inpositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpicius, tam facili ad Oreum succesſu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit: ubi haudquaquam ad spem eventus respondit. Ex patenti utrimque coactum in anguſtias mare, speciem intuenti primo gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. Nam & venti ab utriusque terræ prœaltis montibus subiti ac procelloſi se dejiciunt, & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat: sed temere in modum venti, nunc huc, nunc illuc verso mari, velut monte prœcipiti devolutus torrens rapitur. Ita nec nocte, nec die quies navibus

U. c. 545. a. C. 207.

Chalcidem frustra tentat.

Euripus.

U. c. 545. a. C. 207. datur. Quum classem tam infesta statio accepit, tum & oppidum, alia parte clausum mari, alia ab terra egregie munitum, præsidioque valido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere susceptâ re, Romanus fecit, quod, circumspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incepto, classemque inde ad Cynum Locridis (emporium id est urbis Opuntiorum (*f*) mille passuum a mari sitæ) trajecit.

VII. PHILIPPUM & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude e specula elati: & inpari maritimis viribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem omissa. Ad Chalcidis auxilium, ubi signum accepit, inpigre est motus. Nam & ipsa Chalcis, quamquam ejusdem insulæ urbs est, tamen adeo arto interscinditur freto, ut ponte continenti jungatur, terraque aditum faciliorem, quam mari, habeat. Igitur Philippus, dejecto præsidio, fusisque Ætolis, qui saltum Thermopylarum insidebant, quum

Chalcidis situs.

(*f*) *Opuntiorum urbis* Gron. Crev.

ab Demetriade Scotuſſam, inde de tertia vigilia profectus, trepidos hoſtes Heracleam compuliſſet, ipſe uno die Phocidis Elatiam millia amplius ſexaginta contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur. Conceſſerat eam prædam regi Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat. Quum Romana claſſis eo ſe recepiſſet, Attalus, ignarus adventus Philippi, pecuniis a principibus exigendis terebat tempus. Adeoque inproviſa res fuit, ut, niſi Cretenſium quidam, forte pabulatum ab urbe longius progreſſi, agmen hoſtium procul conſpexiſſent, obprimi potuerit. Attalus inermis atque incompoſitus curſu effuſo (g) mare ac naves petit: & molientibus ab terra naves Philippus ſupervenit, tumultumque etiam ex terra nauticis præbuit. Inde Opuntem rediit, Deos hominesque accuſans, quod tantæ rei fortunam ex oculis prope raptam amiſiſſet. Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quod, quum trahere obſidionem in adventum ſuum potuiſſent, viſo ſtatim hoſte, prope in voluntariam deditionem conceſſiſſent. Compoſitis

U. c. 545. a. C. 207.

Opuntiorum urbs capta ab Attalo.

Attalus fere a Philippo obpreſſus.

(g) *effuſo* del. *Crev.*

U. c. 545. a. C. 207.

circa Opuntem rebus, Toronem est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. Inde, quum fama accidisset, Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omissis (*h*) rebus atque Ætolico bello, in Asiam trajecit. Et Sulpicius Æginam classem recepit, (*i*) unde initio veris profectus erat. Haud majore certamine, quam Opuntem Attalus ceperat, Philippus Toronem cepit. Incolebant urbem eam profugi ab Thebis Phthioticis. Urbe sua capta a Philippo, quum in fidem Ætolorum perfugissent, sedem eis Ætoli eam dederant, urbis vastatæ ac desertæ priore ejusdem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paullo ante dictum est, recepta profectus, Tritonon & Drymas, Doridis parva atque ignobilia oppida, cepit. Inde Elatiam, jussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumque legatis, venit. Ubi quum de finiendo Ætolico bello ageretur, (adfuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Ætolorumque) nuncius adfertur, Machanidam Olympiorum sollemne ludicrum parantes Eleos adgredi statuisse. Prævertendum id ratus,

Oppida a Philippo capta.

Machanidas repressus.

(h) add. *Romanis* Gron. Crev.

(i) *recipit* Gron. Crev.

ratus, legatis cum benigno responso dimissis, « se neque causam ejus belli fuisse, nec mo- » ram (si modo æqua & honestâ conditione » liceat) paci facturum? » cum expedito agmine profectus per Bœotiam, Megara, atque inde Corinthum descendit. Unde, commeatibus sumtis, Phliunta Pheneumque petit. Et jam, quum Heræam venisset, audito, Machanidam, fama adventus sui territum, refugisse Lacedæmonem, Ægium se ad concilium Achæorum recepit; simul classem Punicam, ut mari quoque aliquid posset, adcitam, ibi ratus se inventurum. Paucis ante diebus in Phoceas trajecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, quum ab Oreo profectum Attalum Romanosque audissent, veriti ne ad se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthii sinus) obprimerentur. *U. c. 545. a. C. 207.*

VIII. Philippus mœrebat quidem & angebatur, quum ad omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore obcurrisse, & rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio autem, dissimulans ægritudinem, elato animo disserui: testatus Deos hominesque, « se nullo loco, » nec tempore defuisse, quin, ubi hostium *Philippi oratio in concilio Achæorum.*

U. c. 547. a. C. 207.

» arma concrepuissent, eo, quanta maxima » posset celeritate, tenderet : sed vix rationem » iniri posse, utrum ab se audacius, an fu- » gacius ab hostibus geratur bellum. Sic ab » Opunte Attalum, sic Sulpicium a Chalcide, » sic eis ipsis diebus Machanidam e manibus » suis elapsum. Sed non semper felicem esse » fugam : nec pro difficili id bellum haben- » dum, in quo, si modo congressus cum » hostibus sis, viceris. Quod primum esset, » confessionem se hostium habere, nequaquam » pares esse sibi : brevi & victoriam haud » dubiam habiturum, nec meliore eventu eos » secum, quam spe, pugnaturos. » Læti re- gem socii audierunt. Reddidit inde Achæis Heræam & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suorum fuisse finium satis probabant, restituit. Inde, navibus ac- ceptis ab Achæis, (erant autem tres quadri- remes & biremes totidem) Anticyram traje- cit. Inde quinqueremibus septem, & lembis viginti amplius, quos, ut adjungeret Cartha- ginienſium classi, miserat in Corinthium si- num, profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt, exscensionem fecit. Haud fefellit Ætolos : nam, hominum quod

Classe in Ætoliam contendit.

aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ atque Apolloniæ fuit, in silvas montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequierant, sunt direpta & in naves compulsa. Cum his ceteraque præda, Nicia prætore Achæorum Ægium misso, quum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci jussit. Ipse, ab Cenchreis præter terram Atticam super Sunium navigans, inter medias prope hostium classes, Chalcidem pervenit. Inde, conlaudata fide ac virtute, quod neque timor, neque spes flexissent eorum animos; hortatusque in posterum, ut eadem constantia permanerent in societate, si suam, quam Oritanorum atque Opuntiorum, fortunam mallent; ab Chalcide Oreum navigat, principumque iis, qui fugere capta urbe, quam se Romanis tradere, maluerant, summa rerum & custodia urbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa, unde primo ad opem ferendam sociis profectus erat, trajecit. Cassandreæ deinde centum navium longarum carinis positis, contractaque ad effectum ejus operis multitudine fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore labo-

U. c. 545. a. C. 207.

U. c. 545. a. C. 207.

rantibus ſociis latum ab ſe auxilium, retro in regnum conceſſit, ut Dardanis bellum inferret.

In regnum redit.

IX. EXTREMO æſtatis ejus, qua hæc in Græcia geſta ſunt, quum Q. Fabius Maximi filius (*k*) legatus ab M. Livio conſule Romam ad ſenatum nunciaſſet, conſulem ſatis præſidii Galliæ provinciæ credere L. Porcium cum ſuis legionibus eſſe: decedere ſe inde, ac deduci exercitum conſularem poſſe; Patres non M. Livium tantum redire ad urbem, ſed collegam quoque ejus C. Claudium juſſerunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Livii exercitum reduci, (*l*) Neronis legiones Hannibali obpoſitas manere in provincia juſſerunt. Inter conſules ita per literas convenit, ut, quemadmodum uno animo rempublicam geſſiſſent, ita, quamquam ex diverſis regionibus convenirent, uno tempore ad urbem accederent. Prænesteſte, qui prior veniſſet, collegam ibi opperiri juſſus. Forte ita evenit, ut eodem die ambo Prænesteſte venirent. Inde præmiſſo edicto, ut triduo poſt frequens ſenatus ad ædem Bellonæ adeſſet, omni mul-

Ambo Coſſ. veniunt Romam.

(k) *Maximus pater* Gron, Crev.

(l) *deduci* Gron.

ritudine obviam effusa, ad urbem accessere. Non salutabant modo universi circumfusi, sed, contingere pro se quisque victrices dextras consulum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias agebant, quod eorum opera incolumis respublica esset. In senatu quum more omnium imperatorum, expositis rebus ab se gestis postulassent, « ut, pro republica fortiter feliciterque administrata, & Diis immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret; Se vero ea, quæ postularent, decernere, » Patres, « merito Deorum primum, dein, secundum Deos, consulum, » responderunt; & supplicatione amborum nomine, & triumpho utrique decreto, inter ipsos, ne, quum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita convenit: « ut, quoniam & in provincia M. Livii res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, ejus forte auspicium fuisset, & exercitus Livianus deductus Romam veniisset, Neronis deduci non potuisset de provincia, ut M. Livium, quadrigis urbem ineuntem, milites sequerentur; C. Claudius equo sine militibus inveheretur. » Ita consociatus triumphus, quum utrique, tum ma-

U. c. 545. a. C. 207.

Consulum triumphus.

V. c. 545. a. C. 207.

gis ei, qui, quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. « Illum equitem [aiebant] sex dierum spatio » transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die » cum Hasdrubale in Gallia signis conlatis » pugnasse, quo eum castra adversus sese in » Apulia posita habere Hannibal credidisset. » Ita unum consulem pro utraque parte Italiæ » adversus duos duces, duos imperatores, » hinc consilium suum, hinc corpus obpo» suisse. Nomen Neronis satis fuisse ad con» tinendum castris Hannibalem: Hasdrubalem » vero, qua alia re, quam adventu ejus, » obrutum atque exstinctum esse? Itaque iret » alter consul sublimis curru multijugis, si » vellet, equis. Uno equo per urbem verum « triumphum vehi: Neronemque, etiam si » pedes incedat, vel parta eo bello, vel spreta » eo triumpho gloria, memorabilem fore.» Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt. Pecuniam (*m*) in ærarium tulerunt sestertium tricies, octoginta millia æris. Militibus M. Livius quinquagenos senos asses divisit. Tantumdem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus,

(m) *Pecuniæ* Gron. Crev.

quum ad exercitum rediſſet. Notatum, eo die plura carmina militaribus jocis in C. Claudium, quam in conſulem ſuum, jactata: equites L. Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tuliſſe laudibus, hortatosque eſſe plebem, ut eos conſules in proximum annum crearent: adjeciſſe equitum prærogativæ auctoritatem conſules, poſtero die in concione, quam forti fidelique duorum præcipue legatorum opera uſi eſſent, commemorantes. U. c. 545. a. C. 207.

X. Quum comitiorum tempus adpeteret, & per dictatorem comitia haberi placuiſſet, C. Claudius conſul M. Livium collegam dictatorem dixit: Livius Q. Cæcilium magiſtrum equitum. A M. Livio dictatore creati conſules L. Veturius, Q. Cæcilius; is ipſe, qui tum erat magiſter equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Servilius, M. Cæcilius Metellus, Ti. Claudius Aſellus, Q. Mamilius Turinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator, magiſtratu abdicato, dimiſſoque exercitu, in Etruriam provinciam ex ſenatusconſulto eſt profectus ad quæſtiones habendas, qui Etruſcorum Umbrorumve (n) populi defectionis ab Romanis

(n) *Umbrorumque* Gron. Crev.

ad Hasdrubalem sub adventum ejus consilia agitassent, quique eum auxiliis, aut commeatu, aut ope aliqua juvissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeii semel toti instaurati ab ædilibus plebis, M. (o) Pomponio Mathone, & Q. Mamilio Turino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone & Q. Cæcilio Metello consulibus, Bruttii ambobus, ut cum Hannibale bellum gererent, provincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt: M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrinam, C. Servilius Siciliam, Ti. Claudius Sardiniam. Exercitus ita divisi: consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul; alteri, quem Q. Claudius prætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum: in Etruria duas volonum legiones a C. Terentio prætore M. Livius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. Et Q. Mamilio, ut, collegæ jurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius prætor præfuerat, obtineret, decretum est: jussusque populari agros Gallorum, qui ad

U. c. 546. a. C. 206.

L. Veturio, Q. Cæcilio Coss.

Provinciæ.

(o) *M'.* Gron. Crev.

Pœnos ſub adventum Haſdrubalis defeciſſent. C. Servilio cum Cannenſibus duabus legionibus, ſicut C. Mamilius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hoſtilius præfuerat, deportatus. Novam legionem, quam Ti. Claudius trajiceret ſecum, conſules conſcripſerunt. Q. Claudio, ut Tarentum, C. Hoſtilio Tubulo, ut Capuam provinciam haberet, prorogatum in annum imperium eſt. M. Valerius proconſul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, triginta navibus C. Servilio præbitis, cum cetera omni claſſe redire ad urbem juſſus. *U. c. 546. a. C. 206.*

XI. In civitate tanto diſcrimine belli ſollicita, quum omnium ſecundorum adverſorumque cauſſas in Deos verterent, multa prodigia nunciabantur; Tarracinæ Jovis ædem, Satrici Matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Jovis foribus ipſis duo perlapſi (*p*) angues. Ab Antio nunciatum eſt, cruentas ſpicas metentibus viſas eſſe. Cære porcus biceps, & agnus mas idemque femina natus erat. Et Albæ duo ſoles viſos referebant: & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano *Prodigia.*

(*p*) *prolapſi* Gron.

U. c. 546. a. C. 206. locutus, & ara Neptuni multo ſudore manaſſe in circo Flaminio dicebatur : & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactæ. Prodigia conſules hoſtiis majoribus procurare juſſi, & ſupplicationem unum diem habere. Ea ex ſenatusconſulto facta. Plus omnibus aut nunciatis peregre, aut viſis domi prodigiis, terruit animos hominum ignis in æde Veſtæ exſtinctus : cæſaque flagro eſt Veſtalis, cujus cuſtodia noctis ejus fuerat, juſſu P. (*q*) Licinii pontificis. Id quamquam, nihil portendentibus Deis, ceterum neglegentia humana acciderat, tamen & hoſtiis majoribus procurari, & ſupplicationem ad Veſtæ haberi placuit. Priuſquam proficiſcerentur conſules ad bellum, moniti ab ſenatu ſunt, « ut in agros reducendæ plebis curam habe» rent. Deum benignitate ſubmotum bellum » ab urbe Romana & Latio eſſe, & poſſe ſine » metu in agris habitari. Minime convenire, » Siciliæ, quam Italiæ, colendæ majorem » curam eſſe. » Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello abſumtis, & inopia ſervitiorum, & pecore direpto, villisque dirutis aut incenſis. Magna

Ignis in æde Veſtæ exſtinctus.

Plebis in agros reducendæ cura.

(q) *L.* Gron.

tamen pars auctoritate conſulum compulſa in agros remigravit. Moverant autem hujuſce rei mentionem Placentinorum & Cremonenſium legati, querentes, agrum ſuum ab adcolis Gallis incurſari ac vaſtari, magnamque partem colonorum ſuorum dilapſam eſſe, & infrequentes ſe urbes, agrum vaſtum ac deſertum habere. Mamilio prætori mandatum, ut colonias ab hoſte tueretur. Conſules ex ſenatusconſulto edixerunt, ut, qui cives Cremonenſes atque Placentini eſſent, ante certam diem in colonias reverterentur. Principio deinde veris & ipſi ad bellum profecti ſunt. Q. Cæcilius conſul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio prætore accepit, novisque militibus, quos ipſe conſcripſerat, ſupplevit. In Conſentinum agrum conſules exercitum duxerunt, paſſimque depopulati, quum agmen jam grave præda eſſet, in ſaltu anguſto a Bruttiis jaculatoribusque Numidis turbati ſunt; ita ut non præda, ſed armati quoque in periculo fuerint. Major tamen tumultus, quam pugna, fuit: & præmiſſa præda, incolumes & legiones in loca tuta evaſere. Inde in Lucanos profecti. Ea fine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit.

U. c. 546, a. C. 206.

Coſſ. in Bruttios eunt.

U. c. 546. a. C. 206.

XII. Cum Hannibale nihil eo anno rei gestum est. Nam neque ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico privatoque, neque lacessierunt quietum (r) Romani. Tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio, an mirabilior adversis, quam secundis rebus, fuerit. Quippe qui, quum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu non suo civili, sed mixto ex conluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis; alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii prope Dei essent; ita quodam uno vinculo copulaverit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversus ducem seditio exstiterit; quum & pecunia saepe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militesque commissa fuerant. Post Hasdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriae fuerat, deletum, cedendoque in angulum Bruttium cetera Italia concessum, cui non videatur mirabile, nul-

Luus Hannibalis.

(r) *quietem* Gron.

lum motum in castris factum? Nam ad cetera id quoque accesserat, ut ne alendi quidem exercitus, nisi ex Bruttio agro, spes esset; qui, ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem juventutis abstractam a cultu agrorum bellum occupaverat, & mos vitio etiam insitus genti per latrocinia militiam exercendi. Nec ab domo quidquam mittebatur, de Hispania retinenda sollicitis, tamquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eamdem fortunam, quadam longe disparem habebant: eamdem, quod prœlio victi Carthaginienses, duce amisso, in ultimam Hispaniæ oram usque ad Oceanum compulsi erant: disparem autem, quod Hispania, non quam Italia modo, sed quam ulla pars terrarum, bello reparando aptior erat, locorum hominumque ingeniis. Itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omnium, nostra demum ætate, ductu auspicioque Augusti Cæsaris, perdomita est. Ibi tum Hasdrubal Gisgonis, maximus clarissimusque eo bello secundum Barcinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adjuvante Magone Hamilcaris filio,

U. c. 546. a. C. 206.

Res Hispaniæ.

Hasdrubal cum Magone bellum instaurat.

U. c. 546. a. C. 206. delectibus per ulteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armavit. De equestribus copiis ferme inter auctores convenit : peditum septuaginta millia quidam adducta ad Silpiam urbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, consederunt.

Scipio auxilia a sociis contrahit. XIII. SCIPIO, quum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neque Romanis legionibus tantæ se parem fore multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia, neque in iis tamen tantum virium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri patruoque, magnum momentum facerent, præmisso Silano ad Colcham, (*s*) duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesque ab eo, quos se per hiemem conscripturum pollicitus erat, acciperet, ipse ab Tarracone profectus, protinus ab sociis, qui adcolunt viam, modica contrahendo auxilia, Castulonem pervenit. Eo adducta ab Silano auxilia, tria millia peditum & quingenti equites. Inde ad Bæculam urbem progressus omni exercitu

(*s*) *Colcam* Gron. Crev.

civium, sociorum, peditum equitumque quinque & quadraginta millibus. Castra ponentes eos Mago & Masiniſſa cum omni equitatu adgreſſi ſunt : turbaſſentque munientes, ni abditi poſt tumulum, obportune ad id poſitum, ab Scipione equites inproviſo in effuſos incurriſſent. Hi promtiſſimum quemque, & proxime vallum, atque in ipſos munitores primum invectum, vixdum prœlio inito, fuderunt : cum ceteris, qui ſub ſignis atque ordine agminis inceſſerant, longior & diu ambigua pugna fuit. Sed quum ab ſtationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere juſſi plures & integri feſſis ſubirent, magnumque jam agmen armatorum a caſtris in prœlium rueret, terga haud dubie vertunt Pœni Numidæque. Et primo turmatim abibant, nihil propter pavorem feſtinationemve confuſis ordinibus : dein, poſtquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque ſuſtineri inpetus poterat, nihil jam ordinum memores, paſſim, qua cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quamquam eo prœlio aliquantum & Romanis auctæ & deminuti hoſtibus animi erant; tamen numquam aliquot (t) inſequentes dies ab excur-

U. c. 546, a. C. 205.

(t) *per aliquot* Gron. Crev.

U. c. 546. a. C. 206.

sionibus equitum levisque armaturæ cessatum est.

XIV. Ubi satis tentatæ per hæc levia certamina vires sunt, prior Hasdrubal in aciem copias eduxit : deinde & Romani processere. Sed utraque acies pro vallo stetit instructa : & quum ab neutris pugna cœpta esset, jam die ad occasum inclinante, a Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum : prior semper Pœnus copias castris educebat : prior sessis stando signum receptui dabat. Ab neutra parte procursum, telumve missum, aut vox ulla orta. Mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses mixti Afris, cornua socii tenebant : erant autem utrimque Hispani pro cornibus. Ante Punicam aciem elephanti castellorum procul speciem præbebant. Jam hoc in utrisque castris sermonis erat, ita, ut instructi stetissent, pugnaturos : medias acies Romanum Pœnumque, quos inter belli causa esset, pari robore animorum armorumque concursuros. Scipio ubi hæc obstinate credita animadvertit, omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutavit. Tesseram vesperi per castra dedit, ut ante

Pro vallo ostentatæ utrimque acies.

lucem

lucem viri equique curati & pransi essent : armatus eques frenatos instratosque teneret equos. Vixdum satis certa luce, equitatum omnem cum levi armatura in stationes Punicas inmisit : inde confestim ipse cum gravi agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorum hostiumque, Romano milite cornibus firmatis, sociis in mediam aciem acceptis. Hasdrubal, clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumque ante vallum & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosque hostium campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit. Ipse cum peditum agmine castris egreditur : nec ex ordine solito quidquam acie instruenda mutat. Equitum jam diu anceps pugna erat : nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod prope in vicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. Sed ubi jam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato, Scipio, patefactisque ordinibus, equitatum omnem levemque armaturam, in medium acceptam divisamque in partes duas, in subsidiis post cornua locat. Inde, ubi incipiendæ jam pugnæ tempus

U. c. 546. a. C. 206.

Hostes adgreditur Scipio.

U. c. 546. a. C. 206. erat, Hiſpanos (ea media acies fuit) preſſo gradu incedere jubet. Ipſe e dextro cornu (ibi namque præerat) nuncium ad Silanum & Marcium mittit, ut cornu extenderent in ſiniſtra parte, quemadmodum ſe tendentem a dextra (*u*) vidiſſent: & cum expeditis peditum equitumque prius pugnam conſererent cum hoſte, quam coïre inter ſe mediæ acies poſſent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hoſtem ducebant, ſequentibus in obliquum aliis. Sinus in medio erat, qua ſegnius Hiſpanorum ſigna incedebant. Et jam conflixerant cornua, quum, quod roboris in acie hoſtium erat, Pœni veterani Afrique nondum ad teli conjectum veniſſent, neque in cornua, ut adjuvarent pugnantes, diſcurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex adverſo hoſti. Cornua ancipiti prœlio urguebantur: eques, levisque armatura, velites, (*v*) circumductis alis in latera incurrebant; cohortes a fronte urguebant, ut abrumperent cornua a cetera acie.

Prælium initur.

(u) Crev. legi jubet *in ſiniſtram partem* & *ad dextram.*

(v) & *velites* Gron. Crev.

XV. Et quum (x) ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba Baliarium tironumque Hiſpanorum Romano Latinoque militi objecta erat, &, procedente jam die, vires etiam deficere Haſdrubalis exercitum cœperant, obpreſſos matutino tumultu coactosque, priuſquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id ſedulo diem extraxerat Scipio, ut ſera pugna eſſet. Nam ab ſeptima demum hora peditum ſigna cornibus incurrerunt. Ad medias acies aliquanto ſerius pervenit pugna: ita ut prius æſtus a meridiano ſole, laborque ſtandi ſub armis, & ſimul fames ſitisque corpora adficerent (y), quam manus cum hoſte conſererent. Itaque ſteterunt ſcutis inniſi. Nam ſuper cetera elephanti etiam, tumultuoſo genere pugnæ equitum velitumque & levis armaturæ conſternati, e cornibus in mediam aciem ſeſe intulerant. Feſſi igitur corporibus animisque retulere pedem, ordines tamen ſervantes, haud ſecus, quam ſi imperio ducis cederent integra acies. Sed quum eo ipſo acrius, ubi inclinatam ſenſere rem, victores ſe undique

U. c. 546. a. C. 206.

Vincuntur Pœni.

(x) *tum* Gron.

(y) *afficeret* Gron. Crev.

V. c. 546. a. C. 206.

inveherent, nec facile inpetus ſuſtineri poſſet; quamquam retinebat, obſiſtebatque cedentibus Haſdrubal, « ab tergo eſſe colles » tutumque receptum, ſi modice ſe reciperent,» clamitans, tamen, vincente verecundiam metu, (quum proximus quiſque hoſtem cederet) terga extemplo data, atque in fugam ſeſe omnes effuderunt. Ac primo conſiſtere ſigna in radicibus collium, ac revocare in ordines militem cœperant; cunctantibus in adverſum collem erigere aciem Romanis.

Et in caſtra compelluntur.

Inde (z) ut inferri inpigre ſigna viderunt, integrata fuga, in caſtra pavidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepiſſetque tanto inpetu caſtra, ni ſe ex vehementi ſole, qualis inter graves imbre nubes effulget, tanta vis aquæ dejeciſſet, ut vix in caſtra ſua receperint ſe victores; quoſdam etiam religio ceperit ulterius quidquam eo die conandi. Carthaginienſes, quamquam feſſos labore ac vulneribus nox imberque ad neceſſariam quietem vocabat, tamen, quia metus & periculum ceſſandi non dabat tempus, prima luce obpugnaturis hoſtibus caſtra, ſaxis undique circa ex propinquis vallibus congeſtis

(z) *dſinde* Gron. Crev.

augent vallum, munimento sese, quando in armis parum præsidii foret, defensuri. Sed transitio sociorum, fuga ut tutior mora videretur, fecit. Principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. Is cum magna popularium manu transfugit. Inde duo munita oppida cum præsidiis tradita a præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Hasdrubal castra movet. *U. c. 546. a. C. 206.*

XVI. Scipio, ut prima luce, qui in stationibus erant, retulerunt, profectos hostes, præmisso equitatu signa ferri jubet: adeoque citato agmine ducti sunt, ut, si via recta vestigia sequentes issent, haud dubie adsecuturi fuerint. Ducibus est creditum, brevius aliud esse iter ad Bætim fluvium, ut transeuntes adgrederentur. Hasdrubal, clauso transitu fluminis, ad Oceanum flectit. Et jam inde fugientium modo effusi abibant; idque ab legionibus Romanis aliquantum intervalli fecit. Eques levisque armatura, nunc ab tergo, nunc ab lateribus obcurrendo, fatigabat morabaturque: sed quum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus auxiliisque peditum prœlia *Sequitur eos Scipio.*

V. c. 546. a. C. 206.

Et adſecutus cædit.

conſerent, ſupervenerunt legiones. Inde non jam pugna, ſed trucidatio velut pecorum fieri; donec ipſe dux fugæ auctor in proximos colles cum ſex millibus ferme ſemiermium evaſit: ceteri cæſi captique. Caſtra tumultuaria raptim Pœni tumulo editiſſimo communierunt: atque inde, cum hoſtis nequidquam ſubire iniquo adſcenſu conatus eſſet, haud difficulter ſeſe tutati ſunt. Sed obſidio in loco nudo atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. Itaque tranſitiones ad hoſtem

Haſdrubal Gades fugit.

(*a*) fiebant. Poſtremo dux ipſe, navibus acceptis, (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu, Gades perfugit. Scipio, fuga ducis hoſtium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Silano ad caſtrorum obſidionem. Ipſe cum ceteris copiis, ſeptuageſimis caſtris, protinus cauſſis regulorum civitatiumque cognoſcendis, ut præmia ad veram meritorum æſtimationem tribui poſſent,

Scipio Tarraconem redit. Maſiniſſa conciliatur Romanis.

Tarraconem rediit. Poſt profectionem ejus Maſiniſſa, cum Silano clam congreſſus, ut ad nova conſilia gentem quoque ſuam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam trajecit; non tam evidenti eo tem-

(a) *hoſtes* Gron.

pore subitæ mutationis causſa, quam documento post id tempus constantissimæ ad ultimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causſa feciſſe. Mago inde, remissis ab Hasdrubale navibus, Gades petit. Ceteri, deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga, dissipati per proximas civitates sunt: nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maxime modo, ductu atque auspicio P. Scipionis, pulsi Hispania Carthaginienses sunt; tertiodecimo anno, post bellum initum; quinto, quam P. Scipio provinciam & exercitum accepit. Haud multo post Silanus, debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem rediit. *U. c. 546. a. C. 206.*

Pulsi Hispania Pœni.

XVII. L. Scipio cum multis nobilibus captivis nuncius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et quum ceteri lætitia gloriaque ingenti eam rem vulgo ferrent, unus, qui gesſerat, inexplebilis virtutis veræque laudis, parvum instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepiſſet, receptas Hispanias ducebat. Jam Africam magnamque Carthaginem, & in suum decus nomenque velut consummatam ejus belli gloriam spectabat. Itaque, præmoliendas sibi (*b*) ratus jam res

Scipio Africam & Carthaginem spectat.

(*b*) *ibi* Gron. Crev.

U. c. 546. a. C. 206.

Syphacem sibi conciliare statuit.

conciliandosque regum gentiumque animos; Syphacem primum regem statuit tentare. Masæsylorum is rex erat. Masæsyli, gens adfinis Mauris, in regionem Hispaniæ, maxime qua sita Nova Carthago est, spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat, quod haud gravius ei sanctiusque, quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum prosperæ ubique Romanus, Pœnis in Italia adversæ, in Hispania nullæ jam erant, amicitiam se Romanorum accipere adnuit. Firmandæ ejus fidem nec dare, nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Lælius, in id modo fide ab rege accepta, tutum adventum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax adfectanti res Africæ erat, opulentissimus ejus terræ rex, bello jam expertus ipsos Carthaginienses, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur, L. Marcio Tarracone, M. Silano Carthagine Nova, quo pedibus ab Tarracone

itineribus magnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relictis, ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni adjuvante vento, in Africam trajecit. Forte ita incidit, ut eo ipso tempore Hasdrubal pulsus Hispania, septem triremibus portum invectus, anchoris positis terræ adplicaret naves; quum conspectæ duæ quinqueremes, haud cuiquam dubio, quin hostium essent, obprimique a pluribus, priusquam portum intrarent, possent, nihil aliud, quam tumultum ac trepidationem simul militum ac nautarum, nequidquam armaque & naves expedientium, fecerunt. Percussa enim ex alto vela paullo acriori vento prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pœni anchoras molirentur: nec ultra tumultum ciere quisquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Hasdrubal, mox Scipio & Lælius egressi, ad regem pergunt.

U. c. 546. a. C. 206.

In Africam trajicit.

XVIII. Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) visum, duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorum uno die suam pacem amicitiamque petentes venisse. Utrumque in hospitium invitat; &, quoniam fors

Hasdrubal & Scipio eodem tecto recipiuntur.

V. c. 546. a. C. 206. eos sub uno tecto esse, atque ad eosdem penates, voluisset: contrahere ad conloquium dirimendarum simultatium caussa est conatus; Scipione abnuente, aut privatim sibi ullum cum Pœno odium esse, quod conloquendo finiret, aut de republica se cum hoste agere quidquam injussu senatus posse. Illud magno opere tendente rege, ne alter hospitum exclusus mensa videretur, ut in animum induceret ad easdem venire epulas, haud abnuit. Cœnatumque simul apud regem est: & eodem etiam lecto Scipio atque Hasdrubal (quia ita cordi erat regi) adcubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenii dexteritas, ut non Syphacem modo, barbarum insuetumque moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum, facunde adloquendo sibi conciliaret (*c*), «mirabilioremque sibi eum virum (*d*) congresso »coram visum præ se ferebat, quam bello »rebus gestis. Nec dubitare, quin Syphax »regnumque ejus jam in Romanorum essent »(*e*) potestate. Eam artem illi viro ad con-

Scipionis comitas & dexteritas.

Hasdrubalis de eo judicium.

(c) *conciliarit* Gron. Crev.

(d) *virum* del. *Gron. Crev.*

(e) *esset* Gron. Crev.

» ciliandos animos esse. Itaque non, quo *U. c. 548. a. C. 206.*
» modo Hispaniæ amissæ sint, quærendum
» magis Carthaginiensibus esse, quam, quo
» modo Africam retineant, cogitandum. Non
» peregrinabundum, neque circa amœnas oras
» vagantem tantum ducem Romanum, relicta
» provincia novæ ditionis, relictis exercitibus, duabus navibus in Africam trajecisse
» sese (*f*) in hostilem terram, regiam (*g*) in fidem inexpertam: sed potiundæ Africæ spem
» adfectantem. Hoc eum jam pridem volutare
» in animo, hoc palam fremere, quod non,
» quemadmodum Hannibal in Italia, sic Sci-
» pio in Africa bellum gereret. » Scipio, fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubiisque & plerumque sævis in alto jactatus ventis, die quarto Novæ Carthaginis portum tenuit. *Redit in Hispaniam.*

XIX. Hispaniæ sicut a bello Punico quietæ erant, ita quasdam civitates, propter conscientiam culpæ, metu magis, quam fide, quietas esse adparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & nova Illiturgi & Castulo erant. Castulo, quum prosperis rebus

(f) *trajecisse & commisisse sese* Gron. Crev.

(g) *in potestatem regiam* Gron. Crev.

V. c. 546. a. C. 206.

socii fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisque, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo adventu, quum dubiæ Hispaniæ essent, merito magis, quam utiliter, sævitum foret. Tunc, jam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur venisse, adcitum ab Tarracone L. Marcium cum tertia parte copiarum ad Castulonem obpugnandum mittit: ipse cum cetero exercitu quintis ferme ad Illiturgin castris pervenit. Clausæ erant portæ, omniaque instructa & parata ad obpugnationem arcendam: adeo conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc & hortari (*h*) milites Scipio orsus est. « Ipsos claudendis portis (*i*) indicasse Hispa- » nos, quid, ut timerent, meriti essent. Ita- » que multo infestioribus animis cum iis, » quam cum Carthaginiensibus, bellum ge- » rendum esse. Quippe cum illis prope sine » ira de imperio & gloria certari; ab his (*k*)

Illiturgin obpugnat.

(h) *& hortari* l. *exhortari* Gron.

(i) *claudendo portas* Gron.

(k) *iis* Gron.

» perfidiæ & crudelitatis & ſceleris pœnas *U. c. 546*
» expetendas eſſe. Veniſſe tempus, quo & *a. C. 206.*
» nefandam commilitonum necem, & in ſe
» met ipſos, ſi eodem fuga delati forent, in-
» ſtructam fraudem ulciſcerentur : & in om-
» ne tempus gravi documento ſancirent, ne
» quis umquam Romanum civem militemve
» in ulla fortuna obportunum injuriæ duce-
» ret. » Ab hac cohortatione ducis incitati, ſcalas electis per manipulos viris dividunt : partitoque exercitu, ita ut parti alteri Lælius præeſſet legatus, duobus ſimul locis ancipiti terrore urbem adgrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, ſed ſuus ipſorum ex conſcientia culpæ metus ad defendendam inpigre urbem hortatur. Et meminerant, & admonebant alii (*l*) alios, « ſuppli-
» cium ex ſe, non victoriam, peti. Ubi quiſ-
» que mortem obpeteret, id referre ; utrum
» in pugna & in acie, ubi Mars communis
» & victum ſæpe erigeret, & adfligeret victo-
» rem ; an poſtmodo, cremata & diruta urbe,
» ante ora captarum conjugum liberorumque,
» inter verbera & vincula, omnia fœda atque
» indigna paſſi, exſpirarent. » Igitur non

(1) *alii* del. *Crev.*

V. c. 546. a. C. 206.

militaris modo ætas, aut viri tantum, sed feminæ puerique supra animi corporisque vires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. Non libertas solum agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit; sed ultima omnium supplicia, & fœda mors ob oculos erat. Accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus, ab unius oppidi juventute sæpe repulsus a muris, haud satis decoro prœlio trepidaret (*m*). Id ubi vidit Scipio, veritus, ne vanis conatibus suorum, & (*n*) hostibus crescceret animus, & segnior miles fieret, sibimet conandum ac partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignavia militum, ferri scalas jubet: se ipsum, si ceteri cunctentur, escensurum minatur. Jam subierat haud mediocri periculo mœnia, quum clamor undique ab sollicitis vicem imperatoris militibus sublatus, scalæque multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius instat. Tum victa

Oppidani acriter resistunt.

(m) *trepidarit* Gron. Crev.

(n) & del. *Gron.*

oppidanorum vis, dejectisque propugnatoribus occupantur muri. Arx etiam ab ea parte, qua inexpugnabilis videbatur, inter tumultum capta est. *U. c. 546. a. C. 206.* *Urbs cum arce capitur.*

XX. Transfugæ Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, unde periculum videbatur, versis, & Romanis subeuntibus, qua adire poterant, conspexerunt editissimam urbis partem, quia rupe prælta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defensoribus vacuam. Levium corporum homines, & multa excitatione pernicium, clavos secum ferreos portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. Sicubi nimis arduum & leve saxum obcurrebat, clavos per modica intervalla figentes, quum velut gradus fecissent, primi insequentes extrahentes manu, postremi sublevantes eos, qui præirent, in summum evadunt. Inde decurrunt cum clamore in urbem jam captam ab Romanis. Tum vero adparuit, ab ira & ab odio urbem obpugnatam esse. Nemo capiendi vivos, nemo, patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. Trucidant inermes juxta atque armatos, feminas pariter ac viros: usque ad infantium *Oppidani ad internecionem delentur.*

U. c. 546. a. C. 206.

cædem ira crudelis pervenit. Ignem deinde tectis injiciunt, ac diruunt, quæ incendio

Urbs incenditur.

absumi nequeunt : adeo vestigia quoque urbis exstinguere, ac delere memoriam hostium sedis, cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit : quam urbem non Hispani modo convenæ, sed Punici etiam exercitus ex (*o*) dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur. Sed adventum Scipionis prævenerat fama cladis Illiturgitanorum, terrorque inde ac desperatio invaserat; & in diversis cassis, quum sibi quisque consultum sine alterius respectu vellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propa-

Castulonem deditione recipit Scipio.

lam deditionis auctor. Himilco Punicis auxiliaribus præerat : quos urbemque, clam fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victoria fuit. Nec tantumdem noxæ admissum erat, & aliquentum iræ lenierat voluntaria deditio.

XXI. Marcius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant, sub jus ditionemque redigendos missus. Scipio Carthaginem, ad

Gladiatorium spectaculum edit.

vota solvenda Diis, munusque gladiatorium, quod mortis caussa patris patruique paraverat,

(*o*) e Gron. Crev. eden-

edendum, rediit. Gladiatorium ſpectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſervorum, quive (*p*) venalem ſanguinem habent. Voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. Nam alii miſſi ab regulis ſunt ad ſpecimen inſitæ genti virtutis oſtendendum: alii ipſi profeſſi, ſe pugnaturos in gratiam ducis: alios æmulatio & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit. Quidam, quas diſceptando controverſias finire nequiverant (*q*), aut noluerant, pacto inter ſe, ut victorem res ſequeretur, ferro decreverunt. Neque obſcuri generis homines, ſed clari inluſtresque, Corbis & Orſua patrueles fratres, de principatu civitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro ſe certaturos profeſſi ſunt. Corbis major erat ætate. Orſuæ pater princeps proxime fuerat, a fratre majore poſt mortem ejus principatu accepto. Quum verbis diſceptare Scipio vellet, ac ſedare iras; negatum id ambo dicere communibus cognatis, nec alium Deorum hominumve, quam Martem, ſe judicem habituros eſſe.

U. c. 546. a. C. 206.

Clari etiam homines certant.

(p) *ſervorum delectu ac liberorum, qui* Gron.

(q) *nequierant* Gron. Crev.

U. c. 546. a. C. 206. Robore major, minor flore ætatis ferox; mortem in certamine, quam ut alter alterius imperio subjiceretur, præoptantes, quum dirimi ab tanta rabie nequirent (*r*), insigne spectaculum exercitui præbuere documentumque, quantum cupiditas imperii malum inter mortales esset. Major usu armorum & astu facile stolidas vires minoris superavit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & provinciali & castrensi adparatu.

XXII. Res interim nihilominus ab legatis gerebantur. Marcius, superato Bæte amni, quem incolæ Certim adpellant, duas opulentas civitates sine certamine in deditionem accipit. *Marcius Astapam obpugnat.* Astapa urbs erat, Carthaginiensium semper partis: neque id tam dignum ira erat, quam quod, extra necessitates belli, præcipuum in Romanos gerebant odium: nec urbem aut situ aut munimento tutam habebant, quæ ferociores iis animos faceret: sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent, inpulerant, & vagos

(*r*) *quod ab tanta rabie dirimi nequirent* Gron. *quum ab* &c. Crev.

milites Romanos lixasque & mercatores exciperent. Magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines, positis insidiis circumventum, iniquo loco interfecerunt. Ad hanc urbem obpugnandam quum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur, nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum conscisc unt. Locum in foro destinant, quo pretiosissima rerum suarum congererent. Super eum cumulum conjuges ac liberos considere quum jussissent, ligna circa exstruunt, fascesque virgultorum conjiciunt. Quinquaginta deinde armatis juvenibus præcipiunt, « ut, donec incertus even» tus pugnæ esset, præsidium eo loco for» tunarum suarum corporumque, quæ cariora » fortunis essent, servarent. Si rem inclinatam » viderent, atque in eo jam esse, ut urbs » caperetur; scirent omnes, quos euntes in » prœlium cernerent, mortem in ipsa pugna » obituros. Illos se per Deos superos infe» rosque orare, ut memores libertatis, quæ » illo die aut morte honesta aut servitute » infami finienda esset, nihil relinquerent, in

U. c. 546. a. C. 206.

Astapensium furor.

U. c. 546. a. C. 206.

» quod sævire iratus hostis posset. Ferrum » ignemque in manibus esse. Amicæ ac fide- » les potius ea, quæ peritura essent, absume- » rent manus, quam insultarent superbo lu- » dibrio hostes. » His adhortationibus exse- cratio dira adjecta, si quem a proposito spes mollitiave animi flexisset. Inde concitato agmine patentibus portis ingenti tumultu erumpunt. Neque erat ulla satis firma statio obposita; quia nihil minus, quam ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat. Perpaucæ equitum turmæ, levisque armatura repente e castris ad id ipsum emissa obcurrit. Acrior inpetu atque animis, quam compositior ullo ordine (*s*), pugna fuit. Itaque pulsus eques, qui primus hosti se obtulerat, terrorem intulit levi armaturæ. Pugnatumque sub ipso vallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoque trepidatum parumper circa signa est, quum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent. Dein vetus miles, adversus temerarios inpetus pertinax, cæde primorum insequentes subpressit. Conatus paullo post ultro (*t*) inferre pedem, ut

Ad unum occidun- tur.

(*s*) *ordine ullo* Gron. Crev.

(*t*) *ultra* Gron. Crev.

neminem cedere, atque obstinatos mori in vestigio quemque suo vidit; patefacta acie (quod ut facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat) cornua hostium amplexus, in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. *U. c. 546. a. C. 206.*

XXIII. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium, jure belli in armatos repugnantesque edebantur. Fœdior alia in urbe trucidatio erat, quum turbam feminarum puerorumque inbellem inermemque cives sui cæderent, & in succensum rogum semianima pleraque injicerent corpora, rivique sanguinis flammam orientem restinguerent: postremo ipsi, cæde miseranda suorum fatigati, cum armis medio se incendio injecerunt. Jam cædi perpetratæ victores Romani supervenerunt. Ac primo conspectu tam fœde rei mirabundi parumper obstupuerunt. Dein quum aurum argentumque, cumulo rerum aliarum interfulgens, aviditate ingenii humani, rapere ex igne vellent, conrepti alii flamma sunt, alii ambusti adflatu vaporis, quum receptus primis, urguente ingenti turba, non esset. Ita Astapa, sine præda militum, ferro ignique absumta *Fœdior alia in urbe trucidatio.*

U. c. 546. a. C. 206

eſt. Marcius ceteris ejus regionis metu in deditionem acceptis, victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipſos dies perfugæ a Gadibus venerunt, pollicentes, urbem Punicumque præſidium, quod in ea urbe eſſet, & imperatorem præſidii cum claſſe prodituros eſſe. Mago ibi ex fuga ſubſtiterat, navibusque in Oceano conlectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum ex Africa ora, & ex proximis Hiſpaniæ locis per Hannonem præfectum coëgerat. Fide accepta dataque perfugis, & Marcius eo cum expeditis cohortibus, & Lælius cum ſeptem triremibus, quinqueremi una, eſt miſſus, ut terra marique communi conſilio rem gererent.

Gaditani perfugæ.

Scipionis morbus.

XXIV. Scipio ipſe gravi morbo inplicitus, graviore tamen fama, quum ad id quiſque, quod audierat, (inſita hominum libidine alendi de induſtria rumores) adjiceret aliquid, provinciam omnem ac maxime longinqua ejus turbavit: adparuitque, quantam excitatura molem vera fuiſſet clades, quum vanus rumor tantas procellas exciviſſet. Non ſocii in fide, non exercitus in officio manſit. Mandonius & Indibilis, quibus (quia regnum

sibi Hispaniæ, pulsis inde Carthaginiensibus, destinarant animis) nihil pro spe contigerat, concitatis popularibus (Lacetani autem erant) & juventute Celtiberorum excita, agrum Suessetanum Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Civilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant; præsidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt, inpositum. Motæ autem eorum mentes sunt non tum primum, quum de vita imperatoris dubii rumores adlati sunt; sed jam ante, licentia ex diutino, ut fit, otio conlecta, & nonnihil, quod in hostico laxius rapto suetis vivere, artiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti serebantur, « si » bellum in provincia esset, quid sese inter » pacatos facere? si debellatum jam & con» fecta provincia esset, cur in Italiam non » revehi? » Flagitatum quoque stipendium procacius, quam ex more & modestia militari erat: & ab custodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos jacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: postremo interdiu ac propalam sine commeatu ab signis abibant. Omnia libidine ac licentia

U. c. 546. a. C. 206.

Seditio exercitus ad Sucronem.

U. c. 546. a. C. 206. militum, nihil instituto ac disciplina militiæ, aut imperio eorum, qui præerant, gerebatur. Forma tamen Romanorum castrorum constabat una ea spe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & jura reddere in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias in ordinem ibant: &, ut vim imperii abstulerant, ita speciem dicto parentium, ultro sibi imperantes, servabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atque inprobare tribunos ea, quæ fierent, & conari obviam ire, & propalam abnuere, furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principiis, ac post paullo e castris tribunis, ad principes seditionis, gregarios milites, C. Albium Calenum & C. Atrium Umbrum, delatum omnium consensu imperium est. Qui, nequaquam tribuniciis contenti ornamentis, insignia etiam summi imperii, fasces securesque, adtrectare ausi: neque venit in mentem, suis tergis suisque cervicibus virgas illas securesque inminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita occæcabat animos; sub cujus vulgatam mox famam

non dubitabant totam Hiſpaniam arſuram bello : in eo tumultu & ſociis pecunias imperari, & diripi propinquas urbes poſſe: &, turbatis rebus, quum omnia omnes auderent, minus inſignia fore, quæ ipſi feciſſent. *U. c. 546. a. C. 206.*

XXV. Quum alios ſubinde recentes nuncios, non mortis modo, ſed etiam funeris, exſpectarent, neque ſuperveniret quiſquam, evaneſceretque temere ortus rumor; tum primi auctores requiri cœpti. Et, ſubtrahente ſe quoque, ut credidiſſe potius temere, quam finxiſſe, rem talem videri poſſet, deſtituti duces jam ſua ipſi inſignia, & pro vana imagine imperii, quod gererent, veram juſtamque mox in ſe verſuram poteſtatem horrebant. Stupente ita ſeditione (*u*), quum vivere primo, mox etiam valere Scipionem, certi auctores adferrent, tribuni militum ſeptem ab ipſo Scipione miſſi ſunt (*v*). Ad quorum primum adventum exaſperati animi; mox, ipſis placido ſermone permulcentibus notos, cum quibus congreſſi erant, leniti ſunt. Circumeuntes enim tentoria primo, deinde in principiis prætorioque, ubi ſermo- *Tribuni militum a Scipione ad ſeditiosos miſſi.*

(u) *ſtupenti ita ſeditioni* Gron. Crev.

(v) *ſupevenerunt* Gron. Crev.

U. c. 546. a. C. 206. nes inter se ferentium circulos vidissent, adloquebantur, percunctantes magis, quæ causa iræ consternationisque subitæ foret, quam factum accusantes. Vulgo « stipendium » non datum ad diem jactabatur : &, quum » eodem tempore, quo scelus Illiturgitano- » rum exstitisset, post duorum imperatorum » duorumque exercituum stragem, sua virtute » defensum nomen Romanum ac retenta pro- » vincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ » meritam habere; suis recte factis gratiam, qui » exsolvat, non esse. Talia querentes æqua » orare, seque ea relaturos ad imperatorem, » respondebant. « Lætari, quod nihil tristius, » nec insanabilius esset : & P. Scipionem » Deum benignitate, & rempublicam esse » gratiæ referendæ. » Scipionem bellis adsue- tum, ad seditionum procellas rudem, solli- citum habebat res, ne aut exercitus pec- cando, aut ipse puniendo, modum excederet. In præsentia, ut cœpisset, leniter agi pla- cuit, &, missis circa stipendiarias civitates exactoribus (x), stipendii spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum convenirent Carthagi-

Permul- cent eos placido sermone.

(x) *missi - - exactores* Gron. Crev.

nem seu carptim partes, seu universi mallent. Tranquillam seditionem, jam per se languescentem, repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. Redierant enim in fines, omisso incepto, Mandonius & Indibilis, postquam vivere Scipionem adlatum est : nec jam erat aut civis, aut externus, cum quo furorem suum consociarent. Omnia circumspectantes consilia nihil reliqui habebant, præter non tutissimum a malis consiliis receptum, ut imperatoris vel justæ iræ, vel non desperandæ clementiæ sese committerent. Etiam hostibus eum ignovisse, cum quibus ferro dimicasset. Suam seditionem sine vulnere, sine sanguine fuisse : nec ipsam atrocem, nec atroci pœna dignam : ut ingenia humana sunt ad suam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæne cohortes, an universi, ad stipendium petendum irent. Inclinavit sententia, quod tutius censebant, universos ire. *U. c. 546. a. C. 206.*

Seditiosi jubentur venire Carthaginem.

XXVI. Per eosdem dies, quibus hæc illi consultabant, consilium de iis Carthagini erat certabaturque (y) sententiis, utrum in auctores tantum seditionis (erant autem hi numero

(y) *certabantque* Gron. Crev.

U. c. 546. a. C. 206.

haud plus, quam quinque & triginta) animadverteretur, an plurium ſupplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis, quam ſeditio, eſſet. Vicit ſententia lenior, ut, unde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret : ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe. Conſilio dimiſſo, ut id actum videretur, expeditio adverſus Mandonium Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare jubentur. Tribunis ſeptem, qui & antea Sucronem ad leniendam ſeditionem ierant, obviam exercitui miſſis, quina nomina principum ſeditionis edita ſunt; ut eos, per idoneos homines benigno vultu ac ſermone in hoſpitium invitatos ſopitosque vino, vincirent. Haud procul jam Carthagine aberant, quum ex obviis auditum, poſtero die omnem exercitum cum M. Silano in Lacetanos proficiſci, non metu modo omni, qui tacitus inſidebat animis, liberavit eos, ſed lætitiam ingentem fecit : quod magis habituri ſolum imperatorem, quam ipſi futuri in poteſtate ejus eſſent. Sub occaſum ſolis urbem ingreſſi ſunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti ſermonibus de induſtria compoſitis,

Expeditio in Lacetanos exercitus.

« lætum oportunumque adventum eorum » imperatori esse, quod sub ipsam profectio- » nem alterius exercitus venissent, » corpora curant. A tribunis sine ullo tumultu auctores seditionis, per idoneos homines perducti in hospitia comprehensi ac vincti sunt. Vigilia quarta inpedimenta exercitus, cujus simulabatur iter, proficisci cœpere. Sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen, custodesque circa omnes portas missi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem, qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri subclamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal escendit, & reducti armati a portis inermi se concioni ab tergo circumfuderunt. Tum omnis ferocia concidit, &, ut postea fatebantur, nihil æque eos terruit, quam præter spem robur & color imperatoris, quem adfectum visuros crediderant, vultusque, qualem ne in acie quidem aiebant meminisse. Sedit tacitus paullisper, donec nunciatum est, deductos in forum auctores seditionis, & parata jam omnia esse.

U. c. 546. a. C. 206.

Comprehenduntur seditionis auctores.

XXVII. Tum, silentio per præconem facto, ita cœpit : « Numquam mihi defuturam ora-

U. c. 546. a. C. 206.

Oratio Scipionis ad Seditiosos.

» tionem, qua exercitum meum adloquerer,
» credidi. Non quo verba umquam potius,
» quam res, exercuerim; sed quia prope a
» pueritia in castris habitus, adsueram mili-
» taribus ingeniis. Ad vos quemadmodum
» loquar, nec consilium, nec oratio suppe-
» ditat: quos ne quo nomine quidem adpel-
» lare debeam, scio. Cives? qui a patria
» vestra desciistis: an milites? qui imperium
» auspiciumque abnuistis, sacramenti religio-
» nem rupistis. Hostes? corpora, ora, vesti-
» tum, habitum civium agnosco: facta, dicta,
» consilia, animos hostium video. Quid
» enim vos, nisi quod Ilergetes & Lacetani,
» aut optastis aliud, aut speraslis? Et illi
» tamen Mandonium atque Indibilem, regiæ
» nobilitatis viros duces furoris secuti sunt:
» vos auspicium & imperium ad Umbrum
» Atrium & Calenum Albium detulistis. Ne-
» gate, vos id omnes feciisse, aut factum
» voluisse, milites: paucorum eum furorem
» atque amentiam esse, libenter credam ne-
» gantibus; nec enim ea sunt commissa, quæ
» vulgata in omnem exercitum sine piaculis
» ingentibus expiari possint. Invitus ea, tam-
» quam vulnera, adtingo; sed nisi tacta tracta-

» taque ſanari non poſſunt. Equidem, pulſis *U. c. 546. a. C. 206.*
» Hiſpania Carthaginienſibus, nullum locum
» tota provincia, nullos homines credebam
» eſſe, ubi vita inviſa eſſet mea : ſic me non
» ſolum adverſus ſocios geſſeram; ſed etiam
» adverſus hoſtes. In caſtris en meis (quan-
» tum me opinio fefellit?) fama mortis meæ
» non accepta ſolum, ſed etiam exſpectata
» eſt. Non quod ego vulgari facinus per omnes
» velim, (equidem ſi totum exercitum meum
» mortem mihi optaſſe crederem, hic ſtatim
» ante oculos veſtros morerer; nec me vita
» juvaret, inviſa civibus & militibus meis)
» ſed multitudo omnis, ſicut natura maris,
» per ſe inmobilis eſt, venti & auræ cient;
» ita aut tranquillum, aut procellæ in vobis
» ſunt : & cauſſa atque origo omnis furoris
» penes auctores eſt; vos contagione inſa-
» niſtis. Qui mihi ne hodie quidem ſcire vi-
» demini, quo amentiæ progreſſi ſitis; quid
» facinoris in me, quid in patriam parentes-
» que ac liberos veſtros, quid in Deos, ſa-
» cramenti teſtes, quid adverſus auſpicia,
» ſub quibus militatis, quid adverſus morem
» militiæ diſciplinamque majorum, quid ad-
» verſus ſummi imperii majeſtatem auſi ſitis.

U. c. 546. A. C. 206. » De me ipso taceo. Temere potius, quam » avide, crediderit.s. Denique ego sim, cujus » imperii tædere exercitum minime mirandum » sit. Patria quid de vobis meruerat, quam » cum Mandonio & Indibili consociando con- » silia prodebatis? Quid populus Romanus, » quum imperium, ablatum ab tribunis suf- » fragio populi creatis, ad homines privatos » detulistis? quum, eo ipso non contenti, » si pro tribunis illos haberetis, fasces impe- » ratoris vestri ad eos, quibus servus, cui » imperarent, numquam fuerat, Romanus » exercitus detulistis. In prætorio terende- » runt Albius & Atrius: classicum apud eos » cecinit: signum ab iis petitum est: sede- » runt in tribunali P. Scipionis: lictor adpa- » ruit: submoto incesserunt: fasces cum » securibus prælati sunt. Lapides pluere, & » fulmina jaci de cœlo, & insuetos fœtus » animalia edere, vos portenta esse putatis: » hoc est portentum, quod nullis hostiis, » nullis supplicationibus, sine sanguine eorum, » qui tantum facinus ausi sunt, expiari pos- » sit. »

XXVIII. « ATQUE ego (quamquam nullum » scelus rationem habet) tamen, ut in re » nefa-

» nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum U. c. 546.
» fuerit, scire velim. Rhegium quondam in a. C. 206.
» præsidium missa legio, interfectis per sce-
» lus principibus civitatis, urbem opulentam
» per decem annos tenuit. Propter quod fa-
» cinus tota legio, millia hominum quatuor,
» in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi
» primum, non Atrium Umbrum semilixam,
» nominis etiam abominandi ducem, sed De-
» cium Jubellium tribunum militum secuti
» sunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samniti-
» bus aut Lucanis, hostibus populi Romani,
» se conjunxerunt. Vos cum Mandonio &
» Indibili consilia communicastis, & armâ
» consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Ca-
» puam, Tuscis veteribus cultoribus ademtam,
» Mamertini in Sicilia Messanam, sic Rhe-
» gium habituri perpetuam sedem erant: nec
» populum Romanum, nec socios populi Ro-
» mani ultro lacessituri bello. Sucronemne vos
» domicilium habituri eratis? ubi si vos de-
» cedens confecta provincia imperator relin-
» querem, Deum hominumque fidem inplo-
» rare debebatis, quod non rediretis ad con-
» juges liberosque vestros. Sed horum quo-
» que memoriam, sicut patriæ meique, eje-

V. c. 546. a. C. 206.

» ceritis ex animis veſtris. Viam conſilii ſce-
» lerati, ſed non ad ultimum dementis, ex-
» ſequi volo. Mene vivo, & cetero incolumi
» exercitu, cum quo ego die uno Carthagi-
» nem cepi, cum quo quatuor imperatores,
» quatuor exercitus Carthaginienſium fudi,
» fugavi, Hiſpania expuli, vos octo millia
» hominum, minoris certe omnes pretii, quam
» Albius & Atrius ſunt, quibus vos ſubjeci-
» ſtis, Hiſpaniam provinciam populo Roma-
» no erepturi eratis? Amolior & amoveo
» nomen meum. Nihil ultra facile creditam
» mortem meam a vobis violatus ſim. Quid?
» ſi ego morerer, mecum exſpiratura reſpu-
» blica, mecum caſurum imperium populi
» Romani erat? Ne iſtuc Jupiter optimus ma-
» ximus ſirit, urbem, auſpicato Diis auctori-
» bus in æternum conditam, fragili huic &
» mortali corpori æqualem eſſe! Flaminio,
» Paullo, Graccho, Poſtumio Albino, M.
» Marcello, T. Quinctio Criſpino, Cn. Ful-
» vio, Scipionibus meis, tot tam præclaris
» imperatoribus uno bello abſumtis, ſuperſtes
» eſt populus Romanus, eritque, mille aliis
» nunc ferro, nunc morbo morientibus. Meo
» unius funere elata populi Romani eſſet reſ-

» publica ? Vos ipſi hic in Hiſpania, patre *U. c. 546. a. C. 206.*
» & patruo meo, duobus imperatoribus, in-
» terfectis, Septimum Marcium ducem vobis
» adverſus exſultantes recenti victoria Pœnos
» delegiſtis. Et ſic loquor, tamquam ſine
» duce Hiſpaniæ futuræ fuerint. M. Silanus,
» eodem jure, eodem imperio mecum in
» provinciam miſſus, L. Scipio frater meus,
» & (z) C. Lælius, legati, vindices maje-
» ſtatis imperii deeſſent ? Utrum exercitus
» exercitui, an duces ducibus, an dignitas,
» an cauſſa comparari poterat ? Quibus ſi
» omnibus ſuperiores eſſetis, arma cum Pœ-
» nis contra patriam, contra cives veſtros
» ferretis ? Africam Italiæ, Carthaginem urbi
» Romanæ (a) imperare velletis ? Quam ob
» noxam patriæ ? »

XXIX. « CORIOLANUM quondam damnatio
» injuſta, miſerum & indignum exſilium, ut
» iret ad obpugnandam patriam, inpulit : re-
» vocavit tamen a publico parricidio privata
» pietas. Vos qui dolor, quæ ira incitavit ?
» Stipendiumne diebus paucis imperatore
» ægro ſerius numeratum ſatis digna cauſſa

(z) & del. *Gron. Crev.*

(a) *Romæ* Gron. Crev.

U. c. 546. a. C. 206.

» fuit, cur patriæ indiceretis bellum; cur ad
» llergetes deſciſceretis a populo Romano;
» cur nihil divinarum humanarumve rerum
» inviolatum vobis eſſet? Inſaniſtis profecto,
» milites: nec major in corpus meum vis
» morbi, quam in veſtras mentes, invaſit.
» Horret animus referre, quid crediderint
» homines, quid ſperaverint, quid optaverint.
» Auferat omnia inrita oblivio, ſi poteſt:
» ſi non, utcumque ſilentium tegat. Non
» negaverim, triſtem atrocemque vobis vi-
» ſam orationem meam; (b) quanto credi-
» tis facta veſtra atrociora eſſe, quam dicta
» mea? & me ea, quæ feciſtis, pati æquum
» cenſetis: vos ne dici quidem omnia æquo
» animo ferretis? Sed ne ea quidem ipſa
» ultra exprobrabuntur. Utinam tam facile
» vos obliviſcamini eorum, quam ego obli-
» viſcar. Itaque, quod ad vos univerſos ad-
» tinet, ſi erroris pœnitet, ſatis ſuperque
» pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius
» Umber, & ceteri nefariæ ſeditionis auctores,
» ſanguine luent, quod admiſerunt. Vobis
» ſupplicii eorum ſpectaculum non modo non
» acerbum, ſed lætum etiam, ſi ſana mens

(b) *meam* del, *Gron Crev.*

» rediit, debet esse. De nullis enim, quam » de vobis, infestius aut inimicius consu- » luerunt. » Vix finem dicendi fecerat, quum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est obfusus. Exercitus, qui corona concionem circumdederat, gladiis ad scuta concrepuit. Præconis audita vox citantis nomina damnatorum in consilio. Nudi in medium protrahebantur : & simul omnis adparatus supplicii expromebatur. Deligati ad palum, virgisque cæsi, & securi percussi, adeo torpentibus metu, qui aderant, ut non modo ferocior vox adversus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidem, exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis jurarunt, stipendiumque ad nomen singulis persolutum est. (c) Hunc finem exitumque seditio militum cœpta apud Sucronem habuit.

U. c. 546. a. C. 206.

Duces seditionis pœnas dant.

XXX. Per idem tempus ad Bætim fluvium Hanno, præfectus Magonis, missus a Gadibus cum parva manu Afrorum, mercede Hispanos sollicitando ad quatuor millia juvenum armavit. Castris deinde exutus ab L.

Hanno præfectus Magonis a Marcio fusus.

(c) *est* del. *Gron. Crev.*

U. c. 546. a. C. 206. Marcio, maxima parte militum inter tumultum captorum caſtrorum, quibuſdam etiam in fuga amiſſis, palatos perſequente equite, cum paucis ipſe effugit. Dum hæc ad Bætim fluvium geruntur, Lælius interim, freto in Oceanum evectus, ad Carteiam claſſe acceſſit. Urbs ea in ora Oceani ſita eſt, ubi primum e faucibus anguſtis panditur mare. Gades, ſine certamine, proditione recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur in caſtra Romana venientibus, ſpes, ſicut ante dictum eſt, fuerat. Patefacta inmatura proditio eſt, comprehenſosque omnes Mago Adherbali prætori Carthaginem devehendos tradit. Adherbal, conjuratis in quinqueremem inpoſitis, præmiſſaque ea, quia tardior, quam triremis, erat, ipſe cum octo triremibus modico intervallo ſequitur. Jam fretum intrabat quinqueremis, quum Lælius, & ipſe in quinqueremi e portu Carteiæ, ſequentibus ſeptem triremibus, evectus, in Adherbalem ac triremes invehitur, quinqueremem ſatis credens deprenſam rapido in freto, in adverſum æſtum reciprocari non poſſe. Pœnus in re ſubita parumper incertus trepidavit, utrum quinqueremem ſequeretur, an in hoſtes roſtra con-

Adherbalis & Lælii pugna in ipſo freto.

verteret. Ipſa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit. Jam enim ſub ictu teli erant, & undique inſtabant hoſtes. Æſtus quoque arbitrium moderandi naves ademerat: neque erat navali pugna ſimilis; quippe ubi nihil voluntarium, nihil artis aut conſilii eſſet. Una natura freti, æſtusque totius certaminis potens, ſuis, alienis navibus nequidquam remigio in contrarium tendentes invehebat: ut fugientem navem (*d*) videres retro vortice intortam victoribus (*e*) inlatam; & ſequentem, ſi in contrarium tractum incidiſſet maris, fugientis modo ſeſe avertentem. Jam in ipſa pugna hæc, quum infeſto roſtro peteret hoſtium navem, obliqua ipſa ictum alterius roſtri accipiebat: illa, quum tranſverſa objiceretur hoſti, repente intorta in proram circumagebatur. Quum inter triremes, fortuna regente, anceps prœlium miſceretur, quinqueremis Romana, ſeu pondere tenacior, ſeu pluribus remorum ordinibus ſcindentibus vortices, quum facilius regeretur, duas triremes ſubpreſſit, unius prælata impetu lateris alterius remos deterſit: cete-

U. c. 546. *a. C.* 206.

(d) *navem* del. *Gron.*

(e) *victricibus* Gron. Crev.

V. c. 546. a. C. 206.

rasque, quas indepta esset, mulcasset, ni cum reliquis quinque navibus Adherbal velis in Africam transmisisset.

Lælius & Marcius redeunt ad Scipionem.

XXXI. Lælius, victor Carteiam revectus, auditis, quæ acta Gadibus erant, patefactam proditionem, conjuratosque missos Carthaginem, spem ad inritum redactam, qua veniissent, nunciis ad L. Marcium missis, nisi si (*f*) terere frustra tempus sedendo ad Gades vellent, redeundum ad imperatorem esse, adsentiente Marcio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum non respiravit modo Mago, quum terra marique ancipiti metu urgueretur; sed etiam, audita rebellione Ilergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nanctus, nuncios Carthaginem ad senatum mittit; (*g*) qui, simul seditionem civilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in majus verbis extollentes, hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum a patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis, in fines regressi, paullisper, dum, quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quie-

Mandonius & Indibilis copias contrahunt.

(f) *si* del. *Gron.*

(g) *mittit ad senatum* Gron. Crev.

verunt; ſi civium errori ignoſceretur, non diffidentes ſibi quoque ignoſci poſſe. Poſtquam vulgata eſt atrocitas ſupplicii, ſuam quoque noxam pari pœna æſtimatam rati, vocatis rurſus ad arma popularibus, contractisque, quæ ante habuerant, auxiliis, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis ſtativa habuerant, cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum & (*h*) quingentis tranſcenderunt.

U. c. 546. a. C. 206.

XXXII. Scipio, quum fide ſolvendi pariter omnibus noxiis innoxiisque ſtipendii, tum vultu ac ſermone in omnes placato, facile reconciliatis militum animis, priuſquam caſtra ab Carthagine moveret, concione advocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum invectus, « nequaquam eo» dem animo ſe ire profeſſus eſt ad vindican» dum id ſcelus, quo civilem errorem nuper » ſanaverit. Tum ſe, haud ſecus quam viſcera » ſecantem ſua, cum gemitu & lacrimis tri» ginta hominum capitibus expiaſſe octo mil» lium ſeu inprudentiam, ſeu noxam: nunc » læto & erecto animo ad cædem Ilergetum » ire. Non enim eos, neque natos in eadem

Oratio Scipionis ad milites.

(h) & del. *Gron.*

U. c. 546. a. C. 206.

» terra, nec ulla secum societate junctos esse? » Eam, quæ sola fuerit, fidei atque amicitiæ » ipsos per scelus rupisse. In exercitu suo se, » præterquam quod omnes cives, aut socios » Latinique nominis videat, etiam eo moveri, » quod nemo fere sit miles, qui non aut a » patruo suo Cn. Scipione, qui primus Ro- » mani nominis in eam provinciam venerit, » aut a patre consule, aut a se sit ex Italia » advectus. Scipionum nomini auspiciisque » omnes adsuetos, quos secum in patriam ad » meritum triumphum deducere velit: quos » consulatum petenti, velut si omnium com- » munis agatur honos, adfuturos speret. » Quod ad expeditionem adtineat, quæ in- » stet, inmemorem esse rerum suarum gesta- » rum, qui id bellum ducat. Magonis, Her- » cule, sibi, qui extra orbem terrarum in » circumfusam Oceano insulam cum paucis » perfugerit navibus, majorem curam esse, » quam Ilergetum. Quippe illic & ducem » Carthaginiensem, & quantumcumque Puni- » cum præsidium esse: hic latrones, latro- » numque duces; quibus ut ad populandos » finitimorum agros, tectaque urenda, & » rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie

» ac signis conlatis nullam esse : magis velo- *U. c. 546. a. C. 206.*
» citate ad fugam, quam armis fretos, pugna-
» turos esse. Itaque non, quod ullum inde
» periculum, aut semen majoris belli videat,
» ideo se, priusquam provincia decedat, ob-
» primendos Ilergetes duxisse : sed primum,
» ne inpunita tam scelerata defectio esset;
» deinde, ne quis in provincia, simul virtute
» tanta & felicitate perdomita, relictus hostis
» dici posset. Proinde Deis bene juvantibus
» sequerentur, non tam ad bellum gerendum,
» (neque enim cum pari hoste certamen esse)
» quam ad expetendas ab hominibus sceleſtis
» pœnas. »

XXXIII. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum jubet, profectusque decimis castris pervenit ad Iberum flumen. Inde, superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus ante montibus circa septus erat. In eam vallem Scipio quum pecora, rapta pleraque ex hostium agris, propelli ad inritandam feritatem barbarorum jussisset, velites subsidio misit : a quibus ubi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu inpetum ex occulto facere jubet. Mons opportune

Hispani præda adlecti cædentur.

U. c. 546. a. C. 206. prominens equitum insidias texit : nec ulla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrere. Primo missilibus territavere : deinde, emissis levibus telis, quæ inritare magis, quam decernere, pugnam poterant, gladios nudant, & conlato pede res cœpta geri est : ancepsque pedestre certamen erat, nisi equites superveniissent. Neque ex adverso tantum inlati obvios obtrivere, sed circumvecti etiam quidam per infima clivi ab tergo se, ut plerosque intercluderent, objecerunt (*i*) : majorque cædes fuit, quam quantam edere levia per excursiones prœlia solent. Ira magis accensa adverso prœlio barbaris est, quam inminuti animi. Itaque, ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis : duæ ferme peditum partes, omnis equitatus in aciem descendit. Quod reliquum peditum erat, obliquo constituerunt colle. Scipio, pro se esse loci angustias ratus, & quod in arto pugna Romano aptior, quam Hispano militi, futura videbatur, &

Postero die in aciem procedunt.

(i) *objecere* Gron. Crev.

quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet, novo etiam consilio adjecit animum: equitem nec se posse circumdare cornibus in tam angusto spatio; & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore. Itaque imperat Lælio, ut per colles quam occultissimo itinere circumducat equites, segregetque, quantum possit, equestrem a pedestri pugnam. Ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. Moram pugnandi nullam fecit, ut ipso certamine averteret ab conspectu transeuntium per colles equitum: neque ante circumductos sensere, quam tumultum equestris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo (*k*) prœlia erant: duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia miscerí ex genere utroque prœlium angustiæ non patiebantur) pugnabant. Hispanorum quum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset, pedes fiducia equitis temere commissus campo cæderetur, eques circumventus nec peditem a fronte, (jam enim stratæ pedestres copiæ erant) nec ab tergo

U. c. 546. a. C. 206.

Prœlium atrox.

(k) *duo diversa* Gron. Crev.

U. c. 546. a. C. 206.

equitem sustineret, & ipsi, quum diu in ordem sese stantibus equis defendissent, ad unum

Vincuntur Hispani.

omnes cæsi sunt : nec quisquam peditum equitumque superfuit, qui in valle pugnaverunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutum, quam ad partem pugnæ capessendam, steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. Inter eos & reguli ipsi fugerunt; priusquam tota circumveniretur acies, inter tumultum elapsi.

XXXIV. CASTRA eodem die Hispanorum, præter reliquam prædam, cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani sociique ad mille ducenti (*l*) eo prœlio cecidere : vulnerata amplius tria millia hominum. Minus cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili foret pugnatum. Indibilis, abjectis belli consiliis, nihil tutius in adflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit : qui, advolutus genibus, « fatalem rabiem temporis » ejus accusat, quum velut contagione quadam pestifera, non Ilergetes modo & Lacetani, sed castra quoque Romana insanie-

Mandonius ad Scipionem supplex venit.

(1) *ducentos* Gron.

» rint. Suam quidem & fratris & reliquorum » popularium eam conditionem esse, ut aut, » si ita videatur, reddant spiritum P. Scipioni, » ab eodem illo acceptum : aut servati bis » uni debitam vitam pro eo in perpetuum » devoveant. Antea in causa sua fiduciam sibi » fuisse, nondum experta clementia ejus : » nunc contra, nullam in causa, omnem in » misericordia victoris spem positam habere. » Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus jungeretur amicitia, non prius imperio in eum tamquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque dedidisset, obsides accepti, arma ademta, præsidia urbibus inposita forent. Scipio, multis invectus in præsentem Mandonium absentemque Indibilem verbis, « illos quidem merito periisse ipsorum maleficio, » ait : « victuros suo atque populi Romani » beneficio. Ceterum, se neque arma iis » ademturum, (quippe ea pignora timentium » rebellionem esse, se libera arma relinquere, » solutosque metu animos) neque se in ob» sides innoxios, sed in ipsos, si defecerint, » sæviturum : nec ab inermi, sed ab armato » hoste, pœnas expetiturum. Utramque fortu-

U. c. 546. a. C. 206.

Ignoscit ei & fratri Scipio.

U. c. 546. a. C. 206. »nam expertis permittere ſeſe, utrum propi-
» tios, an iratos, habere Romanos mallent.»
Ita dimiſſus Mandonius; pecunia tantummodo imperata, ex qua ſtipendium militi præſtari poſſet. Ipſe, Marcio in ulteriorem Hiſpaniam præmiſſo, Silano Tarraconem remiſſo, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Ilergetes pernumerarent, cum expeditis Marcium jam adpropinquantem Oceano adſequitur.

XXXV. INCHOATA res jam ante de Maſiniſſa aliis atque aliis de cauſſis dilata erat, quod Numida cum ipſo utique congredi Scipione volebat, atque ejus dextra fidem ſancire. Ea tum itineris tam longi ac tam devii cauſſa Scipioni fuit. Maſiniſſa quum Gadibus eſſet, certior adventare eum a Marcio factus, cauſſando conrumpi equos incluſos in inſula, penuriamque omnium rerum & facere ceteris, & ipſos ſentire, ad hoc equitem marceſcere deſidia, Magonem perpulit; ut ſe trajicere in continentem ad depopulandos proximos Hiſpaniæ (*m*) agros pateretur. Tranſgreſſus tres principes Numidarum præmittit, ad tempus locumque conloquio ſtatuendum; duos

(m) *Hiſpanos* Gron. Crev.

duos pro obsidibus retineri a Scipione jubet. Remisso tertio, qui, quo jussus erat, adduceret, Masinissam, cum paucis in conloquium venerunt. Ceperat jam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam. Ceterum major præsentis veneratio cepit; &, præterquam quod suapte natura multa majestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis non cultus munditiis, sed virilis vere ac militaris, & ætas in medio virium robore; quod plenius nitidiusque ex morbo velut renovatus flos juventæ faciebat. Prope adtonitus ipso congressu Numida, « gratias de fra- » tris filio remisso agit. Ex eo tempore, » adfirmat, « eam se quæsisse occasionem, quam » tandem oblatam Deum inmortalium bene- » ficio non omiserit. Cupere se illi populo » que Romano operam navare, ita ut nemo » unus externus magis enise adjuverit rem » Romanam. Id se, etiamsi jam pridem vellet, » minus præstare in Hispania, aliena atque » ignota terra, (n) potuisse: in qua autem » genitus educatusque in spem paterni regni

U. c. 546. a. C. 206.

Masinissæ & Scipionis conloquium.

(n) *terra aliena atque ignota* Gron. Crev.

U. c. 546. a. C. 206.

» esset, facile præstaturum. Siquidem eum» dem Scipionem ducem in Africam mittant » Romani, satis sperare perbrevis ævi Cartha» ginem esse. » Lætus eum Scipio vidit audivitque; quum caput rerum in omni hostium equitatu Masiniſſam fuisse sciret, & ipse juvenis specimen animi præ se ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masiniſſa permissu Romanorum, ne sine causſa trajecisse in continentem videretur, populatus proximos agros Gades rediit.

Mago jubetur in Italiam ire.

XXXVI. MAGONI, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos ejus sustulerant, paranti trajicere in Africam, nunciatum ab Carthagine est, jubere senatum, ut classem, quam Gadibus haberet, in Italiam trajiceret: conducta ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset juventute, conjungeret se Hannibali: neu senescere bellum, maximo inpetu, majore fortuna cœptum, sineret. Ad eam rem & a Carthagine pecunia advecta est: & ipse, quantam potuit, a Gaditanis exegit, non ærario modo eorum, sed etiam templis spoliatis, & privatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum

conferre. Quum præterveheretur Hiſpaniæ oram, haud procul Carthagine Nova expoſitis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad urbem claſſem adpulit. Ibi quum interdiu milites in navibus tenuiſſet, nocte in litus expoſitos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit : nec præſidio ſatis valido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad ſpem novandi res aliquid moturos. Ceterum nuncii ex agris trepidi ſimul populationem agreſtiumque fugam & hoſtium adventum adtulerant : & viſa interdiu claſſis erat, nec ſine cauſſa electam ante urbem ſtationem adparebat. Itaque inſtructi armatique intra portam, ad ſtagnum ac mare verſam, continebantur. Ubi effuſi hoſtes, mixta inter milites navalis turba, ad muros tumultu majore, quam vi, ſubierunt, patefacta repente porta, Romani cum clamore erumpunt : turbatosque hoſtes, & ad primum incurſum conjectumque telorum averſos, uſque ad litus cum multa cæde perſequuntur : nec, niſi naves litori adpulſæ trepidos accepiſſent, ſuperfuiſſet pugnæ aut fugæ quiſquam. In ipſis quoque trepidatum navibus eſt, dum, ne hoſtes cum

U. c. 546. a. C. 206.

Carthaginem Novam fruſtra tentat.

U. c. 546. a. C. 206. suis simul inrumperent, trahunt scalas, oras- que & ancoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt. Multique adnantes navibus, incerto præ tenebris, quid aut peterent aut vitarent, fœde interierunt. Postero die quum classis inde retro ad Oceanum, unde venerat, fugisset, ad octingenti homines cæsi inter murum litusque, & ad duo millia armorum inventa.

Gades repetit, unde excluditur. XXXVII. MAGO, quum Gades repetisset, exclusus inde, ad Cimbim (haud procul a Gadibus is locus abest) classe adpulsa, mittendis legatis, querendoque, quod portæ sibi socio atque amico clausæ forent, purgantibus iis, multitudinis concursu factum infestæ ob direpta quædam abs conscendentibus naves militibus, ad conloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit, laceratosque verberibus cruci adfigi jussit: inde navibus ad Pityusam insulam, centum millia ferme a continenti, (Pœni tum eam incolebant) trajecit: itaque classis bona cum pace accepta est, nec commeatus modo benigne præbiti, sed in supplementum classis juventus armaque data: quorum fiducia Pœnus in Baliares insulas

(quinquaginta inde millia abſunt) tranſmiſit. Duæ ſunt Baliares inſulæ, (o) major altera atque opulentior armis virisque : & portum habet, ubi commode hibernaturum ſe (& jam extremum autumni erat) credebat. Ceterum, haud ſecus quam ſi Romani eam inſulam incolerent, hoſtiliter claſſi obcurſum eſt. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc ſolo eo telo utebantur : nec quiſquam alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baliares excellunt. Itaque tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem jam terræ claſſem effuſa eſt, ut, intrare portum non auſi, averterent in altum naves. In minorem inde Baliarium inſulam trajecerunt, fertilem agro; viris, armis (p) haud æque validam. Itaque egreſſi navibus ſupra portum loco munito caſtra locant : ac, ſine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conſcriptis, miſſisque Carthaginem ad hibernandum, naves ſubduxerunt. Poſt Magonis ab Oceani ora diſceſſum, Gaditani Romanis deduntur.

U. c. 546. a. C. 206.

Tranſmittit in Baliares inſulas.

Minore potitur.

(o) *inſulæ* del. *Gron. Crev.*

(p) *armisque* Gron.

U. c. 546. a. C. 206.

Scipio Romam redit.

XXXVIII. Hæc in Hiſpania P. Scipionis ductu auſpicioque geſta. Ipſe, L. Lentulo & L. Manlio Acidino provincia tradita, decem navibus Romam rediit. Et, ſenatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hiſpania geſſiſſet, differuit: quoties ſignis conlatis dimicaſſet, quot oppida ex hoſtibus vi cepiſſet, quas gentes in ditionem populi Romani redegiſſet. « Adverſus quatuor ſe imperatores, quatuor victores exercitus in Hiſpania iſſe: neminem Carthaginienſem in iis terris reliquiſſe. » Ob has res geſtas magis tentata eſt triumphi ſpes, quam petita pertinaciter; quia neminem ad eam diem triumphaſſe, qui ſine magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat. Senatu miſſo, urbem eſt ingreſſus, argentique præ ſe in ærarium tulit quatuordecim millia pondo trecenta quadraginta duo, & ſignati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis conſulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæque omnes ingenti favore P. Scipionem conſulem dixerunt. Collega additur ei P. Licinius Craſſus pontifex maximus. Ceterum, comitia majore, quam ulla per id bellum, celebrata frequentia, proditum memoriæ eſt. Convenerant undique

Comitia.

non suffragandi modo, sed etiam spectandi caussa P. Scipionis : concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad inmolantem eum, quum centum bubus votis in Hispania Jovi sacrificaret : spondebantque animis, sicut C. Lutatius superius bellum Punicum finisset, ita id, quod instaret, P. Cornelium finiturum ; atque, ut Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse : Africamque ei, perinde ac debellatum in Italia foret, provinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita. Creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octavius, & ex privatis Cn. Servilius Cæpio & L. Æmilius Papus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus ut consulatum inierunt, nominatæ consulibus provinciæ sunt, Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia sacrorum cura (q) pontificem maximum in Italia retinebat ; Bruttii Crasso. Tum prætoriæ provinciæ in sortem conjectæ. Urbana Cn. Servilio obtigit, Ariminum (ita Galliam adpellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Æmilio, Cn. Octavio Sardinia. Senatus in Capitolio

U. c. 546. a. C. 206.

U. c. 547. a. C. 205.

P. Cornelio, P. Licinio Coss. Provinciarum divisio.

(q) *cura sacrorum* Gron. Crev.

V. c. 547. a. C. 205. habitus. Ibi, referente P. Scipione, senatus consultum factum est, ut, quos ludos inter seditionem militarem in Hispania voviſſet, ex ea pecunia, quam ipse in ærarium detuliſſet, faceret.

Legatorum Saguntinorum in senatu oratio.

XXXIX. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. Ex eis maximus natu: « Etsi nihil ultra malorum est, Patres conscripti, quam quod passi sumus, ut ad ultimum fidem vobis præstaremus; tamen ea vestra merita, imperatorumque vestrorum erga nos fuerunt, ut nos cladium nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptum quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi veneritis, & populum Carthaginiensem adduxeritis. Quum in Italia atrox bellum & Hannibalem hostem haberetis, consulem cum exercitu in Hispaniam, velut ad conligendas reliquias naufragii nostri, misistis. P. & Cn. Cornelii, ex quo in provinciam venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæque adversa hostibus nostris essent, facere. Jam omnium primum oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam cives

» noſtros venumdatos, dimiſſis, qui conqui- U. c. 547.
» rerent, ex ſervitute in libertatem reſtitue- a. C. 205.
» runt. Quum jam prope eſſet, ut optabilem
» ex miſerrima fortunam haberemus ; P. &
» Cn. Cornelii imperatores veſtri luctuoſius
» nobis quoque, quam vobis, perierunt. Tum
» vero ad hoc retracti ex diſtantibus locis in
» ſedem antiquam videbamur, ut iterum peri-
» remus, & alterum excidium patriæ videre-
» mus : nec ad perniciem noſtram Carthagi-
» nienſi utique aut duce aut exercitu opus
» eſſe : ab Turdulis nos veterrimis hoſtibus,
» qui prioris quoque excidii cauſſa nobis
» fuerant, exſtingui poſſe. Quum ex inſpe-
» rato repente miſiſtis nobis P. hunc Scipio-
» nem : quem, fortunatiſſimi omnium Sagun-
» tinorum videmur, quia conſulem declara-
» tum videmus, ac vidiſſe nos civibus noſtris
» renunciaturi ſumus, ſpem omnem ſalutem-
» que noſtram. Qui, quum plurimas hoſtium
» veſtrorum cepiſſet in Hiſpania urbes, ubi-
» que ex captorum (r) numero excretos Sa-
» guntinos in patriam remiſit; poſtremo Tur-
» detaniam, adeo infeſtam nobis, ut illa gente
» incolumi ſtare Saguntum non poſſet, ita

(r) *captivorum* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205. » bello adflixit, ut non modo nobis, (abſit
» verbo invidia) ne poſteris quidem timenda
» noſtris eſſet. Deletam urbem cernimus eo-
» rum, quorum in gratiam Saguntum deleve-
» rat Hannibal. Vectigal ex agro eorum ca-
» pimus, quod nobis non fructu jucundius eſt,
» quam ultione. Ob hæc, quibus majora ne-
» que ſperare, neque optare ab Diis inmor-
» talibus poteramus, gratias actum nos de-
» cem legatos Saguntinus ſenatus populusque
» ad vos miſit: ſimul gratulatum, quod ita
» res hos annos in Hiſpania atque Italia geſ-
» ſiſtis, ut Hiſpaniam non Ibero amne tenus,
» ſed qua terrarum ultimas finit Oceanus, do-
» mitam armis habeatis: Italiæ, niſi quate-
» nus vallum caſtrorum cingit, nihil reliquæ
» ritis Pœno. Jovi optimo maximo, præſidi
» Capitolinæ arcis, non grates tantum ob
» hæc agere juſſi ſumus, ſed donum hoc etiam,
» ſi vos permitteretis, coronam auream in
» Capitolium victoriæ ergo ferre. Id uti per-
» mittatis, quæſumus; utique, ſi vobis ita
» videtur, quæ nobis imperatores veſtri com-
» moda tribuerunt, ea rata atque perpetua
» auctoritate veſtra faciatis.» Senatus legatis
Saguntinis reſpondit, «Et dirutum & reſtitu-

» tum Saguntum fidei ſocialis utrimque ſer- *U. c. 547. a. C. 205.*
» vatæ documentum omnibus gentibus fore.
» Suos imperatores recte, & ordine, & ex
» voluntate ſenatus feciſſe, quod Saguntum
» reſtituerint, civesque Saguntinos ſervitio
» exemerint: quæque alia eis benigne fece-
» rint, ea ſenatum ita voluiſſe fieri: donum
» permittere, ut in Capitolio ponerent. »
Locus inde lautiaque legatis præberi juſſa, & muneris ergo in ſingulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde ceteræ in ſenatum introductæ, auditæque. Et petentibus Saguntinis, ut, quatenus tuto poſſent, Italiam ſpectatum irent, duces dati, literæque per oppida miſſæ, ut Hiſpanos comiter acciperent. Tum de republica, de exercitibus ſcribendis, de provinciis relatum.

Scipio Africam provinciam deſtinat ſibi.

XL. Quum Africam novam provinciam extra ſortem P. Scipioni deſtinari homines fama ferrent, & ipſe, nulla jam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum, ſed ad finiendum, diceret ſe conſulem declaratum eſſe, neque aliter id fieri poſſe, quam ſi ipſe in Africam exercitum tranſportaret, &, acturum ſe id per populum, aperte ferret, ſi ſenatus adverſaretur, id conſilium

U. c. 547. a. C. 205.

haudquaquam primoribus Patrum cum placeret, ceterique per metum aut ambitionem muſſarent; Q. Fabius Maximus rogatus ſententiam, « Scio, [inquit] multis veſtrum » videri, Patres conſcripti, rem actam hodierno die agi, & fruſtra habiturum orationem, qui, tamquam de integra re, de » Africa provincia ſententiam dixerit. Ego » autem primum illud ignoro, quemadmodum » jam certa provincia Africa conſulis viri » fortis ac ſtrenui ſit, quam nec ſenatus cenſuit in hunc annum provinciam eſſe, nec » populus juſſit. Deinde, ſi eſt, conſulem » peccare arbitror, qui, de re tranſacta ſimulando ſe referre, ſenatum ludibrio habet, » non ſenatorem modo, qui, de quo conſulitur, ſuo loco dicit ſententiam. Atque ego » certum habeo, diſſentienti mihi ab iſta feſtinatione in Africam trajiciendi, duarum rerum ſubeundam opinionem eſſe: unius, in» ſitæ ingenio meo cunctationis, quam metum pigritiamque homines adoleſcentes ſane » adpellent, dum ne pœniteat, adhuc aliorum » ſpecioſiora primo adſpectu conſilia ſemper » viſa, mea uſu meliora; alterius, obtrectationis atque invidiæ adverſus creſcentem in

Adverſatur ei Fabius.

» dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspi- U. c. 547
» cione si me neque vita acta & mores mei, a. C. 205.
» neque dictatura cum quinque consulatibus,
» tantumque gloriæ belli domique partæ vin-
» dicat, ut propius fastidium ejus sim, quam
» desiderium; ætas saltem liberet. Quæ enim
» mihi æmulatio cum eo esse potest, qui ne
» filio quidem meo æqualis sit? Me dictato-
» rem, quum vigerem adhuc viribus, & in
» cursu maximarum rerum essem, recusantem
» nemo aut in senatu, aut ad populum audi-
» vit, quo minus insectanti me magistro equi-
» tum, quod fando numquam ante auditum
» erat, imperium mecum æquaretur. Rebus,
» quam verbis, adsequi malui, ut, qui alio-
» rum judicio mihi comparatus erat, sua mox
» confessione me sibi præferret: nedum ego,
» perfunctus honoribus, certamina mihi atque
» æmulationes cum adolescente florentissimo
» proponam: videlicet ut mihi jam vivendo,
» non solum rebus gerendis fesso, si huic ne-
» gata fuerit, Africa provincia decernatur.
» Cum ea gloria, quæ parta est, vivendum
» atque moriendum est. Vincere ego prohibui
» Hannibalem, ut a vobis, quorum vigent
» nunc vires, etiam vinci posset.»

U. c. 547. A. C. 205.

XLI. « Illud te mihi ignoscere, P. Cor-
» neli, æquum erit, si, quum in me ipso
» numquam pluris famam hominum, quam
» rempublicam, fecerim, ne tuam quidem
» gloriam bono publico præponam. Quam-
» quam, si aut bellum nullum in Italia, aut
» is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ
» quæreretur; qui te in Italia retineret, etsi
» id bono publico faceret, simul cum bello
» materiam gloriæ tuæ isse ereptum videri
» posset. Quum vero Hannibal hostis inco-
» lumi exercitu quartumdecimum annum Ita-
» liam obsideat, pœnitebit te, P. Corneli,
» gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot func-
» rum, tot cladium nobis causa fuit, tu
» consul Italia expuleris, &, sicut penes C.
» Lutatium prioris Punici perpetrati belli ti-
» tulus fuit, ita penes te hujus fuerit? Nisi
» aut Hamilcar Hannibali dux est præferen-
» dus, aut illud bellum huic, aut victoria
» illa major clariorque, quam hæc, (modo
» contingat, ut te consule vincamus) futura
» est. Ab Drepanis atque Eryce detraxisse
» Hamilcarem, quam Italia expulisse Pœnos
» atque Hannibalem, malis? Ne tu quidem,
» etsi magis partam, quam speratam, gloriam

» amplecteris, Hiſpania potius, quam Italia, U. c. 547. a. C. 205.
» bello liberata gloriatus fueris. Nondum is
» eſt Hannibal, quem non magis timuiſſe vi-
» deatur, quam contemſiſſe, qui aliud bellum
» maluerit. Quin igitur ad hoc adcingeris,
» nec per iſtos circuitus, ut, quum in Afri-
» cam trajeceris, ſecuturum te illuc Hanni-
» balem ſperes potius, quam recto hinc itinere,
» ubi Hannibal eſt, eo bellum intendis (s)?
» Egregiam iſtam palmam belli Punici patrati
» petis? Hoc & natura prius eſt, tua quum
» defenderis, aliena ire obpugnatum. Pax ante
» in Italia, quam bellum in Africa ſit: &
» nobis prius decedat timor, quam ultro aliis
» inferatur. Si utrumque tuo ductu auſpicio-
» que fieri poteſt; Hannibale hic victo, illic
» Carthaginem expugna. Si altera utra (t)
» victoria novis conſulibus relinquenda eſt;
» prior quum major clariorque, tum cauſſa
» etiam inſequentis fuerit. Nam nunc quidem
» præterquam quod & in Italia & in Africa
» duos diverſos exercitus alere ærarium non
» poteſt; præterquam quod, unde claſſes
» tueamur, unde commeatibus præbendis

(s) *intendas* Crev.

(t) *alterutra* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205. » sufficiamus, nihil reliqui est; quid (u)? » periculi tandem, quantum adeatur, quem » fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bel» lum in Africa geret. Quid? si (quod Dii » omen avertant, & dicere etiam reformidat » animus, sed, quæ acciderunt, accidere » possunt) & victor Hannibal ire ad urbem » pergat; tum demum te consulem ex Africa, » sicut Q. Fulvium a Capua, arcessemus? » Quid? quod in Africa quoque Mars com» munis belli erit? Domus tibi tua, pater » patruusque, intra triginta dies cum exerci» tus cæsi, documento sint; ubi per aliquot » annos, maximis rebus terra marique geren» dis, amplissimum nomen apud exteras gen» tes populi Romani vestræque familiæ fece» rant. Dies me deficiat, si reges imperato» resque, temere in hostium terras transgres» sos cum maximis cladibus suis exercituum» que suorum, numerare velim. Athenienses, » prudentissima civitas, bello domi relicto, » auctore æque inpigro ac nobili juvene, » magna classe in Siciliam transmissa, una » navali pugna florentem rempublicam suam » in perpetuum adflixerunt.»

XLII.

(u) *quid?* del. *Gron.*

XLII. « EXTERNA & nimis antiqua repeto. *U. c. 547. a. C. 205.*
» Africa eadem ista & M. Atilius, insigne
» utriusque fortunæ exemplum, nobis docu-
» mento sint. Næ tibi, P. Corneli, quum ex
» alto Africam conspexeris, ludus & jocus
» fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur. Quid enim
» simile ? Pacato mari præter oram Italiæ
» Galliæque vectus, Emporias in urbem so-
» ciorum, classem adpulisti : expositos mili-
» tes, per tutissima omnia, ad socios & ami-
» cos populi Romani Tarraconem duxisti :
» ab Tarracone deinde iter per præsidia Ro-
» mana : circa Iberum exercitus patris patrui-
» que tui, post amissos imperatores ferocio-
» res & calamitate ipsa : dux tumultuarius
» quidem ille L. Marcius, & militari suffragio
» ad tempus lectus; ceterum, si nobilitas ac
» justi honores adornarent, claris imperato-
» ribus qualibet arte belli par : obpugnata per
» summum otium Carthago, nullo trium Pu-
» nicorum exercituum socios defendente. Ce
» tera, neque ea elevo, nullo tamen modo
» Africo bello comparanda; ubi non portus
» ullus classi nostræ apertus, non ager paca-
» tus, non civitas socia, non rex amicus,
» non consistendi usquam locus, non proce-

U. c. 547. a. C. 205.

» dendi : quacumque circumspexeris, hosti-
» lia omnia atque infesta. An Syphaci Numi-
» disque credis ? Satis sit semel creditum.
» Non semper temeritas est felix : & fraus
» fidem in parvis sibi præstruit, ut, quum
» operæ pretium sit, cum mercede magna fal-
» lat. Non hostes patrem patruumque tuum
» armis prius, quam Celtiberi socii fraude
» circumvenerunt : nec tibi ipsi a Magone
» & Hasdrubale, hostium ducibus, quantum
» ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis,
» periculi fuit. Numidis tu credere potes,
» defectionem militum tuorum expertus ? Et
» Syphax & Masinissa se, quam Carthaginien-
» ses, malunt potentes (v) in Africa esse :
» Carthaginienses, quam quemquam alium.
» Nunc illos æmulatio inter se & omnes
» causæ certaminum acuunt ; quia procul
» externus metus est. Ostende (x) Romana
» arma, exercitum alienigenam ; velut ad com-
» mune restinguendum incendium concurrent.
» Aliter iidem illi Carthaginienses Hispaniam
» defenderunt : aliter mœnia patriæ, templa
» Deum, aras & focos, defendent ; quum
» euntes in prœlium pavida prosequetur con-

(v) *potentissimos* Gron. (x) add. *illis* Gron.

» jux, & parvi liberi obcurſabunt. Quid por- a. c. 547.
» ro? Si ſatis confiſi Carthaginienſes conſenſu U. C. 205.
» Africæ, fide ſociorum regum, mœnibus ſuis,
» quum tuo exercitusque tui præſidio nudatam
» Italiam viderint, ipſi ultro novum exerci-
» tum in Italiam aut ex Africa miſerint; aut
» Magonem, quem, à Baliaribus claſſe tranſ-
» miſſa, jam præter oram Ligurum Alpino-
» rum vectari conſtat, Hannibali ſe conjun-
» gere juſſerint? Nempe in eodem terrore
» erimus, in quo nuper fuimus, quum Haſ-
» drubal in Italiam tranſcendit: quem tu,
» qui non ſolum Carthaginem, ſed omnem
» Africam, exercitu tuo es clauſurus, e ma-
» nibus tuis in Italiam emiſiſti. Victum a te
» dices: eo quidem minus vellem, & id tua,
» non reipublicæ ſolum, cauſſa, iter datum
» victo in Italiam eſſe. Patere, nos omnia, quæ
» proſpera tibi ac populi Romani imperio eve-
» nere (y), tuo conſilio adſignare; adverſa
» caſibus incertis belli & fortunæ delegare.
» Quo melior fortiorque es, eo magis talem
» præſidem ſibi patria atque univerſa Italia
» retinet. Non potes ne ipſe quidem diſſimu-
» lare, ubi Hannibal ſit, ibi caput atque arcem

(y) *quæ proſpera tibi ac reip. in imperio evenere,* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205. » hujus belli esse; quippe qui præ te feras, » eam tibi causſam trajiciendi in Africam esse, » ut Hannibalem eo trahas. Sive igitur hic, » sive illic, cum Hannibale est tibi futura » res. Utrum ergo tandem firmior eris in » Africa solus, an hic, tuo collegæque tui » exercitu conjuncto? Ne Claudius quidem & » Livius consules tam recenti exemplo, quan- » tum id interfit, documento sunt? Quid? » Hannibalem utrum tandem extremus angu- » lus agri Bruttii frustra jam diu poscentem » ab domo auxilia, an propinqua Carthago » & tota socia Africa potentiorem armis vi- » risque faciet? Quod istud consilium est, » ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio mi- » nores copiæ sint, hostium multo majores, » quam ubi duobus exercitibus adversus unum, » tot prœliis & tam diuturna & gravi militia » fessum, pugnandum sit? Quam compar con- » silium tuum parentis tui consilio sit, reputa. » Ille, consul profectus in Hispaniam, ut Han- » nibali ab Alpibus descendenti obcurreret, » in Italiam ex provincia rediit: tu, quum » Hannibal in Italia sit, relinquere Italiam » paras; non quia reipublicæ id utile, sed » quia tibi amplum & glorioſum censes esse:

» ſicut quum, provincia & exercitu relicto, » ſine lege, ſine ſenatusconſulto, duabus » navibus populi Romani imperator fortunam » publicam & majeſtatem imperii, quæ tum » in tuo capite periclitabantur, commiſiſti. Ego » P. Cornelium, Patres conſcripti, reipublicæ » nobisque, non ſibi ipſi privatim creatum » conſulem exiſtimo: exercitusque ad cuſto- » diam urbis atque Italiæ ſcriptos eſſe, non » quos regio more per ſuperbiam conſules, » quo terrarum velint, trajiciant. » *U. c. 547. a. C. 205.*

XLIII. Quum oratione ad tempus parata Fabius, tum auctoritate & inveterata prudentiæ fama, magnam partem ſenatus, & ſeniores maxime, moviſſet, pluresque conſilium ſenis, quam animum adoleſcentis ferocem, laudarent; Scipio ita locutus fertur: « Et ipſe » Q. Fabius principio orationis, Patres con- » ſcripti, commemoravit, in ſententia ſua poſſe » obtrectationem ſuſpectam eſſe. Cujus ego » rei non tam ipſe auſim tantum virum inſi- » mulare, quam ea ſuſpicio, vitio orationis, » an rei, haud ſane purgata eſt. Sic enim ho- » nores ſuos & famam rerum geſtarum extulit » verbis, ad exſtinguendum invidiæ crimen, » tamquam mihi ab infimo quoque periculum *Fabio reſpondet Scipio.*

U. c. 547. a. C. 205. » fit, ne mecum æmuletur : & non ab eo, » qui, quia ſuper ceteros excellat, quo me » quoque niti non diſſimulo, me ſibi æquari » nolit. Sic ſenem ſe perfunctum honoribus, » & me infra ætatem filii etiam ſui poſuit; » tamquam non longius, quam quantum vitæ » humanæ ſpatium eſt, cupiditas gloriæ ex- » tendatur, maximaque pars ejus in memoriam » ac poſteritatem promineat. Maximo cuique » id accidere animo certum habeo, ut ſe non » cum præſentibus modo, ſed cum omnis ævi » claris viris, comparent. Equidem haud diſſi- » mulo, me tuas, Q. Fabi, laudes non adſequi » ſolum velle, ſed, (bona venia tua dixe- » rim) ſi poſſim, etiam exſuperare. Illud nec » tibi in me, neu mihi in minores natu » animi ſit, ut nolimus, quemquam noſtri » ſimilem evadere civem. Id enim non eorum » modo, quibus inviderimus, ſed reipublicæ, » & pene omnis generis humani detrimen- » tum ſit. Commemoravit, quantum eſſem » periculi aditurus, ſi in Africam trajicerem; » ut meam quoque, non ſolum reipublicæ & » exercitus, vicem videretur ſollicitus. Unde » hæc repente cura de me exorta? quum pa- » ter patruusque meus interfecti, quum duo

» exercitus eorum prope occidione occisi U. c. 547.
» essent, quum amissæ Hispaniæ, quum qua- a. C. 205.
» tuor exercitus Pœnorum, quatuorque (z)
» duces omnia metu armisque tenerent, quum
» quæsitus ad id bellum imperator nemo se
» ostenderet, præter me, nemo profiteri no-
» men ausus esset, quum mihi quatuor & vi-
» ginti annos nato detulisset imperium popu-
» lus Romanus; quid ita tum nemo ætatem
» meam, vim hostium, difficultatem belli,
» patris patruique recentem cladem comme-
» morabat? Utrum major aliqua nunc in Afri-
» ca calamitas accepta est, quam tunc in
» Hispania erat? An majores nunc sunt exer-
» citus in Africa, duces plures melioresque;
» quam tunc in Hispania fuerunt? An ætas
» mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam
» nunc est? An cum Carthaginiensi hoste in
» Hispania, quam in Africa, bellum geri aptius
» est? Facile est, post fusos fugatosque quatuor
» exercitus Punicos, post tot urbes vi captas,
» aut metu subactas in ditionem, post per-
» domita omnia usque ad Oceanum, tot re-
» gulos, tot sævas gentes, post receptam to-
» tam Hispaniam, ita ut vestigium nullum

(z) *quatuor* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205.

» belli reliquum sit, elevare meas res gestas:
» tam, Hercule, quam, si victor ex Africa
» redierim, ea ipsa elevare, quæ nunc, reti-
» nendi mei causa, ut terribilia eadem vi-
» deantur, verbis extolluntur. Negat aditum
» esse in Africam, negat ullos patere portus.
» M. Atilium captum in Africa commemorat;
» tamquam M. Atilius primo accessu ad Afri-
» cam obfenderit: neque recordatur, illi ipsi
» tam infelici imperatori patuisse tamen por-
» tus Africæ, & res egregias primo anno
» gessisse, &, quantum ad Carthaginienses du-
» ces adtinet, invictum ad ultimum perman-
» sisse. Nihil igitur me isto tu exemplo ter-
» rueris. Si hoc bello, non priore, si nuper,
» & non annis ante quadraginta, ista clades
» accepta foret, qui ego minus in Africam,
» Regulo capto, quam, Scipionibus occisis,
» in Hispaniam trajicerem? Nec felicius Xan-
» thippum Lacedæmonium Carthagini, quam
» me patriæ meæ finerem natum esse: cresce-
» retque mihi ex eo ipso fiducia, quod possit
» in hominis unius virtute tantum momenti
» esse. At etiam Athenienses audiendi sunt,
» temere in Siciliam, omisso domi bello,
» transgressi. Cur ergo, quoniam Græcas

» fabulas enarrare vacat, non Agathoclem potius, Syracusanum regem, quum diu Si- cilia Punico bello ureretur, transgressum in hanc eamdem Africam, avertisse eo bel- lum, unde venerat, refers (a)? » U. c. 547. a. C. 205.

XLIV. « Sed, quid ultro metum inferre » hosti, & ab se remoto periculo alium in » discrimen adducere, quale sit, veteribus » externisque exemplis admonere opus est? » Majus præsentiusve ullum exemplum esse, » quam Hannibal, potest? Multum interest, » alienos populere fines, an tuos uri, exscindi, » videas. Plus animi est inferenti periculum, » quam propulsanti. Ad hoc major ignotarum » rerum est terror: bona malaque hostium » ex propinquo ingressus fines adspicias. Non » speraverat Hannibal fore, ut tot in Italia » populi ad se deficerent, quot defecerunt » post Cannensem cladem; quanto minus quid- » quam in Africa Carthaginiensibus firmum » ac stabile sit, infidis sociis, gravibus ac su- » perbis dominis? Ad hoc nos, etiam de- » serti ab sociis, viribus nostris, milite Ro- » mano, stetimus. Carthaginiensi nihil civi- » lis roboris est. Mercede paratos milites

(a) *refert* Gron.

U. c. 547. a. C. 205. » habent, Afros Numidasque, leviſſima fidei » mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ » ſit, una & trajeciſſe me audietis, & ardere » bello Africam, & molientem hinc Hanni- » balem, & obſideri Carthaginem. Lætiores » & frequentiores ex Africa exſpectate nun- » cios, quam ex Hiſpania accipiebatis. Has » mihi ſpes ſubjicit fortuna populi Romani, » Dii fœderis ab hoſte violati teſtes, Syphax » & Maſiniſſa reges : quorum ego fidei » ita innitar, ut bene tutus a perfidia ſim. » Multa, quæ nunc ex intervallo non adpa- » rent, bellum aperiet. Et id eſt viri & du- » cis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, & » oblata caſu flectere ad conſilium. Habebo, » Q. Fabi, parem, quem das, Hannibalem; » ſed illum potius ego traham, quam ille me » retineat. In ſua terra cogam pugnare eum, » & Carthago (*b*) præmium victoriæ erit, » quam ſemiruta Bruttiorum caſtella. Ne quid » interim, dum trajicio, dum expono exer- » citum in Africa, dum caſtra ad Carthaginem » promoveo, reſpublica hic detrimenti capiat, » quod tu, Q. Fabi, quum victor tota Italia » volitaret Hannibal, potuiſti præſtare, hoc

(b) add. *potius* Gron. Crev.

» vide ne contumelioſum ſit, concuſſo jam & U. c. 547.
» pene fracto Hannibale, negare, poſſe P. Li- a. C. 205.
» cinium conſulem virum fortiſſimum præſta-
» re: qui, ne a ſacris abſit pontifex maximus,
» ideo in ſortem tam longinquæ provinciæ
» non venit. Si, Hercule, nihilo maturius hoc,
» quo ego cenſeo, modo perficeretur bellum;
» tamen ad dignitatem populi Romani, famam-
» que apud reges gentesque externas pertine-
» bat, non ad defendendam modo Italiam, ſed
» ad inferenda etiam Africæ arma, videri no-
» bis animum eſſe; nec hoc credi vulgârique,
» quod Hannibal auſus ſit, neminem ducem
» Romanorum audere; & priore Punico bello,
» tum quum de Sicilia certaretur, toties Afri-
» cam ab noſtris exercitibusque (c) & claſſi-
» bus obpugnatam; nunc, quum de Italia cer-
» tetur, Africam pacatam eſſe. Requieſcat ali-
» quando vexata tam diu Italia: uratur evaſte-
» turque in vicem Africa. Caſtra Romana
» potius Carthaginis portis inmineant, quam
» nos iterum vallum hoſtium ex mœnibus
» noſtris videamus. Africa ſit reliqui belli
» ſedes: illuc terror fugaque, populatio agro-
» rum, defectio ſociorum, ceteræ belli clades,

(c) *exercitibus* Gron. Crev.

U. c. 547. a. C. 205. » quæ in nos per quatuordecim annos ingrue-
» runt, vertantur. Quæ ad rempublicam perti-
» nent, & bellum, quod inſtat, & provincias,
» de quibus agitur, dixiſſe ſatis eſt. Illa, longa
» oratio, nec ad vos pertinens ſit, ſi, quem-
» admodum Q. Fabius meas res geſtas in Hiſpa-
» nia elevavit, ſic & ego contra gloriam ejus
» eludere, & meam verbis extollere velim.
» Neutrum faciam, Patres conſcripti: &,
» ſi ulla alia re, modeſtia certe & tempe-
» rando linguæ adoleſcens ſenem vicero. Ita
» & vixi, & res geſſi, ut tacitus ea opinione,
» quam veſtra ſponte conceptam animis ha-
» beretis, facile contentus eſſem. »

XLV. Minus æquis animis auditus eſt Scipio; quia vulgatum erat, ſi apud ſenatum non obtinuiſſet, ut provincia Africa ſibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fulvius, qui conſul quater & cenſor fuerat, poſtulavit a conſule, ut palam in ſenatu diceret, « permitteretne Patribus,
» ut de provinciis decernerent, ſtaturusque
» eo eſſet, quod cenſuiſſent, an ad populum
» laturus? » Quum Scipio reſpondiſſet, ſe, quod e republica eſſet, facturum; tum Fulvius, « Non ego ignarus, quid reſpon-

» furus facturusve esses, quæsivi, quippe *U. c. 547. a. C. 205.*
» quum præ te feras, tentare magis, quam
» consulere senatum, &, ni provinciam tibi,
» quam volueris, extemplo decernamus, pa-
» ratam rogationem habeas. Itaque a vobis,
» tribuni plebis, postulo [inquit] ut sen-
» tentiam mihi ideo non dicenti, quod, etsi
» in meam sententiam discedatur, non sit ra-
» tum habiturus consul, auxilio sitis.» Inde altercatio orta, quum consul negaret, æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreverunt, « Si consul
» senatui de provinciis permittit, stari eo,
» quod senatus censuerit, placet; nec de ea
» referri ad populum patiemur: si non per-
» mittit, qui de ea re sententiam recusabit
» dicere, auxilio erimus. » Consul diem ad conloquendum cum collega petiit. Postero die permissum senatui est. Provinciæ ita decretæ: alteri consuli Sicilia & triginta rostratæ naves, quas C. Servilius superiore anno habuisset; permissumque, ut in Africam, si id e republica esse censeret, trajiceret: alteri Bruttii & bellum cum Hannibale, cum eo exercitu, quem L. Veturius, aut Q.

S. C. de provinciis.

U. c. 547. a. C. 205. Cæcilius. Hi & sortirentur inter se, compararentve, uter in Bruttiis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumque in annum prorogaretur, cui ea provincia evenisset. Et ceteris, præter consules prætoresque, qui exercitibus provinciisque præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte evenit, ut cum consule in Bruttiis adversus Hannibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & favore spectantium celebrati. Legati, Delphos ad donum ex præda Hasdrubalis portandum missi, M. Pomponius Matho & Q. Catius, tulerunt coronam auream ducentum pondo, & simulacra spoliorum, ex mille pondo argenti facta. Scipio, quum, ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, ut voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit; &, quia inpensæ negaverat reipublicæ futuram classem, ut, quæ ab sociis darentur ad novas fabricandas naves, acciperet. Etruriæ primum populi, pro suis quisque facultatibus, consulem adjuturos polliciti. Cærites frumentum sociis navalibus commeatumque omnis generis; Populonienses ferrum; Tarquinienses lintea

Scipio non impetrat ut delectum sibi habere liceat.

Etruriæ populi eum in ornanda classe juvant.

in vela; Volaterrani interamenta navium & frumentum; Arretini triginta millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cujusque generis numero expleturos, secures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas naves opus esset, tritici centum & viginti millia modium, & in viaticum decurionibus remigibusque conlaturos: Perusini, Clusini, Rusellani abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum. Abiete ex publicis silvis est usus. Umbriæ populi, & præter hos Nursini, & Reatini, & Amiternini, Sabinusque ager omnis, milites polliciti. Marsi, Peligni, Marrucinique, multi voluntarii nomina in classem dederunt. Camertes, quum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. Triginta navium carinæ, viginti quinqueremes, decem quadriremes, quum essent positæ; ipse ita instituit operi, ut die quadragesimo quinto, quam ex silvis detracta materia erat, naves instructæ atmatæque in aquam deductæ sint. *U. c. 547. a. C. 205.*

XLVI. Profectus in Siciliam est triginta navibus longis, voluntariorum septem ferme *Proficiscuntur Coss.*

U. c. 547. a. C. 205.

millibus in naves inpositis. Et P. Licinius in Bruttios ad duos exercitus consulares venit. Ex eis eum sibi sumsit, quem L. Veturius consul habuerat. Metello, ut, quibus præfuisset legionibus, iis præesset, (facilius cum adsuetis imperio rem gesturum ratus) permisit. Et prætores diversi in provincias profecti. Et, quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem, a fossa Græca ad mare versam, vendere quæstores jussi; indicio quoque permisso, qui ager civis Campani fuisset, ut is publicus populi Romani esset. Indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Servilio prætori urbis negotium datum, ut Campani cives, ubi cuique ex senatusconsulto liceret habitare, ibi habitarent; animadverteretque in eos, qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago, Hamilcaris filius, ex minore Baliarium insula, ubi hibernarat, juventute lecta in classem inposita, in Italiam triginta ferme rostratis navibus & multis onerariis, duodecim millia peditum, duo ferme equitum trajecit: Genuamque, nullis præsidiis maritimam oram tutantibus, repentino adventu cepit. Inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos

Mago ad oram Ligurum classem adpellit.

quos ibi motus facere posset, classem adpulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanteriis Montanis. Igitur Pœnus, Savone oppido Alpino præda deposita, & decem longis navibus in statione ad præsidium relictis, ceteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem trajecturum esse, ipse, societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, Montanos instituit obpugnare. Et crescebat exercitus in dies, ad famam nominis ejus Gallis undique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretii, ne frustra, Hasdrubale cum exercitu deleto biennio ante, forent lætati, si par aliud inde bellum, duce tantum mutato, oriretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Livium proconsulem ex Etruria Volonum exercitum admovere Ariminum jusserunt, & Cn. Servilio prætori negotium datum, ut, si e republica censeret esse, urbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex urbe duci juberet. M. Valerius Lævinus Arretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naves onerarias Pœnorum ad octoginta circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provinciæ præerat, captas,

U. c. 547. a. C. 205.

U. c. 547. a. C. 205. Cœlius frumento missō ad Hannibalem com meatuque onustas, Valeriùs prædam Etruscan Ligurumque Montanorum captivos Carthagi nem perportantes, tradit. In Bruttiis nihil fer me anno eo memorabile gestum. Pestilenti inceſſerat pari clade in Romanos Pœnosque nisi quod Punicum exercitum super morbun etiam fames adfecit. Propter Junonis Lacinia templum æstatem Hannibal egit; ibique aran condidit dedicavitque, cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis insculpto.

FINIS TOMI SEXTI.

ARGENTORATI,
Typis FRANCISCI GEORGII LEVRAULT.

PERMISSU SUPERIORUM.

UNIVERSITY OF CONNECTICUT
HOMER D. BABBIDGE LIBRARY

BOUND BY
UNM